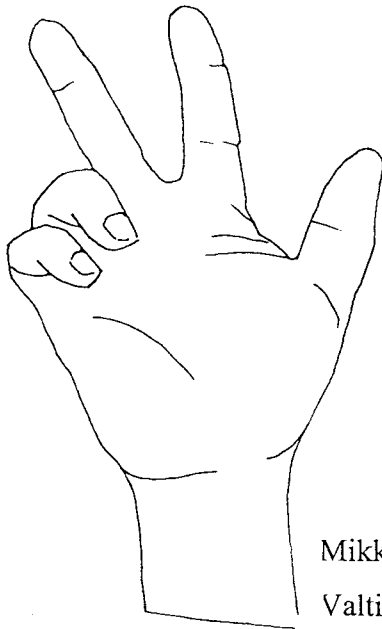

Tsaari Lazar, sinulla ei ollut sitä onnea, että Slobo olisi seissyt rinnallasi¹

Serbialainen menneisyyspolitiikka 1980- ja 90-luvuilla

Mikko Johannes Hakala

Valtio-opin pro gradu –tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Elokuu 2002

¹ Kesäkuun 28. päivänä 1989 Slobodan Milošević valloitti symbolisesti Kosovon takaisin serbeille laskeutumalla helikopterilla kuin Jumala taivaalta Kosovo poljen taistelun 600-vuotisjuhlaan. Tuhannet läsnäolijat ottivat hänet vastaan laulamalla: ”Tsaari Lazar, sinulla ei ollut sitä onnea, että Slobo (Milošević) olisi seissyt rinnallasi.” (Laitila 1997, 276.) Tsaari Lazar johti serbijoukkoja, kun he hävisivät Kosovo Poljen taistelun turkkilaisille vuonna 1389. Taistelusta luotiin yksi tärkeimmistä tapahtumista serbien historiassa.

Etusivun kuvassa on serbien kansallismielinen käsimerkki, jolla viitataan serbien pyhyteen ja yhtenäisyyteen.

Julkaisupaikka Jyväskylän yliopisto		Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos	
Tekijä Hakala, Mikko Johannes		Ohjaaja Korhonen, Pekka	
Työn nimi Tsaari Lazar, sinulla ei ollut sitä onnea, että Sloboda olisi seissyt rinnallasi – Serbialainen menneisyyspolitiikka 1980- ja 1990-luvuilla			
Oppiaine Valtio-oppi	Työn laji Pro gradu –tutkielma	Aika Elokuu 2002	Sivumäärä 109
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tutkielma tarkastelee serbialaista menneisyyspolitiikkaa 1980- ja 1990-luvuilla. Menneisyyspolitiikkaa käsitellään menneisyyden instrumentalistisen käytön näkökulmasta. Tutkimuksessa painottuu yhteiskunnallisen eliitin rooli menneisyyspolitiikan käyttäjänä. Serbialaisen nationalistisen eliitin toimesta serbeissä pyrittiin herättämään vihaa muita etnisiä ryhmiä kohtaan osin menneisyyspolitiikan avulla. Menneisyyttä käyttivät hyväkseen useat eri poliittiset ryhmät.</p> <p>Tutkielmassa rekonstruoidaan tapahtumia englannin-, saksan- ja suomenkielisen tutkimuskirjallisuuden avulla. Tutkimuskysymys on varsin poliittinen, mikä heijastuu lähteisiin voimakkaana poliittisena ristivetona. Serbialaisen menneisyyspolitiikan käsittelyssä tärkeitä lähteitä ovat Branmir Anzulovicin, Nebojša Popovin ja Robert Thomasin teokset.</p> <p>Tutkimuksen viitekehyksen muodostaa propagandassa käytetty menneisyyspolitiikka. Serbialaista menneisyyspolitiikkaa käytettiin vaikuttamiseksi serbeihin ja ulkovaltoihin. Historian käytössä välineenä korostettiin erityisesti serbien historiallisia kärsimyksiä. Sillä serbialainen eliitti pyrki legitimoimaan oman valtansa sekä poliittiset- ja sotilaalliset toimet.</p> <p>Tutkimuksessa todetaan, että serbialaisen eliitin käyttämä menneisyyspolitiikka oli merkittävä keino nationalismiin nostamisessa kansassa ja siten yksi merkittävä syy sotaan. Kotikentän ohella Slobodan Milošević sai myös kansainvälistä ymmärrystä sillä, että serbien menneisyyttä markkinoitiin kärsimystarinana, jossa serbit ovat muiden kansojen hyökkäysten uhreja. Nationalistista poliittista johtoa tukivat merkittävästi armeija, nationalistinen älymystö ja ortodoksinen kirkko. Menneisyyden avulla eliitin jäsenet hyökkäsivät myös toisiaan vastaan. Serbien kollektiivisen muistin traumoja herätettiin henkiin lähinnä Ottomaanisen valtakunnan ajalla, maailmansodilla ja Titon Jugoslavian järjestelmällä. Menneisyys esitettiin poliittisten tarkoituksien mukaisesti. Serbialainen menneisyyspolitiikka oli osaltaan ravisuttamassa koko Euroopan vakautta.</p>			
<p>Avainsanat</p> <p>Serbia – menneisyyspolitiikka – Balkanin kriisi 1980- ja 1990-luvuilla → eliitti – kollektiivinen muisti – historia välineenä</p>			

Sisällys:

1. Johdanto	2
1.1 Jugoslavia repeää	2
1.2 Tutkimusaihe, -kysymys ja työn rakenne	6
1.3 Aikaisempi tutkimus	10
2. Historia poliittisena työkaluna	16
2.1. Kollektiivinen muisti	16
2.2. Historioitsija poliitikkona	18
2.3. Historialliset myytit	20
3. Balkanin alue historian valossa	23
3.1. Serbit sukeltavat menneeseen	23
3.2. Milošević luo joukkohysterian	25
3.3. Länsivaltojen historiallinen asenne	28
4. Serbialaisen eliitin lyömäaseet	34
4.1. Eliitti	34
4.2. Nationalismi	37
4.3. Fiktiiviset kansantarinat	41
4.4. Media	43
5. Pyhä menneisyyspolitiikka	46
5.1. Valtiollinen ortodoksisuus sodan kynnyksellä	46
5.2. Kirkonmiehet sodassa	50
6. Pahat turkkilaiset	54
6.1. Turkkilainen valloittaja	54
6.2. Kollektiivinen kauna	58
6.3. Kosovo Poljen muistojuhla räjäyttää nationalismin	63
6.4. Kosovo poliittisena nyrkkinä	67

7. Maailmansodat	70
7.1. Ensimmäisen maailmansodan uhraukset	70
7.2. Ustašat, četnikit ja partisaanit	74
7.3. Titon totuus luo pohjaa katkeruudelle	77
7.4. Kroaattinatsit serbien kimpussa	81
7.5. Serbikansallinen vastarinta voittaa sydämet	85
7.6. Kaveria ei jätetä	89
8. Akateemikkojen hyökkäys	91
8.1. Muistio herättää pahennusta	91
8.2. Muistio voimapolitiikan ohjenuorana	93
9. Vääryydestä unelmaan	96
9.1. Titon aluepolitiikka	96
9.2. Historiallinen Suur-Serbia	99
10. Vihasta katastrofiin	103
10.1. Historia eliitin työkaluna	103
10.2. Menneisyyden traumat nationalismin polttoaineena	106

Lähteet

Liitteet

1. Johdanto

1.1 Jugoslavia repeää

Josip Brozin (Titon) kuoleman seurauksena vuonna 1980 Jugoslavian liittovaltiossa alkoi uusi aikakausi. Jugoslavia ei ollut ainoastaan menettänyt johtajaa, joka oli pitänyt serbit otteessaan, vaan myös taitavan poliitikon, joka oli onnistunut ylipuhumaan eri etniset ryhmät uhraamaan omat kansalliset etunsa valtion yhteiselle edulle. 1990-luvulla väitettiin usein, että serbien nationalismi oli aiheuttanut Jugoslavian hajoamisen vuonna 1991. Nationalismia esiintyi kuitenkin kaikissa etnisissä ryhmissä.²

Kommunistisen puolueen tukeminen tuli keinoksi pyrkiä johtoasemaan Jugoslavian liittovaltiotasolla. Sen lisäksi nationalismista, kansallisten etujen ajamisesta, tuli tapa rakentaa valta uskottavalle perustalle.³ Serbian puoluejohdossa oli poliitikkoja, jotka

² Sremac 1999, 44.

³ Opinnäytetyössä *Jugoslavian liittovaltiolla tai Jugoslavialla* tarkoitetaan vuoteen 1991 asti olemassa ollutta Jugoslavian sosialistista liittotasavaltaa. *Jugoslavialla* tarkoitetaan myös toiseen maailmansotaan asti ollutta *Jugoslavian kuningaskuntaa* (ks. Liite 5 ja 6). Jugoslavian sosialistisen liittotasavallan virallisesta nimestä otettiin sana sosialistinen pois sosialismin kaaduttua Itä-Euroopassa. *Serbiällä* viitataan puolestaan Serbian sosialistiseen tasavaltaan, joka oli yksi kuudesta Jugoslavian sosialistiseen liittotasavaltaan kuuluneesta tasavallasta. *Serbiällä* tai *Jugoslavialla* tarkoitetaan myös Jugoslavian liittovaltiosta jäljelle jääneitä *Serbiaa* ja *Montenegroa*. Sillä tarkoitetaan myös toisen maailmansodan aikaista *Serbiaa* Kroatian saatua akselivaltojen kontrollissa itsenäisyyden. Montenegron itsenäisyyden lakkautettiin Serbian toimesta perustuslain vastaisesti vuonna 1989. Jugoslavian hajottua vuonna 1991 Serbiasta voidaan käyttää myös nimitystä *Tynkä-Jugoslavia*, johon kuuluvat Serbia ja Montenegro yhteisellä valtioliitolla. Serbian ja Montenegron presidentit allekirjoittivat 14.3.2002 sopimuksen, jonka mukaan Jugoslavia lopetetaan. Jugoslaviasta tehtiin sopimuksessa Serbia ja Montenegro. Kyseisten valtioiden yhteisiä tehtäviä ovat vain puolustus ja ulkopoliittikka. Sopimuksessa sovittiin, että liittovaltion presidenttinä pysyy *Vojislav Kostunića*. Sopimuksen ennakoitua suhteellisen avoimesti merkitsevän pidemmällä tähtäimellä Montenegron itsenäistymistä. Jugoslavian liittovaltiosta eronneita alueita ovat lisäksi *Slovenia*, *Kroatia* ja *Makedonia*. Serbiaan kuuluvat ”Ydinserbian” lisäksi *Vojvodinan* ja *Kosovon* (*Kosovon maakunta*) alueet (ks. liite 7). Vuoden 1974 perustuslakimuutoksen myötä *Kosovo* ja *Vojvodina* saivat autonomisen aseman, jonka ne käytännössä menettivät Miloševićin perustuslain vastaisten toimenpiteiden johdosta vuosina 1988-1989. Kosovo kuuluu yhä Serbiaan, mutta sen asema on nykyään varsin epävakaa ja epäselvä osin suuresta albaanienemmistöstä ja 40 000 Nato-sotilain läsnäolosta johtuen. Kosovossa tilanne on ollut vuosia erittäin kireä, mikä huipentui vuonna 1999 Kosovon sotaan ja Naton ilmapommituksiin. (Gordy 1999, 138-140; Dimitrijević 2000, 634; Obradović 2000, 430; HS 15.3.2002, ”Serbia ja Montenegro solmivat uuden liittosopimuksen”; ks. myös Bert 1997, 29.)

Kosovo on muodollisesti Serbian maakunta ja sikäli yhä Jugoslavian liittovaltion osa. Kuitenkin 14.3.2002 allekirjoitettu sopimus Serbian ja Montenegron liitosta on muuttanut tilannetta. Montenegron itsenäistyminen on aiheuttanut Hakalan mukaan sen, että Kosovon mahdollisuudet itsenäistyä Serbiasta ovat paremmat. Hänen mielestään tälläkin hetkellä kyseisten alueiden liittosopimus on vain paperilla. Hakala vielä lisää, että Serbia on sopimuksen myötä menettämässä

ottivat 1980-luvun puolivälissä - aluksi hapuillen - ohjelmakseen ajan hengen, toisin sanoen titolaisen sosialismin kritiikin sekä älymystön nationalistiset vaatimukset. Kehitys oli samantapaista myös Kroatiassa ja Sloveniassa. Nationalismiin tukeutuvien serbipoliitikkojen johtoon nousi lähinnä yritys- ja pankinjohtajana tunnettu Slobodan Milošević. Hän kehitti nationalismista sanaston, jolla yhdistettiin pyrkimykset säilyttää Jugoslavia ja vahvistaa serbien asemaa. Serbinationalistien tavoitteena oli muuttaa Jugoslavia itsenäisten valtioiden liitoksi ja laajentaa Serbia kaikkien serbien asuttamille alueille.⁴

Serbialaiset tiedotusvälineet kiinnittivät vuonna 1989 huomiota erityisesti serbien asemaan Kroatiassa ja Kosovossa⁵. Kosovon serbien ongelmallinen asema teki erityisesti Kosovon tapahtumista serbejä koskettaneen ongelman. Kosovon kriisi voidaan nähdä lähtölaukauksena serbialaisen nationalistisen politiikan nousulle. Sen myötä etnisyys sekä nationalismi palasivat voimakkaasti takaisin Jugoslavian liittovaltion poliittiselle näyttämölle.⁶

Sekasorron ja epävarmuuden lisääntyessä Jugoslaviassa Miloševićin lupaamat Serbian yhtenäisyys ja suuruus vetosivat serbien enemmistöön voimakkaammin, kuin Slovenian ja Kroatian puhe moniarvoisesta demokratiasta. Täten syntyi serbialainen

yhteytensä merelle. (HS 17.11.2001, ”Serbien eripura varjostaa Kosovon vaaleja”; HS 15.3.2002, ”Serbia ja Montenegro solmivat uuden liittosopimuksen”.) Yhteyden menetys merelle on taloudellisesti ja strategisesti varsin merkittävä kysymys.

⁴ Laitila 1997, 268-269. Miloševićista tuli vuonna 1984 – Ivan Stambolićin jälkeen - kommunistien liiton Belgradin osaston johtaja. Kaksi vuotta myöhemmin hän seurasi Stambolićia Serbian puolueen johtajana. Stambolićista tuli tuolloin Serbian presidentti. (Laitila 1997, 268.) Pekka Hakala kirjoittaa 16.1.2002 Helsingin Sanomien artikkelissaan, että tuleva ”...diktatoripresidentti Slobodan Milošević syrjäytti 1987 entisen suojelijansa Stambolićin ja ryhtyi itse Serbian ja sittemmin koko Jugoslavian presidentiksi. Miloševićin kausi päättyi opposition vaalivoittoon lokakuun alussa 2000.” Hakala myös puuttuu artikkelissaan Miloševićin aikaisten poliittisten murhien sarjaan, joka alkoi Naton pommitusten alettua keväällä 1999. Hän korostaa vahvaa epäilyä siitä, että Serbian entinen presidentti Ivan Stambolić murhattiin Miloševićin toimesta ja hänet muurattiin belgradilaiseen siltaan Serbian turvallisuuspoliisin toimesta. (HS 16.1.2002, ”Milosevicin edeltäjä muurattiin siltaan, sanoo Belgradista paennut toimittaja”.)

⁵ Kind 1994, 134. Tässä työssä serbeillä tarkoitetaan myös osin montenegrolaisia ja Bosnian serbejä. Perusteluna tälle linjavedolle on se, että Serbian nationalistisen propagandakoneiston piirissä olivat lähes kaikki serbit entisen Jugoslavian alueella.

⁶ Hiekkänen 2000, 2. Etnisyys, toisin kuin kansakunta, ei ole välttämättä poliittinen ilmaus. Se voidaan nähdä kollektiviteettina, jolle on ominaista erityinen kulttuuri. Sosiaalinen ryhmä, jonka jäsenet jakavat tunteet yhteisestä alkuperästä, painottavat yhteistä ja erityistä historiaa ja kohtaloa. Heillä on tunne yhtenäisyydestä ja solidaarisuudesta. Nämä ovat kulttuurisia, kielellisiä, uskonnollisia ja historiallisia kriteereitä. Ne määrittävät sellaisia käsitteitä, kuin etniset vähemmistöt ja etnisyys, kun taas rotu riippuu anatomisista ominaisuuksista. Rodusta puhutaan yleensä biologian termein. (Chepel d’Appolonia 1995, 226.)

puoluenationalismi, jossa Serbian puolueen – kommunistien liiton – arvostelu selitettiin serbivastaisuudeksi ja hyökkäykset serbejä vastaan hyökkäyksiksi puoluetta vastaan.⁷

Huhtikuussa 1990 Sloveniassa järjestettiin monipuoluevaalit, jotka voitti vuoden 1989 lopulla perustettu Slovenian yhdistynyt demokraattinen oppositio *Demos*, jonka tavoitteena oli itsenäinen Slovenia. Heinäkuussa 1990 Slovenia julistautui parlamentin päätöksellä suvereeniksi. Kroatiassa kehitys oli ollut samansuuntaista, kuin Sloveniassa. Poikkeuksen Kroatian monista nopeasti perustetuista puolueista muodosti Franjo Tudjmanin johtama Kroatian demokraattinen yhdistys, jolla oli merkittävä asema Kroatiassa, Vojvodinassa ja Bosniassa. Lisäksi se sai merkittävää taloudellista tukea ulkomailla asuivilta kroaateilta. Tudjman puhui Kroatian luonnollisista rajoista antaen ymmärtää Bosnian olevan osa suurempaa Kroatiaa. Tudjmanin kannattajat syyttivät lisäksi serbejä kroaattien syrjimisestä ja riistämisestä sekä heidän alistamisestaan ”aasialaiseen hallintoon”. Tudjmanin propaganda oli suunnattu myös ulkomaille, jossa sen tarkoituksena oli luoda Serbian vastainen ja Kroatialle myönteinen ilmapiiri.⁸ Myöhempien tapahtumien perusteella Serbian vastaisen ilmapiirin luonnissa myös onnistuttiin. Länsimainen media loi myös osaltaan serbivastaista mielikuvaa.

Slovenia ja Kroatia julistautuivat itsenäisiksi kesäkuussa 1991⁹. Heti Slovenian itsenäistymisen jälkeen Jugoslavian kansanarmeijan (JNA) joukot hyökkäsivät Sloveniaan. Pian itse kansanarmeijakin hajosi kansallisuuksien mukaan ja siitä muodostui käytännössä serbiarmeija. Lyhyen Sloveniasta käydyn taistelun jälkeen alkoi sota siitä, missä kulkee Serbian ja Kroatian raja. Sota levisi vuonna 1992 myös Bosnia-Hertsegovinaan, missä konflikti muotoutui muslimien, kroaattien ja serbien väliseksi sisällissodaksi. Jugoslavian kansanarmeija tuki Miloševićin johdolla aluksi salaa ja sitten

⁷ Laitila 1997, 269.

⁸ Laitila 1997, 281-282.

Niin sanotulla aasialaisella hallinnolla kroaattinationalistit viittasivat serbien slaavilaisuuteen. Serbit usein nähdään venäläisten veljeskansana. Venäläisessä hallintomallissa ja kulttuurissa tiedetään yleisesti olevan vaikutteita Venäjän mongolikaudelta, joka kesti vuosisatoja.

Sodan puhjettua Naton ja YK:n sisällä oli runsaasti erimielisyyksiä entisen Jugoslavian alueen asesaarrosta ja rauhanturvatoimista. Esimerkiksi Ranska ja Iso-Britannia pelkäsivät omiin rauhanturvaajoiinsa kohdistuvia kostotoimia ja vastustivat siksi serbeihin kohdistuvia ilmapommituksia. Yhdysvallat sen sijaan oli siirtynyt muslimien puolelle ja halusi osin kostaa serbeille. Yhdysvallat esimerkiksi koulutti ja aseisti salaa Bosnian muslimeja ja kroaatteja. (Visuri 2000, 38-40.)

⁹ Laitila 1991, 281-282.

avoimesti Bosnian serbejä. Länsimaat yrittivät sovittaa tilannetta, mutta kansallisuuksien väliset jännitteet johtivat tilanteen eskaloitumiseen veriseksi sodaksi.¹⁰

Taistelut levisivät lopulta osin myös Kosovoon. Eri Jugoslavian liittovaltion alueiden etninen monimuotoisuus teki alueella käydyistä sodista varsin sekavan tapahtumien ketjun (ks. viite esimerkkinä Makedonian etnisestä monimuotoisuudesta ja bosnialaisten identiteetistä)¹¹. Lopulta Slobodan Miloševićin valloituspolitiikka Bosnia-Hertsegovinassa pysähtyi serbien, erityisesti kroaateille, kokemien sotilaallisten tappioiden jälkeen Yhdysvaltojen väliintuloon.

Kun Yhdysvallat puuttui peliin ja sai hauraan Daytonin rauhansopimuksen Bosniaan marraskuussa 1995, verenvuodatus rauhoittui hetkeksi¹². Pienen tauon jälkeen sota siirtyi sinne, mistä koko pyörre vuosikymmentä aikaisemmin oli saanut alkunsa: Kosovoon. Rambouilletin rauhanneuvotteluista huolimatta serbit julistivat UCK:ta (Ushtria Clirimtare E Kosevas) vastaan taistellessaan, että kaikki albaanit ovat terroristeja. Syksyllä 1998 serbijoukot olivat ajaneet 400 000 albaania kodeistaan.¹³ Nato pommitti Yhdysvaltojen johdolla Kosovoa, Serbiaa ja Montenegroa keväällä 1999. Milošević antoi

¹⁰ Kind 1994, 144; Bert 1997, 35; Laitila 1997, 294-295, 298-300; Sremac 1999, 131.

Bosnia on Daytonin rauhansopimuksesta huolimatta yhä taloudellisesti maassa ja poliittisesti epävakassa tilassa. Kfor-joukot pitävät etniset ryhmät erossa toistensa kurkusta. Serbitasavalta (RS) Republika Srpska elää omaa elämäänsä ja kroaatti-muslimi -fедераation tulevaisuus on vähintäänkin epävarma (ks. liitteet 9-13 Bosnian etnisen jaottelun ja rauhansuunnitelmien rakenteesta). Sfor tai Kfor, suojaavat ja suojatit, elävät eri maailmoissa, joiden yhteensovittaminen Karjalaisen ja Vallan mukaan ei voi onnistua loputtomiin. Niin on Bosniassa ja niin on yhä selvemmin myös Makedoniassa ja Kosovossa. Bosniassa suojelemaan ja ohjaamaan tulleiden eurooppalaisten ja amerikkalaisten välillä kerrotaan Karjalaisen ja Vallan mukaan jo olevan tuntuva ristivetoa, joka haittaa jopa varsinaista tehtävää eli Bosnian elvyttämistä. Mentaliteettierojen katveessa myös autovarkauksia, huume-, ase- ja ihmiskauppaa harjoittavan mafian kerrotaan löytävän protektoraattiolosuhteissa toivomaansa liikkumatilaa. (Karjalainen & Valta 2000, 43-44.)

¹¹ Makedoniaa on vaikea esittää puhtaana maantieteellisenä terminä, sillä määreenä siihen on kietoutunut lukuisia kulttuurisia arvolatauksia. Makedonia on ollut Aleksanteri Suuresta lähtien traditionaalinen alue, joka on ollut Balkanilla vedenjakaja. Sen pohjoispuolella vallitsi slaavilainen kulttuuri ja eteläpuolella kreikkalainen. Makedonia on etnisesti monimutkainen kokonaisuus, johon kuuluu myös juutalaisia, romaaneja, armenialaisia, albaaneja ja turkkilaisia. Maaseudulla pääosa asukkaista on slaaveja ja kaupungeissa kreikkalaisia. Myös Bosnian tilanne on monimutkainen. Etninen kokonaisuus ei ole aivan yhtä haastava, kuin Makedoniassa, mutta eri etniset ryhmät asuvat – osin vieläkin – varsin hankalilla alueilla esimerkiksi Kroatian näkökulmasta (ks. liitteet 1 ja 8). Asiaa sekoittaa vielä bosnialaisten monimuotoinen identiteetti. Kansallisuusaate levitettiin kehittymättömään Bosniaan Serbiasta ja Kroatiasta. Ennen nationalismia Bosnian katolilaiset eivät olleet kutsuneet itseään kroaateiksi eivätkä ortodoksit itseään serbeiksi. Nämä uudet identiteetin leimat tuotiin 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Bosniaan ulkopuolelta. Toisaalta Bosnian serbit eivät kokeneet edes 1990-luvun sotien aikana kuuluvansa Ydin-Serbiaan. (Lehti 1999, 24-25; 32-33.)

¹² Daalder 2000, 160-164.

¹³ Karjalainen & Valta 2000, 40-41. UCK tarkoittaa Kosovon albaanien armeijaa.

periksi ja hänet painostettiin Martti Ahtisaaren johtamissa neuvotteluissa huhtikuun lopulla 1999 vetämään joukkonsa Kosovosta.¹⁴ (ks. liite 14)

Naton johtamien Kfor-joukkojen marssittua Kosovoon kesällä 1999 Kosovosta tuli Bosnia-Hertsegovinan mallin mukaisesti kansainvälinen protektoraatti. Tarkoitus oli tehdä Kosovosta sen aikaisempien etnisten ryhmien jatkossakin asuttama autonominen alue.¹⁵ Kosovosta levisi vielä pienimuotoinen sota Makedoniaan, koska siellä asuva albaanivähemmistö aloitti taistelut oikeuksiensa puolesta (ks. liite 14).

1.2. Tutkimusaihe, -kysymys ja työn rakenne

Historialliset tapahtumat toimivat usein rakennusmateriaalina poliittisessa argumentaatiossa. Tarkastelen työssäni, kuinka menneisyyttä käytetään instrumentalistisesti välineenä modernissa politiikassa. Käsittelen työssäni historiallisen tilanteen rekonstruointia.

Menneisyyspolitiikka sanan tiukimmassa määritelmässä tarkoittaa yritystä avata annettu tapaus¹⁶. Menneisyyspolitiikassa avataan jo tapahtunut eli ryhdytään tulkitsemaan mennyttä poliittisessa argumentaatiossa. Yleensä se liittyy kollektiivisella tasolla kansakunnan yhteisiin kokemuksiin. Aihe voi olla poliittisesti erityisen räjähdysaltis, jos kyseessä on tapahtuma, josta on aikaisemmin pitänyt vaieta.

Serbialainen menneisyyspolitiikka on varsin kompleksi ja jännitteinen tutkimusaihe. Osin siitä syystä se oli 1980- ja 1990-luvuilla voimakas poliittinen ase. Jugoslaviassa serbien oma tulkinta menneisyydestä kiellettiin Titon toimesta. Eri etnisten ryhmien välinen jännite kiristyi alueella 1980-luvulla ja käänne vaikenemisesta ylitsevuotavaan kansallisen historian korostamiseen tapahtui nopeasti. Yksi kokonainen kansakunta syventyi sodan kynnyksellä ja sen aikana omaan kollektiiviseen menneisyyteensä eliitin ja valtiollisen propagandakoneiston johdolla. Menneisyyden ongelmat olivat tiiviisti nykyisyyttä serbien ja koko entisen Jugoslavian liittovaltion kansojen keskuudessa.

¹⁴ Doder & Branson 1999, 273-274.

¹⁵ Karjalainen & Valta 2000, 105. Ks. sama kohta jonka mukaan moni asia ja ilmiö Kosovossa ei enteile hyvää.

Pääasiallisena tutkimuskysymyksenäni on analysoida, kuinka serbialainen eliitti käytti historiaa välineellisesti poliittisten päämäärien ajamisessa. Tarkastelen työssäni myös tapoja ja historiallisia teemoja, joiden avulla serbialaiset poliittiset osapuolet legitimoivat menneisyyden avulla omia poliittisia linjavetojaan lähinnä omalle kansalle, mutta myös ulkovalloille. Siten propagandaa suunnattiin serbeille, mutta myös ulkovalloille. Työssäni menneisyys nähdään välineellisesti osana poliittista kenttää ja vaikuttamista. Serbialaisen 1980- ja 1990-lukujen menneisyyspolitiikan tutkimuksessa korostuu menneisyyden poliittinen käyttö yhteiskunnallisessa kriisitilanteessa. Tämän vuoksi työssäni korostuu menneisyyden käyttö nationalismin rakennustyössä, mutta myös muita tarkoituksia tulee esille.

Serbialaisella eliitillä tarkoitan opinnäytetyössäni laajempaa kokonaisuutta kuin Serbian eliittiä. Eliitin jäseniä asui Serbian ulkopuolella Jugoslavian eri tasavalloissa. He propagoivat muun muassa nationalistisella menneisyyspolitiikalla eri alueiden serbivähemmistöille. On kuitenkin hyvä ottaa huomioon, että nationalistisen propagandan levittäminen kokonaisuudessaan organisoitiin pääosin Belgradista käsin. Käytän opinnäytetyössäni käsitettä Serbian eliitti, jos on selvästi kyseessä Serbian tasavallan eliitti.

Menneisyyspolitiikasta käytän myös nimitystä historialla politikointi, koska ne ovat hyvin lähellä toisiaan. Menneisyyspolitiikka käsitetään usein laajempaan kokonaisuuteen, koskien esimerkiksi prosessia, missä menneisyys ikään kuin käännetään historiaksi.

Serbialainen historialla politikointi tarjoaa esimerkin historian voimasta politiikassa ja siitä, miten sitä voidaan hyödyntää ja käyttää väärin. Työn yhtenä lähtökohtaisena oletuksena historia oli yksi tärkeä osa konfliktin synnyssä ja serbien saattamisessa kiihkonationalismiin ennen heidän sotilaallista voimankoitosta ja sen aikana. Siten menneisyyspolitiikka oli olennainen tekijä Jugoslavian sotien eskalaatiossa.

Historialla politikointia tarkastellaan lähinnä serbialaisesta näkökulmasta, mutta on hyvä muistaa, että historiaa käyttivät hyväkseen kaikki etniset ryhmät Jugoslavian liittovaltion

¹⁶ Nyssönen 1999, 42.

alueella ja sillä on paljon yhtäläisyyksiä myös muihin Itä-Euroopan valtioihin sosialismin murruttua. Menneisyyspolitiikkaa käyttivät myös länsivallat suhteessa Balkanin kysymykseen. Tämä otetaan työssä lyhyesti esille, sillä ulkovalloilla oli olennainen rooli Jugoslavian kriisissä.

Kansainvälisessä politiikassa on tärkeää ymmärtää historian merkitys poliittisessa toiminnassa. Serbialainen historialla politikointi oli yksi olennainen osa serbialaisen nationalismin synnyssä 1980- ja 1990-luvuilla. Siksi se on tärkeä kysymys koko Balkanin rauhoittamisessa. Balkanin epävakaas puolestaan vaikuttaa koko Euroopan kehitykseen kielteisesti. Ilman serbialaisen menneisyyspolitiikan tuntemusta jää Balkanin tilanteen kokonaisuuden hahmotus vajavaiseksi.

Serbialainen menneisyyspolitiikka 1980- ja 1990-luvuilla on selkeä menneisyyspoliittinen tapaus. Selkeydellään se tarjoaa lisäksi erinomaisen esimerkin menneisyyspoliittisista toimintamekanismeista. Työssäni käsitellään menneisyyspolitiikkaa yhteiskunnallisessa kriisitilanteessa. Menneisyyspolitiikka paljastaa siten kasvonsa normaalia avoimemmin.

Työni metodi pohjautuu menneisyyden instrumentalistisen käytön tutkimiseen. Tekstianalyysiä sovelletaan erityisesti menneisyyspoliittisen retoriikan käsittelyyn. Menneisyyteen liittyvän retoriikan ohella työssä analysoidaan menneisyyspolitiikkaan liittyviä tekoja ja merkityksiä. Työni lähestymistapa on teksti-pohjainen ja se on lähinnä kvalitatiivista politiikan tutkimusta. Aihe on varsin poliittinen ja siksi lähteiden käsittely on niiden moninaisuudesta johtuen systemaattisesti vertailevaa.

Työni alussa käsitelen menneisyyspolitiikan toimijoita. Pyrin osoittamaan, keiden toimesta ja miten menneisyyspolitiikkaa käytettiin. Aineistosta pyrin etsimään menneisyyspoliittiset kannanotot ja liitän ne historialliseen kontekstiin. Olisin voinut jaotella työni lähinnä ainoastaan eri toimijoihin. Koen kuitenkin sellaisen jaottelun selvemmäksi, missä työn ensimmäisessä osiossa esitellään toimijat ja sitten menneisyyspoliittiset kannanotot jaotellaan historialliseen ”tapahtumajanaan”.

Työni on jaettavissa kahteen osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastelen poliittisia tarkoituksia myötäilevää menneisyyden rakennettua luonnetta ja mitä serbialainen historialla politikointi on. Työni toisessa osiossa perehdyn siihen, kuinka serbialaisen menneisyyspolitiikan avulla luotiin historiallisia myyttejä kaikille serbeille, myös Serbian tasavallan ulkopuolella. Toisessa osiossa perehdyn myös historiallisiin teemoihin ja siihen tapaan, miten niitä käytettiin serbialaisen eliitin toimesta poliittisessa argumentaatiossa.

Pääasiallisina menneisyyspoliittisina teemoina esitän Ottomaanisen valtakunnan ajan Balkanilla, toisen maailmansodan ja Titon luoman Jugoslavian liittovaltion järjestelmän sekä rakenteen. Ne olivat keskeisimmät aihepiirit serbialaisessa menneisyyspolitiikassa. Siitä huolimatta, että Titon Jugoslavia on varsin uutta historiaa, se on olennainen osa serbialaista menneisyyspolitiikkaa.

Työn toisessa luvussa keskityn menneisyyden rakennettuun luonteeseen. Kolmannessa luvussa esitän serbien siirtymistä historiallisiin aikoihin ja sitä, kuinka Milošević loi nationalistisen hysterian kansaan. Lisäksi käsittelen kolmannessa luvussa lyhyesti länsivaltojen historiallista suhtautumista Jugoslavian hajoamiseen. Neljännessä luvussa käsittelen serbialaisen eliitin poliittisen vaikuttamisen välineitä, kuten nationalismin voimistamista kansassa kirjallisuuden ja tiedotusvälineiden avulla.

Viidennessä luvussa käsittelen uskonnollista eliittiä ja sen menneisyyspolitiikkaa erillisenä osiona, koska se argumentoi serbialaisessa politiikassa voimakkaana taustavaikuttajana. Se ei kuitenkaan toiminut aivan poliittisessä keskiössä, kuten esimerkiksi poliittinen johto. Viides luku osin sivuaa työni toista osiota, koska siinä analysoidaan jo pintapuolisesti historiallisten vaiheiden poliittista käyttöä.

Työn toisessa osiossa tarkennan historiallisten tapahtumien käyttöä poliittisessa argumentaatiossa. Aloitan historiallisten teemojen käsittelyn poliittisina välineinä ottomaanivalloituksen ajasta. Serbit joutuivat ottomaanien hallittaviksi vuosisatojen ajaksi ja nationalistisen eliitin toimesta asia otettiin uudelleen esille. Kuudennessa luvussa esittelen sitä tapaa, millä nykyään serbien turkkilaisiksi kutsumat ottomaanit ja Balkanin muslimit välineellistettiin poliittiseksi argumentiksi. Käsittelen kappaleessa serbien

kaunaa kyseistä aikakautta kohtaan yleisellä tasolla ja sen myötä erityisesti Kosovon merkitystä serbialaisessa menneisyyspolitiikassa.

Työn seitsemännessä luvussa käsittelen maailmansotien retorista käyttöä serbialaisessa menneisyyspolitiikassa. Aloitan siinä ensimmäisen maailmansodan vaikutuksella asiaan. Esittelen tarkemmin toisen maailmansodan menneisyyspoliittisen käytön. Titon luoma illuusio sodasta ja serbien oma historiallinen totuus sekä kyseisten tekijöiden vaikutus nationalismiin nousuun esitellään kattavasti. Seitsemännen luvun lopussa käsittelen lisäksi serbialaisen toisen maailmansodan menneisyyspolitiikan vaikutusta länsimaiden asenteisiin.

Toisen maailmansodan käsittelystä siirryn serbejä hiertäneeseen lähistorialliseen kipeään muistoon, mikä oli Jugoslavian liittovaltion rakenne. Kahdeksannessa luvussa käsittelen kansallismielisten akateemisten tutkijoiden menneisyyspolitiikkaa retorisen hyökkäyksen kautta Jugoslavian liittovaltiota vastaan. Yhdeksännessä luvussa esitän tarkemmin vielä Titon luomaa Jugoslavian liittovaltion rakennetta. Viimeisenä historiallisena teemana ja poliittisena argumenttina esittelen serbinationalistien unelmaa Suur-Serbiasta, mikä tukahdutettiin Jugoslavian liittovaltiossa.

Päätännössä tarkoitukseni on esitellä, kuinka merkittävä rooli menneisyyspolitiikalla oli serbialaisen kiihkonationalismin synnyssä ja sen myötä Jugoslavian perintösotien syttymisen kannalta. Päätännössä esitän myös serbialaisen eliitin menneisyyspoliittisia käytötapoja. Päätännössä pyrin valottamaan esimerkkini avulla menneisyyspoliittisia mekanismeja.

1.3. Aikaisempi tutkimus

Yhteiskunnan asettamilta arvoilta ja asenteilta sekä tutkijoiden omilta henkilökohtaisilta arvoilta on vaikea välttyä. Työnsä avulla tutkija mahdollisesti pääosin tarkistaa aikaisempia käsityksiään. Kyseinen seikka heijastuu lähdeaineistoon ja sen analysointiin. Mahdollisimman objektiiviseen tutkimukseen tulee kuitenkin tietoisesti pyrkiä esimerkiksi lähdekritiikillä.

Tutkimuskysymys on varsin poliittinen, mikä heijastuu lähteisiin. Aiheeseen sisältyy paljon ristivetoa eri Jugoslavian perintösotien osapuolten välillä. Jugoslavian kysymys kokonaisuudessaan on ollut myös osin suurvaltojen eturistiriitojen kohde. Siksi teema on ollut kuuma poliittinen kysymys myös ulkomailla. Aihe sisältää edelleen lukuisia eri näkökulmia.

Työssäni pyrin tapahtumien rekonstruointiin englannin-, saksan- ja suomenkielisen tutkimuskirjallisuuden avulla. Lähteet ovat toisen käden lähteitä, koska en osaa serbiaa. Lähteissä myös serbialaiset näkökulmat pääsevät esille heidän oman tutkimuksensa kautta. Länsimaisessa tutkimuksessa Jugoslavian hajoaminen esitetään usein varsin pinnallisesti. Juuriltaan serbialaisten tutkijoiden tekemät tutkimukset länsimaisissa yliopistoissa usein kuitenkin syventävät ja laajentavat näkökulmia osaltaan. Länsimaisissa yliopistoissa on selkeästi annettu vastuuta Jugoslavian kysymyksen tutkimuksessa juuriltaan jugoslavaliaisille tutkijoille, jotka ymmärtävät kieltä ja kulttuuria. Varsinaista Serbiassa tehtyä tutkimusta on myös käännetty muille kielille.

Serbien ulkomailla tehty tutkimus antaa mielenkiintoisen näkökulman aiheeseen. He ovat omalla tavallaan asiantuntijoita. Lisäksi tutkimuksen tekopaikka kaukana Serbiasta antaa tutkijoille mahdollisesti laajemman perspektiivin. Erityisesti jos otetaan huomioon vielä Miloševićin valtakausi, missä ”serbivastaiset” mielenilmaisut eivät olleet erityisen suosittuja ja saattoivat asettaa tutkijan epämiellyttävään asemaan. Toisaalta täysin ulkomaalainen tutkimus aiheeseen luo aivan erilaista perspektiiviä ja siten rikastuttaa näkökulmia.

Kosovon kriisin aktivoitumista tutkii Harri Hiekkänen pro gradu-työssään: ”*Serbia ja `etninen toinen`. Kosovon konfliktin eskalaatio 1980-luvulla instrumentalististen etnisyysteorioiden mukaan*” (2000). Siinä käsitellään Kosovon kriisiä etnisten ja nationalististen teorioiden kautta. Hiekkänen pohtii syitä konfliktin kärjistymiselle ja jo hänen kysymyksenasettelussa esitetään teoria historiallisista ristiriidoista. Hiekkänen tutkii erityisesti Serbian poliittisen eliitin nationalistisen ja etnisen strategian käyttöä konfliktin rakentamisessa. Yhtenä Hiekkäsen tutkimuskohteena on menneisyyspolitiikka, mutta hän kuitenkin vain sivuaa aihetta keskittyen muihin kokonaisuuksiin. Hiekkänen käsittelee Kosovon konfliktin kärjistymistä tiettyjen teorioiden kautta, mutta hän ei

syvennä tutkimustaan historialla politikointiin sinänsä, kuten tässä tutkimuksessa tehdään.

Historialla politikoinnista on Heino Nyysösen tehnyt ansiokkaan väitöskirjan nimeltä ”*The Precense of the Past in Politics, '1956' after 1956 in Hungary*” (1999). Hänen tutkimuksellinen pääkysymyksensä on tarkastella Unkarin kansannousun (1956) nykyisyyttä ja läsnäoloa unkarilaisessa politiikassa. Nyysösen käsittelee historian olemusta ja käyttöä. Työni erilaisesta näkökulmasta johtuen ote on Nyysösen tutkimusta täsmällisempi suhteessa historian käyttöön yhteiskunnallisen eliitin poliittisena ja instrumentalistisena välineenä.

Nyysösen näkökulma on historialla politikointiin laajempi ja hän kuvaa kattavasti vuoden 1956 roolia Unkarin 1990-luvun politiikassa. Työni näkökulma on erilainen sikäli, että se esittää historian poliittisen eliitin työkaluna nationalismin rakentamisessa. Tutkimukseni koskee serbialaisen eliitin roolia nationalismin rakentamisessa ja eri historiallisia teemoja, joita eliitti käytti hyväkseen. Nyysösen ei tarkastele menneisyyspolitiikkaa aivan yhtä eriytetyllä välinetasolla. Hän käsittelee sen sijaan menneisyyspolitiikkaa varsin kattavasti, mutta ottaa myös eri politiikan käyttäjät huomioon. Hänen historiallinen teemansa (Unkarin kansannousu vuonna 1956) on lisäksi ajallisesti suppeampi, mutta toisaalta varsin tarkasti esitetty. Toisaalta Unkarin ja Serbian poliittiset olosuhteet erosivat toisistaan kylmän sodan päätyttyä. Siten myös olosuhteet ovat muokanneet tutkimuksia.

Branmir Anzulovicin Yhdysvalloissa tehty tutkimus ”*Heavenly Serbia. From Myth to Genocide*” (1999) on suhteellisen objektiivinen tutkimus. Siinä käsitellään serbialaisten myyttien luontia lähinnä historiallisessa perspektiivissä ja tapahtumien kehitystä myytistä kansanmurhaan. Tutkimuksessa käsitellään monipuolisesti serbialaista historiallista perimää ja sen vaikutusta serbeihin sekä politiikkaan. Anzulovic ei kuitenkaan varsinaisesti keskity siihen, vaan Serbian poliittiseen tilanteeseen. Suurin osa länsimaissa tehdyistä tutkimuksista ovat pinnallisempia, kuten Julie A. Mertusen tutkimus ”*Kosovo. How myths and thruths started a war*” (1999). Mertus tutkii, kuinka ”totuuksien” luominen synnytti Kosovon kriisin albaanien ja serbien välillä. Vaikka Mertusen tutkimus on pinnallinen, käsittelee hän ansiokkaasti historian käytön rakennetta ihmisten maailmankuvan synnyssä. Anzulovicin kuten useiden juuriltaan serbialaisten, mutta

länsimaisissa yliopistoissa työskentelevien tutkijoiden työt ovat yleensä jonkin verran paremmin serbinäkökulmia huomioivia ja samalla syvällisempiä, kuin länsimaissa tehdyt tutkimukset yleensä. Huomionarvoinen asia on, että juuriltaan serbialaiset tutkijat myös puuttuvat usein kovalla kritiikillä YK:n, EU:n ja Naton toimenpiteisiin Jugoslavian sodassa. Toisaalta myös Milošević ja muu serbijohto saavat osansa kritiikistä¹⁷.

Nebojša Popov on toimittanut aiheesta teoksen ”*The Road to War in Serbia. Trauma and Catharsis*” (1996)¹⁸. Se käsittelee Jugoslavian liittovaltion ongelmia ja serbinationalismin syntyä. Serbitutkijoiden keskinäisessä yhteistyössä tehty teos on osin länsimaisten instituuttien – kuten *Centre for the Anti-War Campaign* ja *Heinrich Böll Foundation* - rahoittama. Käsittelemällä serbejä ja koko Balkanin tilannetta yleensä Popovin tutkimuksessa pyritään vastaamaan kysymykseen, miten niin moni kääntyy nationalismiin. Siinä on pyritty tietoisesti ottamaan eri Jugoslavian liittovaltion alueella asuvien kansojen näkökulmia huomioon, joskin serbinäkökulmat tulevat jonkin verran muita näkökulmia voimakkaammin esille. Teoksen tekoon osallistuneet tutkijat ottavat historialla politikoinnin selkeästi esille serbinationalismin synnyn käsittelyn yhteydessä. Historialla politikointi ei ole tutkimuksen varsinaisena teemana, mutta siinä sivutaan sitä.

Serbian tasavallan poliittista tilannetta 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa kuvailee Robert Thomas tutkimuksessaan ”*The Politics of Serbia in the 1990's*” (1999). Tutkimus käsittelee erityisesti Serbian poliittista valtapeliä ja sitä, kuinka Slobodan Milošević pääsi valtaa. Tutkimuksessa Thomas käsittelee myös Miloševićin hallintoa, oppositiota ja eri poliittisia toimijoita. Opinnäytetyötäni hyödyttävien osuus on Thomasin menneisyyspolitiikan käsittely Serbian poliittisessa elämässä ja ylipäätään kiivaassa valtataistelussa. Thomas ei kuitenkaan esittele menneisyyspolitiikkaa johdetusti vaan taustatekijänä.

Jugoslavian konfliktin luonnetta ja sen yhteydessä amerikkalaisten poliitikkojen toimia tutkii Danielle S. Sremac teoksessaan ”*War of Words. Washington Tackles the Yugoslav*

¹⁷ Esimerkiksi Anzulovic kirjoittaa seuraavasti: ”The myth of brave Serb warriors who allegedly saved Europe from Islam and mounted a heroic anti-Nazi resistance has also served as a justification for the prolonged refusal of the international community to take military action against an extremely brutal aggressor.” (Anzulovic 1999, 173.) Siten Anzulovic kritisoi kansainvälistä yhteisöä löysästä suhtautumisesta serbeihin, joita kohtaan useilla valtioilla on historiallisia sympatioita. Toisaalta hän nimittää serbiarmeijaa äärimmäisen julmaksi hyökkääjäksi.

Conflict” (1999). Sremac käsittelee koko Jugoslavian konfliktia serbinäkökulmasta ja Yhdysvaltojen politiikkaa arvostelevaan sävyyn. Tämä siitä huolimatta, että tutkimus on tehty Yhdysvalloissa. Sremac esittää tutkimuksessaan, kuinka hänen mukaansa kroaatit, Bosnian muslimit ja albaanit voittivat Yhdysvaltojen median ja hallituksen puolelleen tehokkaalla ”tiedotussodalla”. Kuten useissa muissakin Jugoslavian konfliktia käsittelevissä tutkimuksissa, myös Sremac tutkii serbialaista menneisyyspolitiikkaa.

Hanna Järä käsittelee menneisyyspolitiikkaa pro gradu –tutkielmassaan ”*History at the Crossroads. Dealing with the Past in Estonia*” (1999). Järä analysoi Viron menneisyyden käsittelyä ennen ja jälkeen itsenäistymisen. Hänen yksi tutkimuskysymyksensä on, miten historian narratiivinen kerronta muuntuu sen hetkisten poliittisten tarpeiden mukaisiksi? Siitä huolimatta hän ei käsittele menneisyyttä yhtä instrumentalistisesta lähtökohdasta, kuin tässä työssä. Järä käsittelee instrumentalistisen näkökulman sijaan lähinnä menneisyyden työstämistä. Hän ei käsittele menneisyyttä eliitin poliittisena aseena, vaan pikemminkin koko kansan keskusteluna, jota kylläkin osin johtavat tietyt yhteiskunnalliset kerrokset. Hänellä on asiaan osin juridinen näkökulma.

Teuvo Laitila käsittelee osaltaan serbialaista menneisyyspolitiikkaa teoksessaan ”*Veljeys ja epäsopu: Monikansallinen Jugoslavia teoriana ja käytäntönä*” (1997). Laitila sivuaa sitä tapaa millä Serbian eri poliittiset instituutiot ottivat historian työkalukseen nationalismiin herättämiseksi. Myös Tim Judah tutkimuksessaan ”*Kosovo: War and Revenge*” (2000) sivuaa aihetta käsitellessään konfliktin eskaloitumista Kosovossa.

Syvällisempää analyysia aiheesta löytyy Angelika Vollen ja Wolfgang Wagnerin toimittamassa teoksessa ”*Der Krieg auf dem Balkan*” (1994). Deutsche Gesellschaft für auswärtige Politik e. V. julkaisi kyseisen teoksen, joka pitää sisällään eri tutkijoiden kirjoittamia artikkeleita Balkanin poliittisesta tilanteesta. Artikkelit on kerätty Eurooppa-arkistosta (*Europa-Archiv*). Lähinnä tutkijat Paul Lendvai, Imanuel Geiss ja Bassan Tibi käsittelevät artikkeleissaan serbialaista historialla politikointia. Siitä huolimatta, että artikkeleissa serbialaiset historialliset käännekohtat tulevat esille, ne muodostavat vain hajanaisen kokonaisuuden aiheesta.

¹⁸ Nebojša Popov oli yliopistolla Miloševićin kurssitoveri. Popovista tuli johtava demokraattisen opposition johtaja. (Doder & Branson 1999, 21.)

Jugoslavian menneisyyspolitiikkaa käsittelee Wolfgang Höpken artikkelissaan ”*Vergangenheitspolitik im sozialistischen Vielvölkerstaat: Jugoslawien 1944 bis 1991*”. Höpkenin artikkeli on teoksessa ”*Umkämpfte Vergangenheit*” (1992), jonka ovat toimittaneet Petra Bock ja Edgar Wolfrum. Höpken analysoi Jugoslavian liittovaltion tapoja käsitellä alueen historiaa ja hän käsittelee historialla politikoimisen heikkouksia Jugoslaviassa sosialismin aikana. Artikkelin on kuitenkin melko pinnallinen ja siihen toivoisi syvyyttä.

Oman lisämausteensa serbialaisen menneisyyspolitiikan tutkimukselle antaa serbialainen kirjallinen propaganda, joka on suunnattu oman maan ohella länsimaihin. Serbialainen informaatiokeskus julkaisi suhteellisen laajan teoksen serbien kärsimyksistä vuosina 1991-1998. Kirjassa ”*Persecution of Ethnic Cleansing in Croatia 1991-1998. Documents and Testimonies*” (1998) käytetään historiaa uskottavuuden saavuttamiseksi. Pavle Ivićin ja Vasilije Krestićen toimittamassa teoksessa propagoidaan ulkomaisen tuen saavuttamiseksi, mutta myös katorintaman vahvistamiseksi. Myös Alex N. Dragnich on toimittanut tutkimuksen ”*Serbia’s Historical Heritage*” (1994), jonka hän on kirjoittanut kuuden muun serbitutkijan kanssa. Tutkimus kertoo Serbian menneisyydestä nykyiseen poliittiseen tilanteeseen. Koko hanketta tuki *American Heritage American Serbian Foundation* juhlistaakseen vuoden 1389 Kosovo Poljen taistelua.

Tutkimus serbialaisesta menneisyyspolitiikasta on tarpeellinen, koska suuressa osassa Jugoslavian sotia käsittelevissä tutkimuksissa vain sivutaan serbialaista historialla politikointia. Asian sivuaminen on serbialaisen politiikan käsittelyssä lähes välttämättömyys, koska menneisyyspolitiikka on olennainen osa sitä. Historialla politikointi, jota käytettiin kansan manipulointiin oli olennainen syy sotaan Balkanilla 1990-luvulla. Onkin tärkeätä, että tässä työssä käsitellään laajemmassa kontekstissa nimenomaan yhtä politikoinnin välinettä, historiaan.

2. Historia poliittisena työkaluna

2.1. Kollektiivinen muisti

Elokuvatoimittaja Kari Salminen siteeraa *Helsingin Sanomissa* Adolf Hitleriä massojen käsittelystä. Hänen mukaansa Hitler sanoi jo vuonna 1924 seuraavasti: ”Propagandan taide perustuu suurten massojen emotionaalisten ajatusten ymmärtämiseen ja niiden psykologisesti oikeiden keinojen löytämiseen, joilla voitetaan ensin laajojen massojen huomio ja sen jälkeen heidän sydämensä.”¹⁹ Pian vuoden 1924 jälkeen Hitler toteutti ajatuksensa käytännössä. Hän käytti kollektiivista menneisyyttä retoriikassaan, esimerkiksi nostamalla esille Versaillesin tiukat rauhanehdot ja saksalaisten historialliset asuma-alueet. Hän käytti voimakkaasti menneisyyspolitiikkaa valtapyrkimyksissään.

Emotionaalisia ajatuksia herättävät helposti ihmisestä riippuen muun muassa urheilu, turvallisuus, toimeentulo, sorto, vieraat kulttuurit ja vielä kansan kollektiivinen menneisyys, joka on kyseisen työn kannalta olennainen tekijä.

Kollektiiviset identifikaatiot vaikuttavat meihin sosiaalisesti. Tunteet, kuten muun muassa pelko, viha ja ylpeys, antavat ryhmien välisille konflikteille raivokkaan luonteen. Nämä tunteet yhdistävät ihmisiä ja saavat heidät liikkeelle huomattavasti tehokkaammin, kuin mielipiteet.²⁰ Yksi erinomainen tapa kollektiivisten identifikaatioiden herättämisessä on kansallisen historiallisen jatkumon korostaminen ja historiallisten kollektiivisten kokemusten esittäminen.

Identiteettimme yksilö- ja ryhmätasolla on määritelty tarinoiden kertomisen ja muistamisen kautta. Tarinoiden ei edes tarvitse pitää paikkansa. Kaikista vaarallisinta on identifioitua uhrin rooliin. Silloin on myös helppo määritellä vihollinen.²¹ Kun kansa kokee kollektiivisesti olevansa uhri, se toimii todennäköisesti poliittisesti hyökkäävämmän, kuin ilman henkistä katkeruuden painolastia. Viholliskuva tulee uhrin roolin sivutuotteena lähes automaattisesti.

¹⁹ HS 4.3.2001, ”Vain kauneuden vuoksi”.

²⁰ Von Benda-Beckman & Verkuyten 1995, 23.

²¹ Mertus 1999, 1.

Markku Kuisma Helsingin yliopistosta ottaa kantaa nationalismin ja historian rooliin nykypolitiikassa. Hänen mukaansa: ”Hyökkäävä nationalismi purkautui kiehuvana ryöppynä ihmiskunnan kasvoille vaikka sen oli uskottu jo hävinneen menneisyyteen. Uskonnosta, kielestä, rodusta ja etnisestä alkuperästä oli taas tullut poltinmerkkejä, jotka valikoivat ihmisiä kuolemanleirien jonoihin.”²² Balkanin tilanne 1990-luvulla sopii täydellisesti Kuisman kuvaukseen.

Meidän sopii Kindin mukaan kysyä itseltämme, olemmeko kansojen psykologian osalta historian vankeja²³? Frederick Hartmannin mielestä on paljon helpompaa hyväksyä historiallisen tekijän tärkeys, kuin myöntää historian nykyaikaiset psykologiset ja sosiologiset vaikutukset. Hän jatkaa, että historia on tällä hetkellä menneiden polvien kokemusten kerääntynyt muistio ja tämän hetkinen sukupolvi on kyseisten kokemusten välitön tuote. Hartmann vielä korostaa, että elämme menneessä ja jos kansan elinolosuhteet eivät muutu radikaalisti sekä pysyvästi, kansallinen ajattelutapa ei todennäköisesti muutu ratkaisevasti. (ks. viitteestä tarkempaa analyysiä)²⁴ Siten historia tarjoaa oivan työkalun poliittiselle agitaatiolle ja propagandalle. Kansojen kulttuurit ja ajattelutavat pohjautuvat niin syvästi menneeseen, että vetoaminen historiallisiin tapahtumiin mahdollisesti sopivasti väritettynä on tehokas poliittinen ase.

Menneisyys voidaan huomioida Hentilän mukaan kulttuurisen ja poliittisen tietoisuuden kautta. Hän jatkaa, että menneisyys voidaan nostaa esille kansallisten symbolien, patsaiden ja juhlapäivien avulla.²⁵ Ratkaisevassa roolissa menneisyyden välittämisessä laajempaan tietoisuuteen toimivat tiedotusvälineet.

Menneisyys on Nyysösen mukaan osa nykyistä poliittista elämää. Hän jatkaa, että historia ei ole lineaarista aikaa, joka on jätetty taakse²⁶. Etninen konflikti on tutkija Vesna

²² HS 9.12.2001, ”Historia ei loppunutkaan”.

²³ Kind 1994, 9.

²⁴ Hartmann 1978, 57. Ks. sama viite, jonka mukaan Hartmann antaa esimerkin venäläisten ja amerikkalaisten ajattelutapojen eroista, mitkä pohjautuvat historiaan. Yhdysvaltojen historiassa perinteinen työvoimapula johti individualismin arvostukseen, kun taas Venäjällä vuosisatoja kestänyt mongolimiehitys toi aasialaisen käsityksen ihmiselämän halvasta arvosta myös venäläiseen ajatteluun. Kun Yhdysvalloissa talous kasvoi dynaamisesti, synnytti se ihmisissä optimistisen tavan ajatella. Venäjällä massaköyhyys jatkui sukupolvesta toiseen johtaen fatalismiin ja pessimismiin. Venäläisten ja amerikkalaisten kansanluonteiden erot tuskin ovat niin yksioikoisia, kuin Hartmann ne esittää, mutta perusidea historian merkityksestä kansanluonteeseen pitäneek paikkansa.

²⁵ Hentilä 1994, 13.

²⁶ Nyysösen 1999, 11.

Pesicin mielestä seurausta etnisten ryhmien tulevaisuuden pelosta, joka eletään menneisyyden kautta²⁷. Kun Saksan Liittotasavalta tunnusti Slovenian ja Kroatian itsenäisyyden, serbit kokivat tulevaisuutensa epävarmaksi. Samalla kävi ilmeisen selväksi, että serbien oli taisteltava toivomistaan alueista. Kansa oli valmistettava henkisesti tulevaan kuolemankamppailuun ja siihen historia oli yksi erinomainen väline.

2.2. Historioitsija poliitikkona

Historioitsijan rooli tutkijana voi olla monipuolinen. Historioitsija ei tutki vain menneisyyttä vaan myös nykyisyyttä. Nyyssönen pitää historiankirjoitusta ja tutkimusta poliittisina tekoina, joilla on poliittista vaikutusta ja merkitystä. Poliittisesti historioitsijat toimivat retorisesti tuomareina, syyttäjinä ja puolustajina.²⁸ Nyyssönen siteeraa David Watin teosta ”*Mitä oman ajan historia on?*” Siinä Watt esittää, että historia menettää poleemisen luonteensa kun myytit, väärinymmärrykset ja moraaliset argumentit tulevat yleisesti hyväksytyiksi totuuksiksi. Seuraava askel on avata arkistoja totuuden selvittämiseksi. Watt korostaakin, että lähes kaikki historiantutkimus on tehty tutkijan sen hetkisen ajan perspektiivistä. Tutkijan näkökulma on sidottu välittömään nykyisyyteen. Menneisyyttä ei esimerkiksi lueta käyttämällä sen tiettyjä termejä, vaan nykyisyyden käsitteillä.²⁹ Toisin sanoen historioitsijat ovat aikansa lapsia.

Jokaisen kansan historiankirjoituksessa korostetaan tiettyjä asioita, kun taas tiettyjä jätetään pois. Sillä voidaan ohjailta suhteellisen tehokkaasti yleistä mielipidettä menneisyydestä. Erityisesti lähistorialliset tapahtumat saavat paljon huomiota ja vetoavat ihmisten tunteisiin. Oman kansan historiallinen vaihe on usein tunteisiin vetoavaa ja siten tehokas poliittinen väline. Näin erityisesti, jos oma kansa on joutunut toisen kansan ”uhriksi” muun muassa sotilaallisesti, taloudellisesti tai poliittisella painostuksella. Sotiin sisältyy paljon kansojen traumaattisimpia vaiheita ja häviäjäkansan traumaa saattaa syventää se, että historia on pääsääntöisesti voittajien kirjoittamaa. Kansalliset kollektiiviset menneisyyden traumat tekevät niistä poliittisia lyömäaseita. Siksi käydään jatkuvaa kiistaa oikeudesta kirjoittaa historiaa.

²⁷ Hiekkänen 2000, 90.

²⁸ Nyyssönen 1999, 37.

²⁹ Nyyssönen 1999, 38.

Historian käytölle luo mahdollisuuksia muuttuvat olosuhteet. Kun sosialismi hajosi Itä-Euroopassa 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa, tarkoitti se ihmisille epävakaita olosuhteita. Tulevaisuus oli epäselvä ja samalla yhteiskunnan muuttuessa nopeasti ihmiset hakivat tukea menneestä. Näin kävi myös Jugoslavian kansojen keskuudessa.

Historian uudelleen arviointi ei palvele ainoastaan uudelleen syntyneen kansakunnan suuruutta, vaan myös koettujen vihollisuuksien ja julmuuksien uudelleen tarkastelua³⁰. Menneisyyden käsittelyyn sisältyy voimakas tahto paljastaa totuus³¹. Tapa, jolla historia esitetään on suuresti riippuvainen menneisyyden mielikuvista, joita poliittinen johto tuo esille³². Menneisyydestä voidaan siis tehdä haluttaessa poliittinen manipuloinnin väline.

Kun poliittinen järjestelmä muuttuu, se tehdään menneisyyden käsitteillä³³. Menneisyyden käsitteiden käyttö tarjoaa historioitsijoille isoja mahdollisuuksia. Heistä tulee poliitikkoja.

Historioitsijat ovat ajoittain poliitikkoja, jotka ovat kiinteä osa meneillään olevaa keskustelua ja voivat luoda politiikkaa keskustelun ollessa käynnissä. Keskustelussa historian ja politiikan välillä tulee vielä ottaa huomioon, ettei se koske vain historioitsijoita ja poliitikkoja, vaan kaikkia ihmisiä³⁴. Näin kävi myös serbien suhteen. Kind muistuttaa kuitenkin, että se joka pyrkii historiallisiin perustein perustelemaan tekemisen pakon, yrittää tehdä historiasta palvelevan mahdin. Kindin mielestä kroaatit, muslimit ja serbit perustivat historiallisen ymmärryksensä uhri-tekijä- ajattelulle. Serbien kansalliskiihkoisen perusasenne johti osin turvan hakemiseen historiasta.³⁵ Kind ei huomioi sitä, että nationalismi ja kansakunnan yhteinen menneisyys tarjosivat molemmat

³⁰ Offe 1996, 22.

³¹ Järä 1999, 2.

³² Hentilä 1994, 13.

³³ Nyysönen 1999, 29.

³⁴ Nyysönen 1999, 38-39. Esimerkiksi Ruotsissa historiallinen keskustelu on tiivistynyt Ruotsin liittyessä ja liittyttyä Euroopan Unioniin. Ruotsin historiasta haettiin ohjenuoraa politiikkaan. Samalla huomattiin kuinka tärkeätä on, että ruotsalaiset tuntevat oman historiansa. Ruotsissa asia huomattiin myös valtiollisella tasolla ja yksi pääasiallinen tarkoitus oli korostaa, että ruotsalaiset jakavat saman historian ja kulttuurin. Tarkoitus oli myös vahvistaa ruotsalaista identiteettiä. (Borgström 1995, 146-147.)

³⁵ Kind 1994, 9 ja 17. Useita tutkimuksia Bosnian sodasta tehnyt Brookings-instituutin johtaja Susan Woodward ei hyväksy yksinkertaisia selityksiä Bosnian sodan alkamiselle. Hänen mukaansa on väärin leimata yksi syy sodan aloittajaksi. Historialla politikointi eri osapuolten keskuudessa oli yksi merkittävä syy sodan syttymiselle. (Visuri 2000, 47.)

turvaa muutoksien riepottelemassa Jugoslaviassa. Nationalismi syntyi osin historian kautta, ei vain toisin päin.

Historian merkittävä rooli Jugoslavian konfliktissa on kiistaton. Historiasta tuli palveleva mahti, jolla legitimoitiin poliittisen johdon toiveita. Historian avulla voitiin säädellä ihmisten tuntemuksia ja oikeuttaa varsin irrationaalisia toimia.

2.3. Historialliset myytit

John Fiske mukaan myytti on kertomus, jonka avulla kulttuuri selittää tai ymmärtää luonnon tai todellisuuden joitain puolia. Alkukantaiset myytit koskevat elämää ja kuolemaa, ihmisiä ja jumalia, hyvää ja pahaa. Kehittyneemmät myytit voivat käsitellä perhettä tai tiedettä. Myytti on kulttuurin tapa ajatella jotakin, ymmärtää tai käsitteellistää se.³⁶

Roland Barthesin mukaan myytti on viestintäjärjestelmä, viesti. Myytti ei voi olla objekti, käsite tai idea, vaan merkityksenannon tapa ja muoto. Myöhemmin muodolle on asetettava historiallisia rajoituksia ja käyttöehtoja ja siihen on palautettava yhteiskunta. Barthes jatkaa, että myytti on puhetta ja kaikki diskurssin piiriin kuuluva voi siten olla myytti. Myyttiä ei voida määritellä viestinsä kohteesta käsin, vaan oleellista on tapa, jolla myytti lausuu sen julki. Barthesin mielestä myyttillä on muodollisia, mutta ei sisällöllisiä rajoituksia. Hän korostaa, että useat asiat voivat olla myyttejä, koska maailma on äärimmäisen vihjaileva.³⁷

Barthesin mielestä vaikka mytologia olisi kuinka muinainen tahansa, sillä on oltava historiallinen perusta. Myytti on nimittäin historian valitsemaa puhetta, eikä voi syntyä asioiden ”luonnosta”.³⁸ Myytit syntyvät siis historian pohjalta. Menneisyyden myytit ovat yksi poliittinen väline ja olennainen osa menneisyyspolitiikkaa.

³⁶ Fiske 1992, 116.

³⁷ Barthes 1994, 173. Barthesin mukaan myytissä on kaksi semiologista järjestelmää, joista yksi on sijoiltaan suhteessa toiseen. Siinä on ensinnäkin kielitieteellinen järjestelmä eli kieli ja toiseksi itse myytti. (Barthes 1994, 178.)

³⁸ Barthes 1994, 173.

Claude Lévi-Strauss ottaa myytteihin kirjallisen lähtökohdan. Hänen mukaansa, jotta myytti voi syntyä, kirjoitetun työn pitää olla yleistettävä. Työ ei saa olla liian individualistinen. Toisaalta Lévi-Strauss huomauttaa kaiken kirjallisen tuotoksen olevan jossain määrin individualistista. Kaikki yksilölliset työt ovat potentiaalisesti myyttejä. Lévi-Strauss korostaa, että myyttiä niistä ei kuitenkaan synny, ellei niitä kokonaisvaltaisesti hyväksytä kollektiivisesti. Jo ihmiskunnan synnyttyä luotiin myyttejä. Niiden pohjalta syntyy nykyisiä osia.³⁹

Käsitys, jonka mukaan myytit eivät kerro mitään ohjeellista maailmanjärjestyksestä, todellisuuden luonteesta ja ihmiskunnan kohtalosta ja alkuperästä, on Lévi-Straussin mukaan väärä. Myytit valaisevat uskomuksia, tapoja ja instituutteja. Organisaatiot saattavat olla ensisilmäyksellä käsityskyvyn ulottumattomissa. Myyttien avulla on kuitenkin mahdollista selventää asiaa. Myytit auttavat vielä ymmärtämään ihmismieltä, koska ihmismielen toiminnalliset osiot ovat säilyneet yli vuosisatojen. Myyttien avulla niitä on mahdollisuus selventää.⁴⁰ Myyttien merkitys vielä nykyajan yhteiskuntien ymmärtämisessä tarjoaa myynteille merkittävän roolin menneisyyspolitiikassa.

Fisken mukaan myytit ovat hallitsevan aseman saavuttaneen yhteiskuntaluokan tuotetta. Myyttien välittämien merkitysten täytyy kantaa historiaa mukanaan, mutta niiden toiminta myyteinä pyrkii kieltämään tämän ja esittämään niiden merkitykset luonnollisina, ei yhteiskunnallisina tai historiallisina. Myytit mystifioivat tai pimittävät oman alkuperänsä ja siten poliittisen tai yhteiskunnallisen ulottuvuutensa.⁴¹ Myytit eivät kiellä asioita, vaan niiden funktio on päinvastoin puhua niistä. Myytit puhdistavat asioita ja tekevät ne viattomiksi. Myytit antavat luonnollisen ja ikuisen perustan asioille ja selvittävät ne toteamalla eikä selittelemällä.⁴²

Myytit ovat ratkaisevassa roolissa identiteettien luonnissa, minkä perusteella ihmiset tunnistavat itsensä etnisesti ja uskonnollisesti. Historia on raaka-aine, esimerkiksi nationalistiselle ideologialle.

³⁹ Lévi-Strauss 1981, 626-628.

⁴⁰ Lévi-Strauss 1981, 639.

⁴¹ Fiske 1992, 117-121.

⁴² Barthes 1994, 17, 201-203, 205.

Usein ihmetellään, mikä saa ihmisen osallistumaan niin sanottuihin rikoksiin ihmiskuntaa vastaan. Sitä ihmeteltiin myös Jugoslavian sotien yhteydessä. Anzulovicin mielestä on olemassa psykologinen mekanismi, joka tekee mahdolliseksi suurelle joukolle periaatteessa tavallisia kansalaisia sitoutua kollektiivisiin rikoksiin tai hyväksyä ne ilman protestia. Se perustuu vahvaan yhteenkuuluvaisuuden tunteeseen ryhmän jäsenten kesken. Samantyylinen kiihko syntyy helposti ryhmän urheilujoukkueen edesottamuksien yhteydessä. Päätekijä ihmisten saamiseksi kansanmurhan kannattajiksi ovat kuitenkin myytit, joilla asiaa propagoidaan. Kansanmurhan yhteydessä uhri täytyy nähdä paholaisena ja hänen tappamisensa maailmanlaajuisesti hyvänä tekona.⁴³

Entisen Jugoslavian alueella on suhteellisen paljon sotahistoriallisia tapahtumia, joissa esimerkiksi serbit ovat saaneet kärsiä. Historiankirjoitus kyseisistä tapahtumista on tehokas instrumentalistinen mielipidevaikuttaja. Tiettyjen historiallisten faktojen poisjättämisen ohella voidaan luoda myös myyttejä. Näin serbit asian suhteen sitten toimivatkin.

Usein myyttejä käytetään vähemmän yleisiin tarkoituksiin. Ne tarjoavat poliittiselle eliitille keinon vahvistaa omaa auktoriteettiaan ja otetaan vallasta. Kunniakasta menneisyyttä korostavat myytit antavat usein liioitellun tai väärän kuvan ryhmän kyvykkyydestä ja ryhmän menneisyydessä harjoittamasta hyväntahtoisuudesta muita kohtaan. Tekoja uudelleen tulkitsevat myytit pyrkivät kieltämään kansakunnan syyllistyneen menneisyydessään vääryyksiin. Pikemminkin ne syyttävät niistä toisia ryhmiä. Myytit voivat korostaa myös oman kansakunnan kärsimiä vääryyksiä, jotka pannaan muiden syyksi.⁴⁴ Myyteillä on ollut kokonaisvaltaisesti ratkaiseva rooli 1900-luvun sodissa ja kansanmurhissa Euroopassa.

Historiaa käytetään usein todisteena ulkopuolisesta vihamielisyydestä. Menneisyydestä haetaan politiikassa jatkuvasti esimerkkejä nykypäivään. Myyttien väärinkäyttö ajaa eliittien asiaa kahdella tavalla. Ne mahdollistavat sen, että eliitti voi paistatella edeltäjiensä myyttisten saavutusten varjossa korostaen samalla niiden kansallisten instituutioiden tärkeyttä, joita eliitit hallitsevat. Sen sijaan toisia ryhmiä syyllistävät myytit voivat puolestaan auttaa lisäämään eliitin auktoriteettia tavallisen kansan

⁴³ Anzulovic 1999, 3-4.

⁴⁴ Van Evera 1997, 47-51.

keskuudessa. Ruokkimalla käsitystä siitä, että ryhmä on ulkopuolelta tulevan aggression ja uhan kohteena, eliitit kiinnittävät kansan huomion pois ryhmän sisäisistä ongelmista ja eliittiin kohdistuvasta arvostelusta. Myytit jotka palvelevat ainoastaan tätä tarkoitusta, tuhoavat ryhmien välisiä suhteita tarjoamatta tilalle juuri mitään. Ryhmän sisäinen koheesio saattaa lisääntyä hetkeksi, mutta todelliset ongelmat eivät poistu.⁴⁵ Ranya ElRamly esittää aivan loogisesti, että suurten historiallisten murrosten aikana menneisyyttä tulkitaan tavallista voimakkaammin tulevaisuuden tarpeita varten⁴⁶. Näin oli juuri koko Jugoslavian laita 1980- ja 1990-luvuilla.

Jugoslaviaa ja Balkanin aluetta yleensä ei voi ymmärtää Paul Lendvain mukaan ilman alueen historiallista tuntemusta⁴⁷. Esimerkiksi taivaallisen Serbian valtakunta on vallitseva serbialainen myytti. Myytti juontaa juurensa siitä, kun turkkilaiset hyökkäsivät Serbiaan. Serbit hävisivät ja sen myötä syntyi serbien taivaallinen kuningaskunta. Myytin avulla serbit saivat moraalisen yliotteen omalta kannaltaan suhteessa tappioonsa ja vieraan kulttuurin miehitykseen.⁴⁸

Koko ottomaanien vuosisatoja kestänyt valloitus on serbien historiallinen kestomyytti ensimmäisen maailmansodan ”sankarillisen” ja suuria uhrauksia vaatineen taistelun ohella. Serbit muistavat myös toisen maailmansodan vastarintamyyttiään. Lisäksi myytti serbien huonosta asemasta Jugoslavian liittovaltiossa palveli serbialaista menneisyyspolitiikkaa. Historiasta tuli poliittinen ase.

3. Balkanin alue historian valossa

3.1. Serbit sukeltavat menneeseen

Toisen maailmansodan jälkeen Titon, joka oli slovenialais-kroatialainen partisaanijohtaja, onnistui ankarin ottein palauttaa uudelleen perustetun Jugoslavian yhtenäisyys ja vakiinnuttaa kommunistien valta. Välittömästi sodan jälkeen Jugoslavia oli kovan linjan stalinistisesti ja kommunistisesti hallittu maa, jossa ei suvaittu minkäänlaista oppositiota. Välikirjo Stalinin kanssa vuonna 1948 erotti Jugoslavian itäblokestä ja Jugoslaviassa

⁴⁵ Van Evera 1997, 51.

⁴⁶ ElRamly 1999, 78.

⁴⁷ Lendvai 1994, 30.

luotiin yhteyksiä ulkomaille. Jugoslavialainen identiteetti alkoi muotoutua ja se herätti toiveita vanhojen kansallisuuksien välisten ristiriitojen hautaamisesta.⁴⁹

Jugoslavian liittovaltion auktoriteetti alkoi heikentyä nopeasti 1980-luvulla. Vuosikymmenen lopussa kävi entistä selvemmäksi ettei se enää omannut riittävää poliittista voimaa koossapitäjänä ja sovittelijana lisääntyvien alueellisten vaatimusten ristipaineessa.⁵⁰ Serbien nationalismin nousun myötä kaikki Jugoslavian liittovaltion eri etniset ryhmät alkoivat pelätä omien kansallisten oikeuksiensa puolesta⁵¹. Kun Slobodan Milošević pääsi poliittiseen valta-asemaan vuonna 1986, alkoi tapahtua. Aluksi Milošević puhui Ydin-Serbian puolesta, kunnes hän siirtyi ajamaan provinssien, eli Kosovon ja Vojvodinan alueiden serbien, asiaa. Myöhemmin Milošević siirtyi puolustamaan kaikkia serbejä (36 % Jugoslavian asukkaista) Jugoslavian alueella.⁵²

Jugoslavian liittovaltion eri kansat alkoivat korostaa omia erityispiirteitään kansallisen historiansa avulla. Kansallista historiaa alettiin kirjoittaa kovaa vauhtia uudelleen ja myös kielen erityispiirteet valjastettiin osaksi identiteettitaistelua.⁵³ Serbialaiset tiedotusvälineet alkoivat esittää kansalle historiallisia alueomistuksia. Serbien historiaa esitettiin 1980- ja 1990-luvuilla sopivasti väritettynä ja erityisesti serbien kärsimyksiä korostamalla. Erityisesti serbien historiallisten kärsimysten odotettiin oikeuttavan myös rikolliset toimet serbien oikeuksien turvaamiseksi. Kansaa alettiin työntää kohti sotaa.⁵⁴

Serbialaisessa lehdistössä, radiossa ja televisioissa alkoi väestön henkinen valmistaminen historiallisiin aikoihin propagandan keinoin todella vuosina 1987-88. Tiedotusvälineissä julkaistiin kiihtyvällä tahdilla tarinoita serbien kärsimyksistä ja kartoja, joissa Serbian rajat oli piirretty sinne, missä asui serbejä. Rajat oli saatettu piirtää näitä alueita suuremmiksikin. Ulkovallat aliarvioivat tilanteen vakavuuden ja eivät siinä vaiheessa vielä yrittäneet ratkaista tilannetta poliittisesti.⁵⁵

⁴⁸ Anzulovic 1999, 4-5.

⁴⁹ Visuri 2000, 16.

⁵⁰ Pestic 2000, 10-19.

⁵¹ Magaš 1993, 140.

⁵² Shoup 1990, 92.

⁵³ Kivikoski 1999, 68.

⁵⁴ Anzulovic 1999, 73; Blagojević 2000, 213.

⁵⁵ Lautela & Palo 1992, 10-11.

Etnisen konfliktin teoriaa tutkineet David Lake ja Donald Rotchild esittivät, että suurin osa etnisistä ryhmistä ajavat etujaan laillisten poliittisten järjestöjen kautta. Serbitutkija Vesna Pesicin mukaan etnisen konfliktin synnyttää kuitenkin ”tulevaisuuden pelko, joka eletään menneisyyden kautta”. Usein pelätään sulautumista valtaväestöön ja fyysistä väkivaltaa.⁵⁶ Menneestä haetaan helposti kansakunnan kollektiivisessa tajunnassa varoittavat esimerkit. Serbeillä oli runsaasti esimerkkejä muiden kansojen vihamielisyydestä.

3.2. Milošević luo joukkohysterian

Jugoslavia perustettiin vuonna 1918. Perustajat uskoivat, että sen avulla serbien, kroaattien ja sloveenien kansalliset kysymykset ratkaistaisiin lopullisesti. Noin 70 vuotta myöhemmin Jugoslavia järkkäsi vakavasti ja kävi ilmi, että kansalliskysymykset voidaan ratkaista vain ilman sitä.⁵⁷ Slobodan Milošević pyrki lujittamaan asemaansa järjestämällä lukuisia joukkomielenosoituksia. Niissä vaadittiin muun muassa yhtenäistä, kaikki serbialueet käsittävää Serbian muodostamista, luopumista vanhasta eli titolaisesta politiikasta sekä oikeutta Kosovon serbeille ja montenegrolaisille, jotka albaanit olivat karkottaneet kodeistaan. Mielenosoitusten tavoitteena oli Vojvodinan unkarilaisten ja Kosovon albaanien itsehallinnon lakkauttaminen, sekä liittohallituksen pakottaminen hyväksymään serbien aiheet.⁵⁸

Jo vuonna 1987 Milošević käytti kovia poliittisia otteita saadakseen itsensä nationalistisen massaliikkeen johtoon. Hän pakotti muun muassa Serbian presidentin Ivan Stambolićin eroamaan ja pyrki saamaan hallituksen kontrolliinsa, missä hän myös onnistui. Huhtikuussa 1987 Milošević matkusti Kosovoon ottaakseen osaa provinssin

⁵⁶ Pesic 2000, 28; Lake & Rotchild 1998, 7-8. Kaksi ryhmää joilla on yhteinen väkivaltainen menneisyys, voivat elää rauhassa, kun heidän turvallisuus taataan valtion tai ulkoisen voiman taholta. Jos turvallisuustakeet häviävät, tulee sisällissota todennäköisemmäksi. (Hill, Rotchild ja Cameron 1998, 67.) Tämän hetken Nato-operaatiot Bosnia-Hertsegovinassa ja Kosovossa pyrkivät juuri kyseisen ulkoisen turvallisuuden luomiseen.

⁵⁷ Milosavljević 2000, 50.

⁵⁸ Laitila 1997, 270-271. Ks. myös Milosavljević 2000, 69. Serbian ja koko Jugoslavian 1990-luvun tapahtumat ovat pitkälti henkilöityneet länsimaisessa mediassa ja politiikan tutkimuksessa Miloševićiin. Noustessaan Serbian kommunistisen puolueen johtoon vuonna 1986 hän oli varsin tuntematon politiikassa toimittuaan aikaisemmin lähinnä talouden parissa. Milošević oli imagoitaan kansalle tarpeeksi uudenaikainen ja länsimainen, mutta toisaalta hänen juurensa olivat kuitenkin

kommunistisen puolueen kokoukseen. Kokouspaikkana oli historiallisesti merkittävä Kosovo Poljen kaupunki Prištinan lähellä. Mielenosoittajia, jotka ottivat yhteen poliisin kanssa, oli kerääntynyt kokouspaikan ympärille noin 15 000. Mielenosoituksen oli järjestänyt Milošević yhteistyössä Kosovon serbiaktivistien kanssa, joiden yhteinen tavoite oli saada Kosovo keskusjohdon kontrolliin. Mielenosoituksen aikana Milošević sekaantui tilanteeseen ja kertoi mielenosoittajille: ”Kenenkään ei pitäisi uskaltaa lyödä teitä.”⁵⁹

Serbian kommunistiselle puolueelle hän kertoi, että keskustelun aiheena ei voi enää olla politiikka, vaan on kyse isänmaasta. Milošević teki Kosovon kysymyksestä omansa ja prosessin avulla hän pyrki dominoimaan Serbian poliittista kenttää.⁶⁰ Kun Milošević ilmoitti serbimielenosoittajille, ettei kenenkään pitäisi uskaltaa lyödä heitä, tarkoitti hän lyöjillä albaaneja. Hänen ajatuksissaan välkkyi luultavasti jo albaanien alistaminen tai sen käydessä mahdottomaksi, Kosovon etninen puhdistaminen länsimaiden vastalauseiden säestämänä.

Kosovo Poljen kaupungin tapahtumista eri tutkijat esittävät toisistaan eroavia näkemyksiä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa tutkimustyötä tekevä serbi Alex N. Dragnich korostaa Kosovon albaanien terroria serbejä kohtaan enemmän kuin amerikkalainen Robert Thomas. Dragnich ei kirjoita mitään siitä, että laaja mielenosoitus olisi ollut itse Miloševićin järjestämä. Hän myös painottaa, että 15 000 mielenosoittajaa halusi tulla tapaamaan Miloševićia, ja kun poliisi esti tämän, syntyi ongelmia. Hän vielä korostaa, että Milošević ”ihmetteli” sekasorron syytä ja käski poliiseja lopettamaan. Silloin hän sanoi kuuluisat sanansa: ”Kukaan ei tule lyömääni teitä enää.”⁶¹ Thomas ei korosta sanoja ”ei tule” ja ”enää”. Dragnichin versio on ehdottomampi ja hän antaa Miloševićin toimista myönteisemmän kuvan kuin Thomas. Thomasin teoria Miloševićin omasta osuudesta

vanhassa poliittisessa järjestelmässä. Hänen käyttämänsä värikäs poliittinen kieli erosi merkittävästi aikaisemmasta kommunistisesta puhetavasta. (Hiekkanen 2000, 68.)

⁵⁹ Thomas 1999, 44.

⁶⁰ Thomas 1999, 44.

⁶¹ Dragnich 1998, 96-97. Eri tutkijoiden käsitysten moninaisuutta kuvastaa vielä se, että Dusko Doder ja Louise Branson tutkimuksessaan *Milosevic. Portrait of a Tyrant* (1999) väittävät, että Milošević lähetettiin Kosovoon, eikä hän suinkaan ollut järjestämässä tapahtumaa. Doderin ja Bransonin teoria ei vaikuta uskottavalta sikäli, että Miloševićin asema Serbiassa oli jo niin vankka, ettei häntä enää varsinaisesti olisi lähetetty mihinkään. Kyseisessä tutkimuksessa Miloševićin kuuluisat sanat on käännetty englanniksi vielä eri tavalla, kuin edellä kääntävät seuraavasti: ”No one will ever beat you again.” (esitetyissä tutkimuksissa. Doder ja Branson Doder & Branson 1999, 3.)

mielenosoitusten järjestämiseksi on toisaalta uskottava. Milošević antoi suuren lupauksen ja samalla sitoi poliittisen uransa Kosovon kysymykseen.

Miloševićista tuli Serbian presidentti vuonna 1987. Nationalistinen hurmos lähti sen myötä liikkeelle.⁶² Laajan ja pitkäkestoisen nationalistisen kampanjan ja sotimisen tuloksena Miloševićista tuli koko Jugoslavian presidentti 23.7.1997. Tim Judahin mukaan hän pääsi valtaan käyttämällä Kosovon kysymystä hyväkseen.⁶³ Toisaalta Danielle Sremac korostaa, että Kroatian ja Bosnian muslimien hallitukset sekä albaanit käyttivät myös historiaa hyväkseen erityisesti sodan syttyttyä, jotta länsimaissa alettaisiin tukea heidän aluevaatimuksiaan⁶⁴.

Nationalismin luonti osin myös menneisyyspolitiikkaa käyttämällä osoitti voimansa syntyneen kiihkonationalismin muodossa hyvin nopeasti. Milošević ja hänen seuraajansa saavuttivat vuosina 1987-1990 kontrollin julkisen vallan instituuteista ja salaisesta poliisista pinnan alla. Vuonna 1990 Jugoslavian liittovaltiossa järjestettiin ensimmäiset sosialistisen järjestelmän jälkeiset vaalit. Kaikissa tasavalloissa Makedoniaa lukuun ottamatta vaalitulokset sinetöivät nationalistisen politiikan. Serbiassa Milošević peittosi pahimman vastustajansa Vuk Draškovićin SPO-puolueesta (Serbian Uudistus Puolue). Hän oli myös nationalisti. Miloševićin SPS-puolue (Serbian Sosialistinen Puolue) sinetöi isänmaallisen politiikan suunnan lopullisesti.⁶⁵

⁶² HS 16.1.2002, ”Milosevicin edeltäjä murattiin siltaan sanoo Belgradista paennut toimittaja.”

⁶³ Judah 2000, 33; Dragnich 1994, xiii.

⁶⁴ Sremac 1999, 31. Danielle Sremac on tehnyt arvokasta tutkimusta, mutta hänen kannanottonsa ovat serbimielisiä. Serbinationalististen kannanottojen ohella hänen uskottavuuttaan vähentävät mielikuvitukselliset teoriat. Yhden teorian mukaan yhdistynyt Saksa pyrkii ylivaltaan Euroopassa, minkä vuoksi se tunnusti Kroatian itsenäisyyden vuonna 1991. (Sremac 1999, 54.) Saksa on päinvastoin ottanut osin juuri historiallisista syistä hämmästyttävän pienen poliittisen roolin kansainvälisessä politiikassa. Sremac ei ota huomioon sellaista mahdollisuutta, että saksalaiset eivät olisi sietäneet serbien brutaalia hyökkäystä Kroatiaan. On toki mahdollista, että Saksan suurella kroaattivähemmistöllä oli oma vaikutuksensa asiaan.

⁶⁵ Bert 1997, 30-31; Poulton 1991, 20; Thomas 1999, 74-77, 93-97, 104. Vaalivoiton myötä poliisi alkoi vuoden 1990 lopulla värväämään henkilöitä, jotka olivat valmiita fyysistä voimaa käyttämällä tukemaan valtiota. Heistä muodostettiin Kroatian sodassa vuonna 1991 ja myöhemmin Bosnian sodan yhteydessä puolisoitilaallisia ryhmiä, jotka tukivat vakinaista armeijaa. On selvää, että puolisoitilaallisiin ryhmiin liittyneet miehet olivat suuri osa nationalismin elähdyttämiä. Osa heistä identifioitui voimakkaasti myös historiaan. Esimerkiksi Milan Babićin SNO:n sotilaat samastuivat serbien Kosovo Poljessa taistelleen kansallissankarin Dušan Silnin [Suuren] taistelijoiksi. Thomasin tutkimuksesta käy myös ilmi, että useat puolisoitilaallisten joukkojen johtajat olivat sekaantuneet rikolliseen toimintaan, kuten tunnetuimpana puolisoitilaallisten joukkojen johtajana toiminut Željko Ražnatović, kutsumanimeltään Arkan. Hän pääsi ensimmäisen kerran yleiseen tietoisuuteen kansainvälisenä pankkirosvona. Hän aiheutti vielä 1980-luvulla suurta harmia Ruotsin ja Länsi-Saksan viranomaisille olemalla vielä taitava vankikarkuri. (Thomas 1999, 93-97, 104.)

Poliittisten myyttien luonnissa Miloševićin hallitseva SPS-puolue käytti lähinnä kahta retorista tekniikkaa. Suuret massat saatiin liikkeelle väittämällä historiallisen muutoksen tarpeen olevan välttämätön. Toisaalta pelottelemalla muutoksella ja muuntamalla epävarma tulevaisuus nationalistiseksi sekä poliittissosiaaliseksi hysteriaksi. 1990-luvun alussa alkanutta sisällissotaa käytettiin hyväksi myös niin, että sillä perusteltiin sosiaalisen, demokraattisen ja uudenaikaistumisen kehityksen estämistä.⁶⁶ Sodan hetkellä kansalta on vaivattomampi vaatia malttia yhtenäisyyden nimissä.

Yhdistyneiden kansakuntien sotarikostuomioistuin Haagissa asetti vuonna 1999 Serbian presidentin Slobodan Miloševićin syyteeseen sotarikoksista. Yhtenä osa-alueena syyttäjien toiminnassa on ollut todistaa hänen luoneen nationalistista vihaa muita kansoja kohtaan. Oikeudenkäynnissä syyttäjät ovat näyttäneet televisionauhoituksia Miloševićin nationalistisen hurmoksen ja vihan luontityöstä.⁶⁷ On ilmeistä, että serbeihin tietoisesti luotiin nationalistista ajattelua tai sitä pyrittiin vahvistamaan. Nationalistisen hurmoksen organisoinnassa toimi serbialainen eliitti, kuten poliittinen johto Milošević suunnannäyttäjänä.

Yksityisissä keskusteluissaan Milošević toi selvästi esille, että hän ei itse täysin uskonut serbialaisiin menneisyysmyytteihin⁶⁸. Hän ymmärsi historian välineellisen arvon poliittisessa retoriikassa nationalismiin herättämiseksi.

3.3. Länsivaltojen historiallinen asenne

Entisen Jugoslavian alueen kysymys on niin sidoksissa suurvaltapolitiikkaan, että sitä on hyvä käsitellä menneisyyspolitiikan yhteydessä. Tämä siksi, että Serbiasta käsin pyrittiin vaikuttamaan omalla historialla politikoinnilla myös ulkomaihin. Ulkomailla syntyvät mielikuvat ratkaisivat pitkälti serbien kohtalon konfliktissa. Suurvallat ovat tukeneet

Eräänlaisten puolisolitaallisten joukkojen käyttö erityisesti siviilien terrorisoinnissa oli yleistä jo Hitlerin Saksassa ja Stalinin Neuvostoliitossa (poliittinen SS ja NKVD). (Magnusson 1995, 130, 270.)

⁶⁶ Obradović 2000, 427.

⁶⁷ HS 13.2.2002, ”Syyttäjä käytti kovaa kieltä Milosevicista.”

⁶⁸ Doder & Branson 1999, 5, 100.

Balkanilla omiaan ja antaneet sympatiansa suurelta osin historiallisia perinteitä ohjenuorana käyttäen.

Ulkovallat käyttivät historiaa poliittisena välineenään omien asenteidensa luonnissa. Esimerkiksi Jugoslavian hajoaminen ja sen jälkeiset tapahtumat Balkanin niemimaalla ovat herättäneet tämän vuosisadan alun Balkanin poliittista tilannetta kuvanneet termit uudelleen eloon. Balkan alettiin nähdä 1990-luvulla alueena, jossa keskinäiset viha- ja erimielisyydet ovat niin syviä, että rauhanomainen rinnakkaiselo tuntui toiveajattelulta. Tilannetta ei helpottanut se, että historiasta löytyi yhtäläisyyksiä. Jugoslavian perintösodille. Tilanne muistutti 1800-luvun ja erityisesti 1900-luvun alun asetelmaa alueella. ”Balkanin ruutitynnyrin” kaltaisten kielikuvien kautta peilataan alueen viimeaikaisinta väkivallan kierrettä ja samalla luodaan ja ylläpidetään Balkanista ulospäin suuntautuneita mielikuvia. Mielikuvat Balkanista eivät ole kokonaan keinotekoisia, vaan niillä on selvä yhteys alueen historiallisiin ja nykyisiin tapahtumiin. Yhteistä näille mielikuville on se, että ne koostuvat ensisijaisesti sotiin kiinteästi liittyvistä elementeistä: väkivallasta ja inhimillisestä kärsimyksestä.⁶⁹ Historiasta haettiin jo ennen toista maailmansotaa ohjenuoraa Balkanin kysymykseen, jolloin valtiomiehet alkoivat käyttää käsitettä ”balkanisoituminen”.⁷⁰ Historioitsijat ovat perinteisesti tarjonneet ohjenuoraa länsimaiselle suurvaltapolitiikalle.

Entisen Jugoslavian nykyiset valtiot hakivat Balkanin sotien syttyessä 1990-luvulla ulkopoliittisen tukensa pitkälti historiallisin perustein. Serbien ja kroaattien välillä on raja läntisen katolilaisuuden ja itäisen ortodoksisuuden välillä. Serbit ovat perinteisesti suunnanneet toivonsa traditionaalisesti Ranskaan, Englantiin ja erityisesti Venäjään. Ranska ja Iso-Britannia seisoivat 1990-luvulla Jugoslavian liittovaltion takana. Maat tukivat serbejä, kuten historiassa aiemminkin, kunnes Jugoslavian perintösotien edetessä muuttivat mieltään. Bosnian muslimit ovat hakeneet perinteisesti tukea Turkilta, ja sitä he

⁶⁹ Kivikoski 1999, 47, 66.

⁷⁰ Karjalainen & Valta 2000, 19-20. Balkanisoitumisprosessilla tarkoitetaan muun muassa sitä, että kun turkkilaiset ajettiin pois Balkanilta, samaan aikaan alueelle tulivat Itävalta-Unkarin ja Venäjän valtakunnat. Sodat eivät ole ensisijaisia, vaan aika ajoin syntyvät poliittiset tyhjiöt. Prosessi lähtee Vladimir Gligorovin mukaan käyntiin, kun tietyille ryhmille tulee mahdollisuus itsehallintoon. Hän vielä tähdentää, että tilanne eskaloituu kun valtakunnassa on lukuisia provinseja, joilla on vielä lukuisia rajoja toisten valtioiden sekä valtakuntien kanssa. Kun valtakunnan keskus menettää otettaan, syntyy helposti konflikteja. Niissä provinssit pyrkivät estämään muiden valtakuntien vaikutuksen ja miehityksen. (Gligorov 1994, 18-19.)

myös saivat Bosnian sodassa. Kroaatit ovat hakeneet tukea Saksasta, Itävallasta, Unkarista ja Yhdysvalloilta.⁷¹ Sloveenit hakivat tukensa lähinnä Saksasta ja Itävallasta⁷².

Aivan Jugoslavian perintösodan alussa Eurooppa oli, niin kuin Saksan ulkoministeri Joschka Fischer asian myöhemmin kuvaili, joutunut vuoden 1914 rintama-asetelmiin. Vuosikymmenien takaiset anti- ja sympatiat heräsivät sodan puhjettua Jugoslaviassa taas henkiin. ”Liitto niin kuin kerran ennenkin”, Belgradin Politika otsikoi marraskuussa 1991. Se oli muistutus Italian, Itävallan, Saksan ja Unkarin yhteisestä ”jugoslavianvastaisesta” politiikasta nykyisten Nato-liittolaisten keskinäisten epäluulojen virikkeeksi.⁷³ Maailmansodissa kyseiset valtiot olivat olleet serbien vihollisia.

Balkanin alue on historian saatossa ollut ajoittain varsin epäyhtenäinen etnisten ja uskonnollisten konfliktien vallitessa, joten ulkovaltojen puuttuminen alueen asioihin on ollut mahdollista. 1990-lukujen lyhyen Slovenian sodan ja pidempien Kroatian, Bosnian ja Kosovon sotien yhteydessä suurvallat tukivat ”omiaan”. Serbit jäivät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta ilman tukea, kun Ranska ja Iso-Britannia hylkäsivät sen. Sodan jatkuessa he hävisivät propagandasodan osin siksi, että heidän sotarikoksensa koettiin kohtuuttomiksi.

Saksa tunnusti perinteiseen tyyliinsä Slovenian ja Kroatian ensimmäisenä niiden itsenäistyttyä⁷⁴. Siitä hyvästä Ranskan poliittiset piirit nimittivät Saksaa Kroatian suojeelijamahdiksi⁷⁵. Asia on siksi merkittävä, koska Slovenian ja Kroatian kansainvälinen tunnustaminen varsinaisesti laukaisi sodan Jugoslavian alueella, kun lähinnä serbit yrittivät estää irtaantumisen.

⁷¹ Kind 1994, 15; Kütük 1999, 108-109; Maull & Stahl 2002, 85. Serbit on perinteisesti nähty lännessä potentiaalisena Venäjän ”troijan hevosena”. (Dragnich 1994, xii.) Sillä Dragnich tarkoittanee venäläisten ”slaaviveljien” hyvää asemaa serbien keskuudessa ja sen myötä vaikutuskanavaa Balkanille. Venäjä pyrki ajamaan serbien asemaa Balkanilla jo 1800-luvulla saadakseen Välimereltä sataman ja samalla vähentääkseen turkkilaisten vaikutusvaltaa (Živojinović 1994, 67.), joka oli Venäjän laivaston liikkumisen esteenä. Siten on myös mahdollista, että ”troijan hevosella” tarkoitetaan Venäjän laivaston kiinteää pääsyä välimerelle serbialueiden satamien avulla. Kyseinen seikka on mahdollisesti vaikuttanut Naton serbivastaiseen politiikkaan viime vuosina.

⁷² Kind 1994, 127-128.

⁷³ Karjalainen & Valta 2000, 107.

⁷⁴ Laitila 1997, 294.

⁷⁵ Maul & Stahl 2002, 85, 90.

Saksan historiallisten suhteiden vaikutus Kroatian ja Slovenian tunnustamisessa oli esimerkiksi Kindin mukaan merkittävä asia⁷⁶. Historiantutkija Mark Almond ottaa asiaan erilaisen näkökulman, joskin historiallisen. Hänen mukaansa suurvaltapolitiikka ei varsinaisesti vaikuttanut asiaan. Saksan yleinen mielipide pakotti hallituksen tunnustamaan Slovenian ja Kroatian itsenäisyydet. Almond uskoo, että saksalaiset kärsivät yhä siitä, etteivät heidän esi-isänsä toimineet aktiivisesti estääkseen natsien toimet. Siksi saksalaisille oli vaikeampaa seurata passiivisesti sivusta serbien suorittamaa kansanmurhaa, kuin muille eurooppalaisille.⁷⁷ Almondin teoria ei välttämättä pidä paikkaansa, mutta on selvää, että suuri osa saksalaisista elää yhä yllättävän voimakkaassa historiallisessa traumassa.

Jos saksalaiset tarkastelivat Jugoslavian tilannetta ”historiallisten linssien” läpi, eivät serbitkään tarkastelleet Saksaa vain nykyajan näkökulmasta, vaan voimakkaasti historiallisten asenteidensa kautta. Osa serbeistä saattoi tarkastella Saksaa varsin menneisyyspoliittisesti. Saksan toiminnalle ei sympatiaa herunut. Vojin Dimitrijevićin mukaan useat hysteeriset arviot Serbiassa esittivät Saksan pyrkivän strategisiin tavoitteisiinsa hajottamalla Jugoslavian liittovaltio. Serbialaisten arvioiden mukaan Saksa pyrki Välimerelle, saamaan lisää elintilaa, dominoimaan Balkania ja saamaan sopivan ydinjätteen säilytyspaikan. Useiden arvioiden mukaan saksalaiset myös toteuttivat patologista vihaansa serbejä kohtaan. Dimitrijević kuittaa kyseiset seikat hysteerisinä, mutta sen sijaan uskoo Saksan tukeneen Slovenian ja Kroatian itsenäistymistä sekä tuominneen serbinationalismin pahana, koska serbit olivat saksalaisille väkivaltaisia hyökkääjiä. Hän myös tekee edellisistä itsestäänselvyksistä pidemmälle menevän johtopäätöksen, kuten sen, että Saksa oli perinteisesti kroaattinationalistien turvapaikka, joilla oli jo asema esimerkiksi akateemisissa piireissä.⁷⁸

Ulkovallat yleisesti ottaen sekaantuivat Jugoslavian hajoamiseen ja asioihin ongelmien ilmettyä kukin omine historiallisine näkökantoinen sekä intresseineen. Tilanteen rauhoittamiseksi eurooppalaisten eriävät intressit ja toimet olivat ilmeinen heikkous. Christian Kindin mukaan vasta kun Yhdysvallat osoitti diplomaattista vaivaa rauhan

⁷⁶ Kind 1994, 146-147.

⁷⁷ Anzulovic 1999, 165-166.

⁷⁸ Dimitrijević 2000, 644-645.

aikaansaamiseksi myöhemmin syntyneen Bosnian sodan yhteydessä, rauha tuli realistiseksi⁷⁹.

On huomionarvoista, että Yhdysvaltojen poliittiselta johdolta jäi osin serbialainen menneisyyspolitiikka huomaamatta. Wayne Bertin tutkimus ”*The Reluctant Superpower. United States’ Policy in Bosnia, 1991-95*” (1997) käsittelee pätevästi Yhdysvaltojen Bosnia-politiikkaa. Yhdysvaltojen entinen Jugoslavian lähettiläs Warren Zimmermann on tehnyt viiden kohdan selvityksen sodan syistä. Viiden kohdan ”teesissään” Zimmermann on sijoittanut ensimmäiseksi kohdaksi historian. ”Serbs and Croats are ancient enemies, with different religions and historical experiences. But this gives no explanation of how the two groups coexisted in relative peace in both Croatia and Bosnia for so long”, kirjoittaa Zimmermann.⁸⁰ Häneltä ja mahdollisesti Yhdysvaltojen poliittiselta johdolta puuttuu käsitys serbialaisen menneisyyspolitiikan voimasta ja käytöstä Titon kuolemasta (vuonna 1980) eteenpäin.

Serbialaisen menneisyyspolitiikan avulla luotiin eliitin johdolla viha serbeihin. Titolla oli omat otteensa Jugoslavian liittovaltiossa ja oma menneisyyspolitiikkansa, mikä selittää suurelta osin pitkän rauhan kauden. Zimmermann ei ymmärrä menneisyyden instrumentalistista käyttöä poliittisessä retoriikassa, koska muinaisen historiallisen ja nationalistisen vihan äkkinäinen voimistuminen on hänelle yhä arvoitus.

Lukuisissa amerikkalaisissa tutkimuksissa Jugoslavian sodan syistä tiedostetaan hyvin taloudelliset ja lukuisat muut yhteiskunnallista epävakautta aiheuttaneet tekijät. Lenard J. Cohen korostaa etnisiä jännitteitä muutosprosessin yhteydessä ja pitää Jugoslavian perintösotia toisen maailmansodan jatkumona liian yksinkertaisena teoriana, mitä se sellaisenaan onkin. Susan L. Woodward korostaa serbialaisen kulttuurin vaikutusta asiaan. Siihen kun historiallisesti kuuluu ulkopuolisen tunkeutujan vastustaminen.⁸¹ Molemmilta tutkijoilta jää Zimmermannin tavoin huomaamatta serbialainen tehokas menneisyyspolitiikka pääosin Belgradin propagandakoneiston organisoimana.

⁷⁹ Kind 1994, 15.

⁸⁰ Bert 1997, 36-37.

⁸¹ Bert 1997, 40-41.

Serbialaista historiaa käytettiin poliittisena aseena myös länsimaiden toimesta. Serbien mustamaalaamisessa historian avulla onnistuttiin, sillä serbit yhdistettiin länsimaissa hyvin nopeasti väkivaltakulttiin, jota esimerkiksi heidän Kosovoa koskeva retoriikkansa nähtiin pitävän yllä. Myös 1990-luvun balkanilainen väkivalta pistettiin serbien syyksi. Olihan se Gavrilo Princip, Serbian tiedustelupalveluun kytkeytyneen Musta käsi -järjestön jäsen, joka kesäkuussa 1914 Sarajevossa murhasi Itävalta-Unkarin kruununperillisen, arkkiherttua Frans Ferdinandin, ja ampui siten ensimmäisen maailmansodan ensimmäiset laukaukset. Olkoonkin, että Itävalta ajoitti arkkiherttuan vierailun Serbian kansallispäivään tehden provokaation, jota brittihistorioitsija A. J. P. Taylor on verrannut siihen, että Iso-Britannia olisi lähettänyt kuninkaallisen perheen jäsenen Dubliniin Pyhän Patrikin päivänä.⁸²

Lännessä palattiin käytännön politiikassa myös serbien historiaan, mutta tarkoitusperät ja näkökulmat olivat päinvastaisia, kirjoittaa Jarmo Laine osuvasti⁸³. Laineella on tutkimuksessaan ”*Toisenlainen totuus Kosovosta*” (2000) selvä käsitys siitä, että serbejä mustamaalattiin lännessä muun muassa serbialaisen historian avulla.

⁸² Saarikoski 1999, 13. Serbien väkivaltaisuuden sijaan herää epäily siitä, halusiko osa Itävalta-Unkarin poliittisesta johdosta päästä samalla arkkiherttuasta eroon ja legitimoida sekaantumisen Serbian asioihin? Serbien väkivaltaisuuden arviointi on vaikeata, mutta on ilmeistä, että länsimaissa tarvittiin selkeää vihollista Balkanin monimutkaisessa konfliktissa 1990-luvulla ja serbit konfliktin sotilaallisten toimien aloittajana ja vahvimpana osapuolena tarjosivat siihen sopivan kohteen.

⁸³ Laine 2000, 60. Hallintotieteiden tohtori ja Tampereen yliopiston dosentti Jarmo Laine julkaisee kokonaisvaltaisesti luotettavuudeltaan kyseenalaisia kirjoituksia internetistä. Hän käsittelee tutkimuksessaan Kosovon sodan serbinäkökulmia internetistä hankittujen artikkelien pohjalta. Ks. lisäksi sama viite, jonka mukaan lännessä historiaa käytettiin todellakin päinvastaisiin tarkoituksiin, kuin mihin serbit olivat tottuneet. Laineen mukaan Bill Clinton on verrannut Serbian toimintaa Kosovossa holokaustiin ja rouva Clinton lausui, että CNN:n uutisvälähdykset tuovat hänen mieleensä elokuvan ”*Schindlerin lista*”.

Juuri länsivaltojen toimesta Milošević on syytettynä YK:n sotarikostuomioistuimessa. Helsingin Sanomien ”*vieraskynä-artikkelissa*” länsikriittisistä teoksistaan tunnetuksi tullut Marko Lopusina ja hänen lisäksi Andre Huzvai esittävät kritiikkiä sille, että Milošević on ylipäättään syytettynä. Heidän mukaansa Milošević on leimattu syntipukiksi. He kirjoittavat seuraavasti: ”Miloševićia vastaan nostetut yksittäiset syytteet ovat kuin kaksiteräinen miekka: jokaista niistä voitaisiin soveltaa kroaattien ja Bosnian muslimien sodanaikaisiin toimiin, joita he suuntasivat sekä serbejä että toisiaan vastaan kolmen osapuolen välisessä häijyissä aseellisten konfliktien ketjussa.” (HS 19.2.2002, ”*Milosevic on Balkanin syntipukki*”). Lopusina ja Huzvai korostavat ansiokkaasti sodan

Etnisten ryhmien vaatimukset omasta valtiosta tai riippumattomasta statuksesta näyttävät Hiekkasen mukaan lisääntyneen vuosituhannen loppupuolella, kuten Balkanin alueella on tapahtunut. Etnisessä nationalismissa nähdään usein, ettei etnisen kulttuurin säilyminen ole mahdollista ilman ryhmän kansallista itsemääräämisoikeutta.¹⁰¹ Kyseinen näkemys on tietysti lisännyt konfliktiriskiä.

Useat tutkijat ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että kulttuuriset ristiriidat esimerkiksi muslimien ja kristittyjen välillä ovat terävöityneet. Heidän mukaansa nykyään kulttuuriset ristiriidat alkavat luoda jo suuremman riskin mahdollisen sodan puhkeamiselle, kuin taloudelliset ja poliittiset tekijät.¹⁰²

Koko eteläslaavilainen alue oli yleisesti ottaen suvaitsevaista seutua suhteessa eri kulttuureihin, kunnes nationalismi tuli alueelle aikaisin 1800-luvulla¹⁰³. Varsinaista konkreettista näyttöä serbien nationalistisesta heräämisestä alkoi tulla 1800-luvun puolessa välissä¹⁰⁴.

Nationalismin myötä Balkanilla kunkin kansan älymystö alkoi korostaa oman maansa kieltä ja keskiaikaisia valtioitaan, jotka olivat olleet olemassa ennen ottomaanivalloitusta. Pian nationalismi politisoitui ja se suunnattiin turkkilaisia valloittajia vastaan. Balkanin eri kansat ottivat mallia erityisesti saksalaisesta nationalismista, jotta myös he vaurastuisivat samalla tavalla. Nationalismin avulla alettiin oikeuttaa Balkanilla tiettyjä geopoliittisia kokonaisuuksia. Italialaisten vuonna 1861 ja saksalaisten vuonna 1871 saavuttama kansallinen yhtenäisyys inspiroi Balkanin eri kansoja, myös serbejä, nationalistisissa pyrkimyksissään. Myös Italia ja Saksa yhdistettiin suurelta osin sotilaallisilla keinoin, mikä tarjosi esimerkin Balkanin kansoille. Vuonna 1876 serbit

¹⁰¹ Hiekkanen 2000, 14. Sitä Hiekkanen ei kuitenkaan korosta, että kylmä sota päättyi 1990-luvun alussa ja samalla kaksinaipainen sotilaspoliittinen järjestelmä hajosi. Jähmeä, kaksinaipainen, herkkä, suurvaltapainotteinen (Neuvostoliitto-Yhdysvallat) järjestelmä rauhoitti paikallisia etnisten ryhmien välisiä konflikteja. Kylmän sodan aikana alueet oli jaettu lännen tai idän etupiiriin ja etniset ryhmät saattoivat olla lähes varmoja suurvaltojen sotilaallisesta sekaantumisesta tilanteeseen. Kylmän sodan loputtua paikalliset konfliktit ovat tulleet mahdollisiksi suuremmissa määrin. On tullut uusien reviirien jaon aika, kun etniset ryhmät ovat saaneet liikkumavaraa.

Voimapolitiittiset muutokset kuten kylmän sodan loppuminen ja Titon kuolema ovat olleet yhtenä merkittävänä syynä tilanteen räjähtämiseen entisen Jugoslavian liittovaltion alueella. Jugoslavian liittovaltion eri kansojen tuli valmistautua sotaan. Nationalismi herätettiin henkiin ja rakennettiin Jugoslavian kansojen keskuuteen mahdollisimman nopeasti. Kind huomioi toisin kuin Hiekkanen kylmän sodan loppumisen seuraukset etnisiin konflikteihin (Kind 1994, 11).

¹⁰² Von Benda-Beckmann & Verkuyten 1995, 1-3.

¹⁰³ Visuri 2000, 37.

aloittivat sodan turkkilaisia valloittajia vastaan perustaakseen kansallisen valtion.¹⁰⁵ Serbit oppivat käyttämään väkivaltaa nationalististen tavoitteidensa saavuttamiseksi. Siitä eteenpäin serbit ovat kokeneet nationalismin voimakkaan otteen sydämissään useaan otteeseen historiansa aikana. Viimeisin serbialainen nationalistinen hurmos ilmeni 1990-luvun Jugoslavian perintösodissa.

Serbialainen eliitti ei seissyt täysin yhtenäisesti nationalismin takana. Esimerkiksi verisen sisällissodan ollessa täydessä käynnissä vuonna 1993 oppositiopoliitikkona toiminut Milan Panić vastusti vaalikampanjassaan aseiden käyttöä ja kansainvälistä eristäytymistä. Häntä oli kuuntelemassa Belgradissa vaalikampanjan yhteydessä vuonna 1993 noin 100 000 ihmistä. Panić syytti Miloševićia ”Kiinan muurin rakentamisesta Serbian ympärille” ja vaati kansainvälisten sanktioiden purkamista. Hän haki myös aktiivisesti tukea länsimaista. Hän teki Euroopan poliittisille johtajille hyvin selväksi, että heidän pitäisi pystyä havaitsemaan sellaiset Bosnian ja Serbian johtajat, jotka pyrkivät aseellisesti päämääriinsä ja erottamaan heidät rauhaan sekä demokratiaan pyrkivistä johtajista. Uhkauksena hän ilmoitti, että serbit on kaikki tuomittu loputtomaan konfliktiin ja tragediaan Balkanilla. Panićin kampanjasta ei ollut hyötyä, eikä oppositio saanut ääntään kunnolla kuuluville edes myöhemmin Vuk Draškovićin johdolla moneen vuoteen.¹⁰⁶

Kun Jugoslavian liittovaltio menetti 1980-luvulla auktoriteettiaan, oli serbejä yhdistävä tekijä etnisyys. Nationalismi ja etnisyys toimivat Laken sekä Rothchildin mukaan pohjana eliittien valta-asemalle.¹⁰⁷ Myös Pešić uskoo siihen, että sosialismin murruttua nationalismi oli poliitikoille eräänlainen ”poliittinen kortti” pysyä vallassa¹⁰⁸. Hän vielä tarkentaa, että on hyvä huomioida Jugoslavian liittovaltion hauraus. Hän korostaa sitä, että nationalistiset ongelmat kukoistivat Jugoslaviassa. Titon kuoleman jälkeen oli vaikea ylläpitää Jugoslavian liittovaltiota ilman ylempää todellista auktoriteettia. Kuitenkin vasta vuonna 1987 eri etniset ryhmät lopettivat konfliktien tietoisesti välttelyn, kun Serbian tasavallan poliittinen johto kääntyi nationalismin tielle Miloševićin johdolla.¹⁰⁹ Hiekkänen esittää, että eliitit eivät yksin pysty aiheuttamaan konfliktin eskalaatiota, vaan

¹⁰⁴ Gullberg 2000, 169.

¹⁰⁵ Hall 2000, 1-2.

¹⁰⁶ Thomas 1999, 130, 154.

¹⁰⁷ Lake & Rothchild 1998, 19-21.

¹⁰⁸ Pešić 2000, 17.

se vaatii turvallisuusvajeen¹¹⁰. Siitä huolimatta nationalismiin herättämisessä eliitin rooli on keskeinen. Lisäksi turvallisuusvaje voidaan osin valheellisilla tiedoilla rakentaa kansan tajuntaan.

4.3. Fiktiiviset kansantarinat

Serbialaisen älymystön kirjoittamat kansantarinat ovat perinteisesti kannustaneet kansanmurhaan, mutta eivät välttämättä kovinkaan suorasti. Serbian 1990-luvun sodat ovat viimein osoittaneet sen Anzulovicin mukaan ilmiselvän asian, että osa historiallisista kansantarinoista ovat kutsu kansanmurhaan.¹¹¹

Tunnettu elokuvaohjaaja Dušan Makavejev kuvailee Matija Bećkovićin runoa ”Murhatun kansan jäänteet” vaikutukseltaan sähköiseksi. Hän kertoo seuraavasti: ”When I first read the statement about present-day serbs as remnants of a slaughtered people, which has been repeated so many times by now, I was struck by a solemn awe, as if I had heard the truth about the people to whom I belong and about myself.”¹¹² Oman kansan kuvailu teurastetun kansan jäännöksenä on voimakas historiallinen kannanotto, joka vetoaa tunteisiin, kuten oli tarkoituskin. Serbian eliitin luoma tunnelataus, joka pohjautuu pääosin serbien kokemiin historiallisiin vääryyksiin, sai massat tehokkaasti liikkeelle.

Vuk Drašković julkaisi runsaasti nationalistisia kertomuksia. Niiden tehoa kuvaa Draškovićin puolisotilaallisen organisaation komentajaksi tullut mies seuraavasti: ”I beat up many Muslims and Croatians on vacation in Cavtat because of his Nož. Reading that book, I would see red, I would get up, select the biggest fellow on the beach, and smash his teeth.”¹¹³ Draškovićin kansantarinat serbien kokemista kärsimyksistä saivat joissain ihmisissä aikaiseksi puhtaan raivon, mikä oli sotilaallisia tavoitteita ajatellen varsin sopivaa.

¹⁰⁹ Pešić 2000, 28.

¹¹⁰ Hiekkänen 2000, 35. Etnisten ryhmien turvallisuusvaje lisää riskiä sodan syytymiselle etnisten ryhmien välille. (Lake & Rothchild 1998, 7-8.)

¹¹¹ Anzulovic 1999, 67, 92.

¹¹² Anzulovic 1999, 128.

¹¹³ Anzulovic 1999, 139.

Serbialaisen eliitin kannanotoilla ja julkaisuilla oli merkittävä nationalismia synnyttävä rooli vielä Slovenian, Kroatian ja Bosnian sotien jälkeen. Vuonna 1998 julkaistu Pavle Ivićin ja Vasilje Krestićin toimittama Serbian informaatiokeskuksen julkaisu kroaattien sotarikoksista serbejä vastaan vuosina 1991-1998 on tästä hyvä esimerkki. Jo teoksen alussa valaistaan lukijaa kroaattien perinteisestä vihasta serbejä kohtaan ja heidän siteestään Keski-Eurooppaan, minkä serbit kokevat epäilyttävänä. Julkaisun historiallisessa katsauksessa korostetaan kroaattien taistelleen valtion oikeuksien puolesta Habsburgien alaisuudessa. Siinä jatketaan, että kroaattipoliitikot tulivat jo 1800-luvun puolivälissä siihen tulokseen, että serbit on tuhottava poliittisten pyrkimysten saavuttamiseksi. Teoksessa ei varsinaisesti valehdella, mutta kroaattien viettiä serbien tuhoamiseksi liioitellaan. Siinä kuitenkin kerrotaan aivan totuudenmukaisesti, että Kroatian sisällä asuu kroaattinäkökulmasta hankalasti suuri serbivähemmistö ja sen tuhoaminen aloitettiin toisessa maailmansodassa. 1990-lukujen sodissa pyrkimys Kroatian sekä Bosnia-Hertsegovinan puhdistamiseksi lähti uudelleen käyntiin.¹¹⁴

Serbian informaatiokeskuksen propagandajulkaisussa muunnetaan historiaa omien näkökulmien mukaisiksi vain hieman, jotta se olisi lukijalle uskottava. Samoin asiaan kuuluu vastapuolen rikosten liioittelu ja omien peittely. Lisäksi uskottavuutta lisätään mahdollisimman tarkoilla tiedoilla muun muassa todistajankertomuksissa. On hyvä kuitenkin ottaa huomioon, että 1990-luvun sodissa kroaattihallitus otti toimintatavakseen samantyyllisen kiihkonationalistisen toimintatavan, kuin serbihallitus¹¹⁵. Kroaattien väitetyt sotarikokset eivät ole suinkaan keksittyjä.

Idea kansan saamiseksi kiihkonationalismin valtaan ja siten Suur-Serbian luomiseksi oli suhteellisen yksioikoinen. Historian avulla esitettiin fiktiivisiä tarinoita serbien kokemista vääryyksistä ja sitä peilattiin nykyhetkeen. Serbian eliitin kirjoituksissa vallitseva mielipide oli, että anteeksiannon aika on ohi ja koston on tapahduttava¹¹⁶.

¹¹⁴ Ivić & Krestić 1998, 12-18.

¹¹⁵ Pesić 2000, 10. Serbian eliitin julkaisussa on varsin tarkkoja todistajankertomuksia kroaattien suorittamista bruttaaleista puhdistuksista 1990-luvun Kroatiassa. Esimerkiksi Jovo Krajinović kertoo tarkasti kokemuksistaan kroatialaisella vankileirillä. Hän pääsi sattumalta vankienvaihdossa Serbiaan ilman hampaita ja osa luista katkenneina. Kertomuksessa haettiin vertailukohtaa vastaavanlaisiin kroatialaisiin vankileireihin toisessa maailmansodassa. Useat lausunnot ja raportit peilaavat tapahtumia historiaan. (Ivić & Krestić 1998, 131-134.)

4.4. Media

Jugoslavian liittovaltion alkaessa 1980-luvun alkupuolella ei Serbian uudella eliitillä ollut vielä kaikkia vaikutuskanavia käytössään. Valtion johto pyrki pitämään valtion koossa. Täysin avoin rasistinen ja vihamielinen sanoma muita kansallisuuksia kohtaan ei ollut vielä tiedostusvälineissä mahdollista. Serbialaisen eliitin kannanotot ja sen harjoittama kirjallisuus loivat jo kuitenkin vankkaa pohjaa serbien saattamiseksi sotaan ja suorittamaan kansanmurhaa, kuten oli tarkoituskin poliittisessa kampanjassa Suur-Serbian luomiseksi. Serbian eliitti, mukaan luettuna muun muassa poliitikot, kirjailijat, historioitsijat, taiteilijat, virkamiehet, kirkonmiehet, filosofit, upseerit, taloustieteilijät, fyysikot, arkkitehdit ja lakimiehet, on merkittävässä vastuussa koko Euroopan vakautta ravistelleesta tragediasta¹¹⁷. Vaikka Anzulovic korostaa, ettei Serbian eliitillä ollut vielä 1980-luvulla kaikkia vaikutuskanavia käytössään, niin eliitin jäsenillä oli kuitenkin tehokkaita väyliä omien mielipiteittensä levittämiseksi. Esimerkiksi *Politika*-sanomalehdestä, joka oli uuden eliitin tehokas äänitorvi, tuli Latinka Perovićin mukaan voimakkaampi kuin laki¹¹⁸.

Jugoslavian liittovaltion loppuaikoina 1980-luvulla lehtimiehet löysivät itsensä puun ja kuoren välistä. Toisaalta lehtimiehet olivat sitoutuneet puolustamaan objektiivista tiedottamista ja toisaalta vauhdilla levinnyt kiihkonationalismi loi siihen päinvastaisia paineita.¹¹⁹ Pian koko serbialainen media valjastettiin hyvissä ajoin yhdeksi sodan välineeksi, jossa serbien pelottelun ohella näytettiin toistuvasti esimerkiksi vanhoja serbien univormuja ja lippuja. Toimittajia painostettiin sotapropagandan välineiksi lähinnä Miloševićin ja SPS-puolueen toimesta. Myöntyviltä toimittajilta vaadittiin historian ja traditioiden hyväksikäyttöä serbien uskonnollisen ja kansallisen tietoisuuden kasvattamiseksi.¹²⁰ Poliittisella kentällä tilannetta ei myöhemmin parantanut toimittajien

¹¹⁶ Anzulovic 1999, 135.

¹¹⁷ Thomas 1999, 3-5, 44, 47-49; Anzulovic 1999, 128. Ks. sama kohta, jonka mukaan kuitenkin esimerkiksi taloustieteilijät loistivat poissaolollaan poliittisessa kampanjassa Suur-Serbian luomiseksi. On helppo uskoa, että taloustieteilijät näkivät hankkeen Suur-Serbian luomiseksi taloudellisesti varsin kannattamattomaksi. Loppujen lopuksi koko Miloševićin hanke Suur-Serbia luomiseksi johti taloudelliseen katastrofiin Jugoslaviassa – Tynkä-Jugoslaviassa (Serbia, Montenegro, Kosovo ja Vojvodina). Länsimaiden talouspakotteet ja taloudelliset sotaponnistelut olivat talouden kannalta varsin epäedullisia serbien johtaman hyökkäyssodan seurauksia.

¹¹⁸ Perović 2000, 111-112. *Politikasta* tuli lehdistön lippulaiva serbien keskuudessa. (Nenadović 2000, 537.)

¹¹⁹ Nenadović 2000, 539-560.

¹²⁰ Veljanovski 2000, 569-570, 583.

osalta se, että Miloševićin SPS-puolue liittoutui avoimesti vuonna 1991 uusfasistisen Serbian Radikaalipuolueen kanssa.¹²¹

Media loi kampanjallaan myyttiä serbien kärsimyksistä ja serbit vihdoinkin ”ymmärsivät” olevansa uhreja. Zoran M. Marković esittää, että siinä tilanteessa johtajalle jää vain jäljelle lyödä nyrkki pöytään ja huutaa: ”Tämä ei voi jatkua!”¹²²

Serbialaiset korkeakouluopettajat käyttivät sanomalehti *Politikaa* äänitorvena ja käyttivät historiaa vertauksissaan voimakkaasti. Heidän mukaansa serbien asema Kroatiassa oli heikompi, kuin Itävalta-Unkarin aikana. *Politikassa* oli myös artikkeleita, joissa akateemiset henkilöt väittivät ilman minkäänlaisia todisteita, että Kroatiassa serbit ovat olleet kansanmurhan kohteena viimeiset 45 vuotta. Serbien asemaa Bosnia-Hertsegovinassa ei lehdessä pidetty yhtään parempana, ja samalla siinä muistutettiin serbilukijoita islamin vaaroista.¹²³ On huomionarvoista, että akateemikot tekivät sanomalehteen artikkeleita, joissa oli voimakas tunnelataus ja tieteellisesti kyseenalaisia teorioita. Esimerkiksi väite, että serbit olisivat olleet viimeiset 45 vuotta kansanmurhan kohteena, on täydellistä tosiasioiden vääristelyä. Väitteellä pyritään saamaan serbien kärsimyksille historiallista perspektiiviä, mutta historiaa väärentämällä. Akateemisilla henkilöillä oli uskottavuutta kansan silmissä, mitä he käyttivät väärin media vaikutuskanavanaan.

Serbian johdolla oli mahdollisuus harjoittaa varsin yksimielistä nationalistista tiedostuspolitiikkaa jo siitä syystä, että Serbiassa ei vallinnut 1980-luvulla Jugoslavian hajottua varsinaisen demokratia, vaan sanelupolitiikka. Thomasin mukaan Serbiassa ei tapahtunut yksipuoluejärjestelmästä (totalitarismista) siirtymistä pluralismiin. Serbian poliittisessa elämässä nähtiin demokratian piirteitä ilman vakaata institutionaalista järjestelmän pönkittämistä. Serbiaa johti kommunistinen puolue, jonka puheenjohtajana toimi vuodesta 1986 Slobodan Milošević. Hänet nähtiin vastavoimana partisaanisukupolven rakentamalle puoluekoneistolle ja hän pysyi puolueen jäsenenä lähinnä käytännön syistä. Milošević onnistui saamaan lähes koko kansan taakseen. Hän

¹²¹ Bert 1997, 40. Ks. sama kohta, jonka mukaan Serbian Radikaalipuoluetta johti Vojislav Seselj.

¹²² Marković 2000, 600.

¹²³ Perović 2000, 111-112.

esiintyi uudistajana, markkinaliberalistina, kommunistina, nationalistina ja ortodoksisen kirkon suojelijana.¹²⁴

Jugoslavian etninen konflikti ei levinnyt amerikkalaistutkija James Fearonin mielestä alueelta toiselle niin yksioikoisesti kuin on esitetty. Siitä huolimatta Kroatian julistauduttua itsenäiseksi 25.6.1991 alkoivat taistelut lähes välittömästi serbien ja kroaattien välillä Kroatian Krajinassa sekä Slavoniassa. Fearon kuitenkin väittää, että vain hieman aikaisemmin kroaattien ja serbien välit eivät olleet kyseisillä alueilla erityisen tulehtuneet ja molemmat osapuolet toivoivat rauhaa. Fearon korostaakin Belgradin roolia etnisen polarisaation luontityössä.¹²⁵ Fearonin ja edellä esitetyn Anzulovicin analyysit Serbian eliitin roolista tukevat toisiaan. Anzulovicin mukaan Serbian eliitillä ei välittömästi kriisin kärjistyttyä ollut kaikkia vaikutuskanavia käytössään¹²⁶. Fearonin huomio serbien äkkinäisestä asennemuutoksesta sotaa kohtaan juuri ennen sodan puhkeamista tukee samalla Anzulovicia. Äkkinäinen asennemuutos tapahtui, kun Belgradista organisoitu eliitin propaganda sai lähinnä tiedotusvälineiden avulla koko serbiväestöstä otteen myös Kroatian alueella.

Serbian eliitin työkaluna nationalismiin levittämisessä, muun muassa historiaa apuna käyttäen, toimivat siis ratkaisevasti tiedotusvälineet. Karjalainen ja Valta korostavat, ettei ole epäilystäkään siitä, että joukkotiedotusvälineet omalta merkittävältä osaltaan ovat olleet vaikuttamassa Jugoslavian nurinkuriseen kehitykseen.¹²⁷ Eric D. Gordy korostaa tiedotusvälineiden roolia vielä painavammin. Hän esittää, että useat tarkkailijat ovat huomanneet valtiojohtoisen median aiheuttaneen nationalistisen paniikin ja siten olleen yksi tärkeimmistä syistä koko sotaan.¹²⁸

Kun oppositio alkoi muodostumaan vuonna 1990, ryhtyi Serbian hallitseva eliitti vastatoimiin. Toimittajat, jotka kieltäytyivät käsittelemästä opposition edustajia kriittisesti, erotettiin. Suuri osa toimittajista kapinoi rajoituksia vastaan sillä seurauksella, että heitä erotettiin joukoittain.¹²⁹

¹²⁴ Thomas 1999, 3-5, 44, 47-49.

¹²⁵ Fearon 1998, 114-116.

¹²⁶ Ks. Anzulovic 1999, 128.

¹²⁷ Karjalainen & Valta 2000, 140.

¹²⁸ Gordy 1999, 71.

Jugoslavia ei suostunut edes allekirjoittamaan Euroopan neuvoston ihmisoikeusasiakirjaa, jonka kymmenes pykälä takaa ilmaisun ja lehdistön vapauden. Balkanilla ei kuitenkaan yleisestikään noudateta lehdistön vapautta. Toimittajista, jotka eivät kunnioita kansallisia tabuja, on helppo tehdä pesänlikaajia ja isänmaan pettureita aina oikeudenkäyntiin ja rikosoikeudelliseen tuomioon asti. Hankalat toimittajat voidaan pakottaa myös maksamaan satumaisen korkeita parjaussakkoja. Painostustoimista kertoo hyvän esimerkin Bosnian serbitasavallassa ilmestyvän *Nezavisne Novinen* (Riippumattomat Uutiset) päätoimittajan kohtalo. Hänen autonsa räjäytettiin lokakuussa 1999. Päätoimittaja selvisi hengissä, mutta menetti molemmat jalkansa.¹³⁰

Vapaa lehdistö on Balkanilla suurelta osin tuntematon käsite, kuin myös toimiva demokratia. Riippumattoman belgradilaislehden *Aleksandrian* toimittaja Danko Alimpić varoittaa, että Balkanin esimoderneissa rakenteissa on erehdys odottaa ongelmien ratkeavan vain poliitikkoja vaihtamalla. Alimpić muistuttaa, että Balkanin sitominen eurooppalaiseen kehitykseen kestää kauan ja se koskee myös tiedostusvälineitä. Tiedostusvälineiden rooliin on sitä paitsi hänen mukaansa tähän mennessä kiinnitetty liian vähän huomiota.¹³¹ Valtiollisen johdon kontrollissa olevat tiedostusvälineet tarjoavat mahtavan propagandaväylän poliittiselle eliitille. Eliitin ei tarvitse kriittisistä kommentteista huolehtia. Ääritapauksessa kyseenalaistaja maksaa sanailustaan hengellään.

5. Pyhä menneisyyspolitiikka

5.1. Valtiollinen ortodoksisuus sodan kynnyksellä

Uskonnollinen identiteetti määritellään usein kulttuurisen identiteetin aspektiksi. Se on myös lähellä etnistä identiteettiä. Usein uskonto sisältää yli-ihmisnäkökohtia ja tehtävän, jota ihminen ei voi muuttaa. Siinä mielessä useilla uskonnoilla on mahdollisuus radikalismiin, kansalliskiihkoon ja fanatismiin. Usein uskontokunnilla on tähän suuremmat mahdollisuudet, kuin nationalistisilla ryhmillä.¹³² Jugoslavian liittovaltiossa

¹²⁹ Gordy 1999, 73.

¹³⁰ Karjalainen & Valta 2000, 140.

¹³¹ Karjalainen & Valta 2000, 142-143.

¹³² Roosens 1995, 31.

uskonto oli merkki tiettyyn kansalliseen ryhmään kuulumisesta,¹³³ ja siten uskonto periaatteessa erotteli jugoslaavit toisistaan.

Serbien ortodoksinen kirkko on virallisesti Serbian ortodoksinen kirkko, eikä serbialainen ortodoksinen kirkko. Serbian ortodoksinen kirkko on virallinen nimitys ortodoksiselle kirkolle koko Jugoslavian liittovaltion alueella.

Ortodoksinen kirkko on ollut perinteisesti sidottu valtioon, kuten tilanne on myös Serbiassa¹³⁴. Valtion ja kirkon välinen suhde on muotoutunut idässä erilaiseksi kuin lännessä. Ortodoksisesta kirkosta ei koskaan tullut itsenäistä poliittista voimaa. Serbian kirkko jopa tuomitsee kurittomuuden valtiota kohtaan. Kirkon sidettä valtioon on tiivistänyt vielä sen riippuvuus valtiosta taloudellisesti.¹³⁵ Serbiassa valtion koneistolla on ollut hyvät edellytykset käyttää kirkkoa poliittisena työkalunaan. Side valtioon johti osaltaan Serbian ortodoksisen kirkon yhteistyöhalukkuuteen suhteessa valtion nationalistiseen politiikkaan. Sillä oli ratkaiseva merkitys 1990-luvun Jugoslavian perintösodassa.

Serbian valtio rakentui historiansa kautta perinteisen etnisen kansallisvaltion tavoin. Serbian kansan yhteisen etnisyyden korostaminen vahvistui 1980-luvulla uudelleen, kun ortodoksinen kirkko aktivoitui asiassa.¹³⁶ Serbit alkoivat tukeutua vanhoihin instituutioihin, kuten kirkkoon. Vuosina 1980-1985 Serbian ortodoksinen kirkko palasi varsinaisesti julkisuuteen ja poliittiselle näyttämölle eräänlaisesta pimennosta, jossa se oli ollut viimeiset 40 vuotta.¹³⁷

Serbeillä on tapana käyttää kirkkoa poliittisena aseenaan, kuten venäläinen filosofi Vladimir Soloviev antaa ymmärtää. Solovievin mukaan serbien välinpitämättömyys uskontoa kohtaan on tunnettu asia. Kuitenkin samalla heidän kiihko käyttää omaa uskontoa poliittisena aseena katolisia kroaatteja vastaan, on myös tunnettua.¹³⁸

¹³³ Billig 1995, 89.

¹³⁴ Anzulovic 1999, 29.

¹³⁵ Radić 2000, 249, 270.

¹³⁶ Van Evera, 1997, 27.

¹³⁷ Radić 2000, 247, 253.

¹³⁸ Anzulovic 1999, 27.

Serbian ortodoksinen kirkko on ollut ajamassa länsivastaista ajattelutapaa. Länsivastaisella ajattelutavalla on muutenkin pitkät juuret serbialaisessa kulttuurissa ja se on vain vahvistunut entisestään serbien keskuudessa.¹³⁹ Ajattelutapa on luonut mahdollisuuksia propagandan tekemisille sikäli, että osalla serbeistä on ollut jo entuudestaan peruskielteinen asennoituminen esimerkiksi katolisiin kroaatteihin.

Anti-katolinen kampanja lähti käyntiin 1980-luvulla. Katolilaisuutta pyrittiin demonisoimaan lähinnä kirjallisuuden avulla, mikä tarkoitti kroaattien demonisointia. Katoliset kroaatit nähtiin pahan voiman agentteina serbejä vastaan. Kampanjaan osallistui muitakin kuin kirkonmiehiä. Esimerkiksi kenraali ja myyttihistorioitsija Velimir Terzić syytti kroaatteja Jugoslavian monarkian romahduksesta ja siitä seuranneista tapahtumista. Serbian tiede- ja taideakatemian jäsen Vasilije Krestić väitti, että Ustaša-liikkeen suorittama kansanmurha oli vuosisatojen aikana laajojen kroaattikansankerrosten keskuudessa syntyneen idean tulosta. Todellisuudessa ustašat eivät suinkaan olleet saaneet laajaa kroaattien tukea,¹⁴⁰ vaikka osa kroaateista heitä tukikin.

Ortodoksisen teologian ja kansallisten arvojen fuusiota olivat edistäneet toisen maailmansodan aikana teologi Nikolaj Velimirović ja kommunistisella kaudella Justin Popović. Jo 1980-luvun alkupuolella ortodoksiset papit pyrkivät asettamaan itsensä Kosovon serbien oikeuksien puolustajien kärkijoukkoon.¹⁴¹

Serbian ortodoksinen kirkko hyökkäsi kroaattien ohella Kosovon albaanien asemaa vastaan. Kirkko yritti voimakkaasti saada Kosovolle pyhän alueen statusta serbien keskuudessa historiaa hyväksikäyttämällä. Kirkko ylläpiti Kosovoa serbien henkisenä symbolina ja aloitti myös varsinaisen politikoinnin serbien asemasta Kosovossa. Poliittinen kampanja oltiin aloitettu jo vuonna 1968 Tsaari Stefan Dušanin uudelleenhautauksella Belgradissa. Juhlalliseen seremoniaan osallistui kymmeniä tuhansia ihmisiä. Dušan oli kuollut Kosovo Poljessa vuonna 1355 ja ennen kuolemaansa hän oli Serbian valtakunnan hallitsija sen suuruuden päivinä keskiajalla (ks. liite 2). Thomas kuvailee tutkimuksessaan ”*The Politics of Serbia in the 1990s*”

¹³⁹ Anzulovic 1999, 69. Ks. myös Radić 2000, 266.

¹⁴⁰ Anzulovic 1999, 106-107. Ustašat olivat Hitlerin tukemia kroaattinationalisteja, jotka suorittivat toisen maailmansodan yhteydessä raakoja etnisiä puhdistuksia Jugoslavian alueella. Puhdistukset kohdistuivat usein serbeihin. (Lydall 1989, 201.)

¹⁴¹ Thomas 1999, 37-38.

uudelleenhautaamista, jossa patriarkka German piti isänmaallisen puheen. Hän sanoi: ”We are placing them [the remains] here as a perpetual sentinel at this outpost of Orthodox Serbianism, to be a vigilant protector of religion and patriotism.” Hän vielä vakuutti kuulijoille Kosovon tärkeyttä serbialaisuudelle seuraavasti: ”A secret voice is still heard in Kosovo today, a powerful voice from a hallowed place.”¹⁴² Patriarkka German liitti pyhänjäännökset serbien alueomistukseen ja isänmaan sekä ortodoksisuuden puolustamiseen. Erityisesti hän korosti Kosovon merkitystä serbien pyhänä alueena.

Serbian kirkon varsinaisesti hyökkäävä tyyli Kosovon albaaneja vastaan alkoi huhtikuussa 1982. Silloin vaikutusvaltaisimmat kirkon johtohahmot allekirjoittivat asiasta vetoituksen Serbian ja Jugoslavian liittovaltion korkeimmalle johdolle. Samalla kirkko aloitti kiivaan albaanien syyttelyn esimerkiksi lehdistössään ja syytti heitä serbien väkivaltaisesta sorrosta. Serbian ortodoksinen kirkko tarjosi itseään traditionaalisen kansallisen elämän ja turvallisuuden suojalinnakkeena ylläpitämällä Kosovon kysymystä ratkaisemattomana Serbiassa sekä Jugoslaviassa. Kirkko legitimoi itseään esittämällä, ettei se ollut koskaan pettänyt serbejä koko historian aikana.¹⁴³

Päästyään valtaan Milošević alkoi tarkoituksenmukaisesti lähentyä nationalismiin yhtä tukipilaria, ortodoksista kirkkoa. Hän piti sitä käyttökelpoisena työkaluna päämääränsä saavuttamiseksi, mikä oli Serbian aseman vahvistaminen. Kirkko tukikin aluksi Miloševićin politiikkaa. Esimerkiksi syyskuussa 1988 piispainkokous julkisti päätöslauselman, jossa syytettiin albaaneja serbien kansanmurhasta Kosovossa sekä serbien pyhien paikkojen häpäisemisestä. Sisällissodan uhan voimistuessa Bosniassa vuoden 1990 lopulla ortodoksinen kirkko alkoi kuitenkin etäännyä Miloševićin politiikasta ja vedota muiden uskontokuntien tavoin rauhan puolesta. Kuitenkin osa ortodoksisen kirkon edustajista jäi tukemaan Miloševićin poliittista linjaa. Esimerkiksi Montenegron hiippakunnan piispa Amfilohije (Radivić) puhui serbien pyhästä velvollisuudesta säilyttää ortodoksinen usko maailmassa ja taistella sen puolesta niin katolisuutta ja protestantismia kuin islamiakin vastaan.¹⁴⁴ Jugoslavian liittovaltio oli käytännössä jo hajonnut ja ihmiset alkoivat varustautua sisällissotaan.

¹⁴² Thomas 1999, 37.

¹⁴³ Radić 2000, 248-250.

¹⁴⁴ Laitila 1997, 270.

Serbian ortodoksisen kirkon vihamielisyys demokratiaa ja läntistä maallista humanismia kohtaan selittää Anzulovicin mukaan Serbian kirkon innostuneen tuen entiselle kommunistille Miloševićille, kun hän aloitti nationalismin avulla haalimaan itselleen valtaa. Kaikki tutkijat eivät kuitenkaan näe asiaa yhtä voimakkaasti kuin Anzulovic. Asiasta on siis linjaerimielisyyksiä.¹⁴⁵

Nationalismin nousun ja Miloševićin valtaanpääsyn myötä Serbian kirkko ja valtio lähenivät toisiaan. Serbian poliittinen johto ja kirkon edustajat tapasivat kesäkuussa 1990 Belgradissa. Tapaamisen tarkoituksena oli vakiinnuttaa kirkon ja valtion väliset suhteet.¹⁴⁶ Serbian ortodoksiset kirkonmiehet liittyivät historioitsijoihin ja kirjailijoihin, jotka ruokkivat etnistä vihamielisyyttä kirjoittamalla todellisista tai keksityistä menneisyyden vääryyksistä, esittää Anzulovic. Kirkko liittyi yhteiseen kuoroon historian vääryyksistä kuitenkin samalla unohtaen serbien suorittamat kansanmurhat.¹⁴⁷ Samaan aikaan poliittisella näyttämöllä alkoi tapahtua. Syyskuun lopussa 1990 annetulla uudella perustuslailla Serbia liitti sekä Kosovon että Vojvodinan osaksi Serbiaa¹⁴⁸. Sota alkoi olla jo ovella.

5.2. Kirkonmiehet sodassa

Sodan syttyttyä kirkko jatkoi entisellä linjallaan. Bosniassa haudattiin uudelleen vuonna 1991 juhlevin ortodoksisin menoin ustašan toisen maailmansodan aikana surmaamien ihmisten luita ja muistutettiin samalla serbejä kroaattien julmuuksista¹⁴⁹.

Hollantilainen teologi van Darteli löytää serbialaisten poliittisten ja hengellisten piirien välillä jännitteen. Hän punnitsee Serbian ortodoksisen kirkon johtajien elämäntarinoita. Esimerkiksi kun Pavle valittiin patriarkaksi 1.12.1990, hän muuttui. Ennen hänen valintaansa hän pyrki luomaan sovintoa eri Jugoslavian kansojen välille ja häntä arvostivat myös muut Jugoslavian kansat serbien ohella. Kuitenkin välittömästi

¹⁴⁵ Ks. esimerkiksi Laitila 1997, 270.

¹⁴⁶ Thomas 1999, 50.

¹⁴⁷ Anzulovic 1999, 121-122. Ks. myös Thomas 1999, 50.

¹⁴⁸ Laitila 1997, 277.

¹⁴⁹ Laitila 1997, 283. Toisen maailmansodan myllerryksessä Jugoslaviaa miehittävät Mussolinin Italia ja Hitlerin Saksa. Jugoslavian sisällä taistelivat vielä serbinationalistit eli četnikit,

valintansa jälkeen hänen tuli osallistua muun muassa toisen maailmansodan četnikkijohtajan muistotilaisuuteen. Anzulovic vielä täydentää, että Patriarkka Pavle aloitti myös toisen maailmansodan serbiuhreista muistuttamisen. Hän myös huomautti Kroatian rajalinjan olevan keinotekoinen Titon luomus ja puolusteli serbien brutaalia sotilaallista hyökkäystä Kroatian puolelle itsepuolustuksena. Hän vetosi historiaan vielä suhteellisen naiivilla tavalla, sillä Anzulovicin mukaan Pavle vertasi juutalaisten kohtaloa Hitlerin kynsissä serbien kohtaloon. Siten hän legitimoit retoriikallaan serbien oikeutta asua yhdessä valtiossa.¹⁵⁰

On hyvin mahdollista, että Patriarkka Pavle joutui poliittiseen asemaan päästyään painostuksen alaiseksi ja serbinationalistit – myös kirkon piirissä – pakottivat hänet kiihkonationalismin luontityöhön. Kiihkonationalismin luonti tapahtui hänen osaltaan samoin metodein kuin poliitikoillakin, nimittäin ottamalla esille muun muassa ”historiallisia vääryyksiä”. Kirkon auktoriteettien sana oli monelle serbille tosi, jota ei kyseenalaistettu. Serbian ortodoksinen kirkko oli valtiolle arvaamattoman arvokas työkalu nationalismin herättämisessä.

Sodan kestäessä kirkolla oli oma vaikutuksensa sodankäynnin julmuuteen. Bosnian islamilaisen seurakunnan uskonnollinen johtaja Reis ul Ulema Hadži Jakub Selimoski otti yhteyttä patriarkka Pavleen ja valitti serbisotilaiden surmanneen muslimisiviilejä vain uskonnon tähden. Hän myös väitti patriarkka Pavlelle, että hyökkääjät ilmoittivat murhaavansa ihmisiä puolustaakseen serbejä ja ortodoksisuutta. Selimoski oli odottanut Pavlen tuomitsevan hyökkäykset jo paljon aikaisemmin. Pavle kuitenkin vastasi Selimoskille, että ortodoksinen kirkko tekee kaikkensa estääkseen hyökkäykset, ja että serbit eivät ole hyökkääjiä Bosnian konfliktissa, vaikka jotkut heistä ovat saattaneet toimia hyökkäävästi puolustaakseen itseään.¹⁵¹ On mahdollista, että patriarkka Pavle toivoi Bosnian pikaista etnistä puhdistusta. Alueen liittäminen ortodoksisuuden piiriin olisi ollut patriarkka Pavlelle etu. Pavlen varsin kyseenalaista kannanottoa puolustaa se,

monikansalliset ja kommunistijohtoiset partisaanit sekä kroaatinationalistit eli ustašat. Ustaša-liike tuki Natsi-Saksaa ja Italiaa sekä suoritti etnisiä puhdistuksia lähinnä serbiväestöä kohtaan.

¹⁵⁰ Anzulovic 1999, 122. Daytonin rauhansopimuksen myötä useat Bosnian serbit kokivat Miloševićin pettäneen heidät. Myös patriarkka Pavle sai osansa syytöksistä, koska hän oli allekirjoittanut sopimuksen, jossa Miloševićille annettiin lupa neuvotella Bosnian serbien valtuuttamana Daytonissa. Patriarkka Pavlea syytettiin petturuudesta ja hän selvisi häidin tuskin kirkon tuomioistuimen syytöksistä. (Thomas 1999, 259.)

¹⁵¹ Radić 2000, 264.

että Bosnian serbit olivat myös hyökkäyksen kohteena, vaikka he olivat sodan loppua lukuun ottamatta taistelussa niskan päällä.

Serbit syyttivät omasta puolestaan juuri kroaatteja ja muslimeja serbisiviilien surmaamisesta uskonnollisten syiden johdosta. Serbialainen Anti-War Action Centre julkaisi kirjan *The Language of Hatred* (1994). Kirjan mukaan serbit ovat kiistattomia uhreja, kun taas kroaatit ja muslimit ovat tekijöitä, jotka tappavat usein uskonnollisista syistä. Belgradin televisio raportoi 31. heinäkuuta 1994 114 serbin surmatyöstä, jonka muslimit olivat toteuttaneet ”Allahin nimeen”. Sen sijaan Radio Belgrad uutisoi 22. maaliskuuta 1993 pääuutisissaan, että serbit ovat saksalais-katolisen liiton uhreja.¹⁵² Saksalaiset ja katolinen kirkko olivat serbialaisessa mediassa syntipukkeja osin historiallisten syiden johdosta. Radio Belgrad liitti katolisen kirkon kautta samalla kroatialaisuuden uhaksi. Epäselväksi jää, mitkä olivat Anti-War Action Centerin todelliset tavoitteet, koska nimestään huolimatta tavoitteena ei voinut ollut rauhan edistäminen.

Serbian ortodoksinen kirkko otti Laitilan mukaan etäisyyttä Miloševićiin vasta kun sisällissodan uhka voimistui Bosniassa 1990¹⁵³. Anzulovic on asiasta toista mieltä. Hänen mukaansa Serbian piispat puolustivat serbien käymää sotaa Kroatiaassa ja Bosnia-Hertsegovinassa. He myös toistuvasti tuomitsivat muslimien ja kroaattien kansanmurhan serbejä vastaan sodan yhteydessä. Anzulovic korostaakin, että serbialaiset piispat lopettivat Miloševićin tukemisen vasta, kun hän otti etäisyyttä Bosnian serbitasavallan johtajiin ja siten oli käynyt selväksi, että yritys suuremman Serbian luomiseksi oli epäonnistunut.¹⁵⁴ Anzulovicin teoria kirkon tuesta Miloševićille siihen asti, kunnes Milošević antoi hyökkäyspolitiikassaan periksi, vaikuttaa uskottavalta.

Vielä vuonna 1997 Patriarkka Pavle siunasi ja allekirjoitti julistuksen serbien kohtaaman kansanmurhan vastustamiseksi. Julistus lähetettiin useille kansainvälisille instituutioille. Siinä väitetään, että serbit ovat joutuneet historiassaan kohtaamaan ikuista kansanmurhaa. Julistuksessa serbit nähdään myös Euroopan historiallisina puolustajina islamia

¹⁵² Veljanovski 2000, 580.

¹⁵³ Laitila 1997, 277.

¹⁵⁴ Anzulovic 1999, 123.

vastaan,¹⁵⁵ millä viitataan serbien taisteluun turkkilaisia vastaan. Julistuksessa ei kuitenkaan mainita serbien juuri suorittamaa muslimien kansanmurhaa.

Kirkko on kannustanut serbejä vaaralliseen kiihkonationalismiin, esimerkiksi vääristelemällä historiaa, jotta se saisi sodassa mahdollisimman paljon väestöä ja maa-alueita omaan huostaansa. Serbian ortodoksinen kirkko käytti asemaansa väärin levittämällä serbien historiasta yksipuolista totuutta. Se loi osin menneisyyspolitiikallaan poliittisen johdon ja tiedostusvälineiden avustamana serbeihin kiihkonationalismia, fanatismia sekä kostomielialaa.

Ortodoksista propagandaa suunnattiin myös ulkomaille. Serbinäkökulma historian avulla tuotiin esille 1990-luvun politikoinnissa myös Yhdysvalloissa asuvien serbien kirjallisuudessa. Kirjallisuus oli sodan vielä jatkuessa tietysti yksi tapa vaikuttaa serbien ohella myös amerikkalaisten yleiseen mielipiteeseen. Vukceвич liittää Serbian ortodoksisen kirkon turkkilaisvalloituksen sanoja säästelemättä ja asiaa dramatisoimalla kirjassaan *“Tito. Architect of Yugoslav Disintegration”* (1994). Hän kirjoittaa: “In the long history of suffering and unbearable humiliations of the Serbian nation, the Serbian church, like the Star of Bethlehem, led them in the spiritual survival of their Orthodoxy. She was not only the guardian of national and religious life but also the source of ideas of statehood, especially in a time when the Serbian people were without national and even religious leaders.”¹⁵⁶

Lähtökohtana serbiopropagandassa olivat serbien historialliset kärsimykset ja nöyryytykset. Serbian ortodoksinen kirkko toimi retoriikassa serbien suojelijana ja yhdistäjänä. Historiallisista kärsimyksistä ja uhrina olemisen tunteesta oli propagandasodassa lyhyt matka viholliskuvien luomiseen. Samalla serbialaisen kristillisen kärsimyksen markkinoinnilla pyrittiin voittamaan ulkovaltojen sympatioita.

¹⁵⁵ Anzulovic 1999, 123-124.

6. Pahat turkkilaiset

6.1. Turkkilainen valloittaja

Serbit perustavat identiteettinsä osin vastakohtaksi islamilaisuudelle ja turkkilaisuudelle. Historiallisesti kansojen myytit kehittyvät niin, että kansakunta syntyy vastakohtaksi muille. Sen yhteydessä kansat samalla kopioivat ja erottavat itsensä muista.¹⁵⁷

Bysantin keisarin Romanos IV Diogeneen joukot lyötiin seldschukkipäällikkö Alp-Arslanin toimesta Vanjärvellä kaukana Euroopasta. Tähden ja puolikuun, myöhemmin sotaruhtinas Osmanilta nimensä saaneiden ottomaanien (turkkilaisten), marssi kohti länttä oli alkanut. Balkanille ottomaanit levittäytyivät nopeasti ja 1400-luvun loppuun mennessä he olivat jo nykyisessä Albaniassa sekä Bosniassa.¹⁵⁸ (ks. liite 3)

Tässä työssä Balkanin alueen valloittaneista ottomaaneista käytetään pääasiassa nimitystä turkkilaiset. Ottomaanien hyökätessä Kaakkois-Euroopassa, ei varsinaisia turkkilaisia ollut edes olemassa. He olivat kuitenkin pääosin nykyisen Turkin alueelta. Lisäksi serbit ovat myöhemmin kutsuneet ottomaanivalloittajia turkkilaisiksi. Balkanin muslimit, kuten Bosnian muslimit ja albaanit, ovat serbialaisesta kansallismielisestä näkökulmasta turkkilaisia.¹⁵⁹

Keskiaikaiset tapahtumat ovat serbialais-ortodoksisessa kollektiivisessä muistamisessa keskeinen tekijä. Esimerkiksi historioitsija Nicholas Pappas pitää aikakautta Kosovon taistelusta (1389) serbien ensimmäiseen kansannousuun (1804) serbien tärkeimpänä aikana historiallisesti ajateltuna. Serbit elivät vuosisatoja Ottomaanien valtakunnan ja Habsburgien valtakunnan välissä ja alamaisina.¹⁶⁰ (ks. liite 4)

¹⁵⁶ Vukceвич 1994, 398.

¹⁵⁷ Billig 1995, 97. Serbien kokema vastakohtaisuus suhteessa islaminuskoon tulee jo esille tavassa, millä he pyrkivät legitimoimaan Kosovoa itselleen. Serbit esittävät, että he saapuivat alueelle slaavilaisen kansainvaelluksen aikana, kun taas albaanit tulivat paljon myöhemmin. (Mertus 1999, 10.) Billigin teoria kansakuntien myyttien syntymisestä vastakohtaksi muille pitää osin paikkansa myös suomalaisten keskuudessa. Suurin osa suomalaisista menneisyysmyyteistä on syntynyt kilpailu-/vastakohtatilanteessa suhteessa muihin kansoihin.

¹⁵⁸ Karjalainen & Valta 2000, 9.

¹⁵⁹ Ks. esimerkkinä Kind 1994, 119.

¹⁶⁰ Kind 1994, 17-18; Pappas 1994, 17.

Ennen Kosovon taistelua turkkilaisia vastaan serbit päättivät yhdistää voimansa yhteistä vihollista vastaan. Taistelusta tuli symboli, koska historioitsijat ovat kutsuneet sitä serbien historialliseksi rooliksi Euroopan ja kristinuskon puolustajina. Turkkilaiset löivät serbit ja turkkilaisvalta aiheutti serbien muuttoaaltoja pohjoisemmille alueille, kuten Vojvodinaan. Kun turkkilaiset saivat haltuunsa serbien viimeisen aseman, Smederevon vuonna 1459, ei ollut enää ketään puolustamassa Bosnia-Hertsegovinaa. Lopulta myös Belgrad vuonna 1521 joutui turkkilaisten käsiin ja turkkilaiset saivat serbialueet täysin valtaansa seuraavaksi 350 vuodeksi.¹⁶¹ Turkkilaisten valloitukset Euroopassa jatkuivat aina Wienin piiritykseen (1683) saakka¹⁶².

Serbialaisen kansantarinan mukaan ennen Kosovo Poljen taistelua vuonna 1389 profeetta/pyhä Elias oli ilmestynyt harmaan haukan hahmossa tuodakseen Jumalan viestin tsaari Lazarille¹⁶³. Pyhä Elias oli luvannut tsaari Lazarille koko turkkilaisen armeijan tuhon mikäli hän valitsee maallisen valtakunnan. Tsaari Lazar kallistui kuitenkin taivaallisen valtakunnan puolelle. Tsaari nautti viimeisen ateriansa, kuten Kristus päätettyään liittymisestään taivaalliseen valtakuntaan. Ehtona taivaallisen valtakunnan valitsemiselle tsaari Lazar joutui murskautumaan serbiarmeijansa kanssa turkkilaisia päin kohtalonaan varma kuolema. Serbialaisessa kansantarinassa on Anzulovicin mielestä paljon yhtäläisyyksiä Raamattuun: uhrautuminen, lupaus taivasten valtakunnasta, petturuus ja viimeinen ateria. Hän jatkaa, että kansantarinan yksi tarkoitus oli muuntaa sotilaallinen tappio turkkilaisia vastaan moraaliseksi voitoksi. Siitä lähtien serbit ovat olleet liitoksissa pyhyyteen.¹⁶⁴ Pyhyyden myytillä luotiin serbeihin hyvissä ajoin tietty ylemmyyden tunto muita ryhmiä kohtaan. Hitler loi vastaavasti 1930-luvulla rotuopillaan ylemmydentunteen saksalaisiin. Molemmissa tapauksissa seuraukset olivat tuhoisat.

Turkkilaisen valloituksen alla Serbia lakkasi olemasta alueellinen ja poliittinen kokonaisuus. Kun kansa ei ollut enää liitoksissa valtioon, kansallisesta uskonnosta tuli entistä korostuneempi. Turkkilaisten valloitus edesauttoi serbien käsitystä itsestään

¹⁶¹ Sremac 1999, 33.

¹⁶² Kütük 1999, 97.

¹⁶³ Doder & Branson 1999, 5.

¹⁶⁴ Anzulovic 1999, 11-12. Kosovo Poljen taistelussa voimakas serbialainen tsaari Lazar Hrebeljanović ja hänen liittolaisensa kukistettiin ottomaanien armeijan toimesta. Ottomaaneja johti sultaani Murat. Taistelu käytiin "Mustalintujen kentällä" Kosovo Poljessa. (Thomas 1999, 12.)

pyhänä kansana, jonka moraalinen ylivoimaisuus tekee heidät toisten moraalittomuuden uhreiksi.¹⁶⁵ Kyseisellä seikalla on vielä vaikutusta serbien nykyisiin asenteisiin. Kaius Niemi kirjoitti *Helsingin Sanomissa* artikkelin Jugoslavian entisestä presidentistä Miloševićistä YK:n sotarikostuomioistuimessa 18. helmikuuta 2002. Artikkelissa hän siteeraa Miloševićia, jonka mukaan ”totuus on minun puolellani. Siksi tunnen olevani täällä muiden yläpuolella, moraalisena voittajana.”¹⁶⁶ Milošević vetoaa totuuteen, mutta hänen ”moraalinen voittonsa” viittaa serbien historiaan, jossa tappioista huolimatta he selvisivät voittajina.

Serbit kokevat ansainneensa vapauden uhrauksiensa kautta. He ansaitsivat vapauden ”taivaallisessa valtakunnassa” ja vapaus elää heidän tajunnassa sekä sielussa. Sitä vapautta ulkopuolinen valloittaja ei voi riistää. Häviöstä huolimatta serbejä ei siten ole kansantarinoiden mukaan koskaan orjuutettu edes turkkilaisten toimesta.¹⁶⁷

Kirkosta oli tullut 1500-luvulla serbejä yhdistävä valtiollinen ja kansallisen yhtenäisyyden symboli¹⁶⁸. Serbien ortodoksinen kirkko piti huolen siitä, ettei serbien muisto heidän keskiajan kuningaskunnastaan vuosisatoja kestäneen turkkilaisvallan alla haalistunut¹⁶⁹. Sen lisäksi Kosovolla on Kosovo Poljen taistelun johdosta yhä erityisrooli serbien sydämissä ja he juhlivat vielä nykyään kansallishahmoinaan taistelun yhteydessä syntyneitä sankareita.¹⁷⁰ Serbipoliitikot olivatkin Jugoslavian perintösotien sytyttyä valmiita neuvottelemaan muista alueista, paitsi Kosovosta.¹⁷¹

Olga Zirojević painottaa, että tsaari Lazarin ja Kristuksen kuolemissa tuli molemmissa petos kuoleman päivänä ilmi. (Zirojević 2000, 191.)

¹⁶⁵ Anzulovic 1999, 33.

¹⁶⁶ HS 19.2.2002, ”Todistaja: Serbia suunnitteli Kosovon albaanien tuhoa.”

¹⁶⁷ Zirojević 2000, 195-197. Ks. sama kohta, jonka mukaan tarinoiden, kuten ”vuoristoseppeleen” mukaan Kosovon valinnasta tuli serbien historiallinen kohtalo. Tarinan henkilöt, kuten Miloš Obilić, ovat serbeille unohtumattomia sankareita Kosovo Poljen taistelusta. Kun Natsi-Saksan armeija vyöryi serbialueelle toisessa maailmansodassa, Serbian ortodoksisen kirkon patriarkka julisti radiossa, että serbit ovat taas valinneet ”taivaallisen valtakunnan”. Hän lisäsi puheessaan vielä seuraavasti: ”Jumalan totuuden ja oikeuden sekä yhtenäisyyden ja vapauden puolesta. Sitä ajattelua pidetään yllä serbialaisten miesten ja naisten sydämissä ortodoksisten muistojen luona.”

¹⁶⁸ Laitila 1997, 56.

¹⁶⁹ Thomas 1999, 12.

¹⁷⁰ Zirojević 2000, 195-197; Anzulovic 1999, 14-15, 17.

¹⁷¹ Zametica 1992, 80-81.

Siitä huolimatta, että ortodoksinen kirkko ohjasi serbejä, paljon serbejä kääntyi islaminuskoon turkkilaisvallan alla¹⁷². Merkittävä syy tähän oli se, että turkkilaisvalta erotti serbit muslimeiksi kääntyneistä. Turkkilaisvallan alla kristityt eivät saaneet kantaa aseita ja kirkkojen sekä luostarien rakentaminen oli kielletty. Ottomaanien virkamiehet keräsivät veroja ahkerasti erityisesti kristityiltä ja heidät pakotettiin tarjoamaan ilmaista työvoimaa. Kristittyjen rajoitetut oikeudet johtivat usein vihantäyteisiin reaktioihin. Muslimit taas reagoivat ankarasti vastarintaan. Vaikka serbit, muslimit ja kroaatit puhuvat samaa kieltä, kuuluvat he yhä eri uskontokuntiin ja kulttuuripiireihin.¹⁷³

Serbialaisessa nationalistisessa propagandassa ei tuotu turkkilaisvallan valoisia puolia esiin, vaikka siihen olisi ollut mahdollisuuksia. Turkkilaismiehitys oli nimittäin ennen muuta turkkilainen järjestysvalta, virkakoneisto ja hallintomalli. Se oli enemmän siltojen, kylpylöiden, moskeijoiden ja seraljiin rakentamista kuin muiden uskontojen tuhoamista. Ottomaanit/ turkkilaiset osasivat kuitenkin myös vainota.¹⁷⁴ Serbialaisten talonpoikien asema turkkilaisvallan alla oli 1600-luvulle asti jopa parempi, kuin talonpoikien asema Euroopassa yleensä. Heidän asemansa kuitenkin vaihteli eri aikakausina.¹⁷⁵

Tultaessa 1800-luvulle paikalliset muslimien johtomiehet joutuivat käyttämään Balkanilla yhä enemmän voimakeinoja toisiaan, sulttaania ja talonpoikia vastaan omien etujensa turvaamiseksi. Levottomuudet esimerkiksi Bosniassa ja Hertsegovinassa saivat serbit pakenemaan suurin joukoin Serbiaan ja jopa Unkariin asti.¹⁷⁶ Serbit olivat ryhtyneet kansannousuun turkkilaisia vastaan vuonna 1804, mikä tyrehtyi hetkellisesti vuonna 1813. Uudelleen vuonna 1815 alkanut kansannousu serbikansan hallitsijan Miloš Obrenovićin johdolla johti serbien riippumattomuuteen turkkilaisista.¹⁷⁷

¹⁷² Pappas 1994, 20. Turkkilaisien mukanaan tuoma islam levisi nykyiseen Kosovoon, Makedoniaan, Kreikan Traakiaan ja Bulgariaan. Suurimpia käännyttäjäryhmiä olivat albaanit Kosovossa, Albaniassa ja läntisessä Makedoniassa, Bosnian ja Sandjakin serbokroatiaa puhuvat muslimit sekä bulgariaa puhuvat pomakit Bulgariassa. (Karjalainen & Valta 2000, 12.)

¹⁷³ Kind 1994, 20, 24-26; Anzulovic 1999, 34.

¹⁷⁴ Karjalainen & Valta 2000, 12.

¹⁷⁵ Pappas 1994, 20.

¹⁷⁶ Laitila 1997, 121; Karjalainen & Valta 2000, 12.

¹⁷⁷ Dragnich 1994, 41. Ks. sama kohta, jonka mukaan Milošin johtajuutta heikennettiin myöhemmin sillä, että hänet pakotettiin hyväksymään yleishallinto ja perustuslaki vuonna 1835. Hänen mielikseen perustuslaillisuuden hartaat vastustajat, Itävallan ja Venäjän keisarit Metternich sekä Nikolai I estivät perustuslain toimeenpanon sekaantumalla asiaan.

Serbialainen nationalismi heräsi 1800-luvun alussa voimalla. Serbian muodollinen riippuvuus sulttaanista ja ulkovaltojen jatkuva sekaantuminen maan politiikkaan herätti serbeissä tyytymättömyyttä ja sen myötä nationalismin. Kosovosta, keskiajan Serbian sydänalueesta, muodostui 1800-luvun puolivälin jälkeen serbien mielikuvissa myyttinen suuruuden symboli. Sen takaisin valtauksesta tuli lähes pakkomielle, joka otettiin sopivassa tilaisuudessa aina uudelleen esille¹⁷⁸, kuten tehtiin myös 1980- ja 1990-luvuilla¹⁷⁹.

6.2. Kollektiivinen kauna

Turkkilaisten valloitus oli hyvin traumaattinen serbeille sikäli, että juuri ennen heidän hyökkäystään serbit olivat saaneet suuria maa-alueita ja Serbia oli Tsaari Stefan Dušan ”Suuren” (1331-1355) johdolla mahtava valtakunta¹⁸⁰. (ks. liite 2) Yleisen serbialaisen uskomuksen mukaan Serbian valtio hävisi ja itsenäisyys hautautui turkkilaisvallan myötä. Zirojevićin mukaan tsaari Lazaria pidetään testamenttina serbien yhtenäisyydelle ja inspiraationa uusille sukupolville isänmaallisuuteen sekä sankarillisuuteen.¹⁸¹

Serbit järjestivät lukuisia kansallismielisiä massamielenosoituksia 1980-luvun lopulla, joihin osallistui yhteensä noin viisi miljoonaa serbiä. Mielenosoituksissa saattoi olla esimerkiksi viittauksia serbien valtakuntaan ennen turkkilaisvalloitusta. Mielenosoituksissa eläydyttiin avoimesti historiaan. Kylteissä saattoi esiintyä seuraavanlainen teksti: ”Emme tavoittele mitään uutta – vain Dušanin valtakuntaa”¹⁸² (ks. liite 2)

¹⁷⁸ Laitila 1997, 76-77. Mohacsin voittajan, Süleyman II:n (1520-1566) hallituskaudelle ajoittuivat Ottomaanisen valtakunnan ensimmäiset rappeutumisen merkit. Varsinainen käänne tilanteessa tuli vasta toisen Wienin piirityksen myötä 1683, kun eurooppalaiset ensi kerran yhdistivät voimansa. Turkkilaiset vetäytyivät, mutta vetäytyminen pysähtyi Belgradin porteille, mikä tarkoitti serbeille turkkilaisvallan jatkumista vielä 1900-luvun alkuun saakka. (Karjalainen & Valta 2000, 10.)

¹⁷⁹ Kosovo on edelleen virallisesti osa Serbiaa, mutta serbit ovat periaatteessa menettäneet alueen. Väestö on lähes täysin albanisoitunut ja serbien vaikutus Kosovon asioihin on vähentynyt väestösuhteen muutoksen myötä. Tästä syystä voidaan puhua 1980- ja 1990-lukujen osalta Kosovon takaisin valtaamisesta.

¹⁸⁰ Anzulovic 1999, 36; Thomas 1999, 12. Vähän yli 30 vuotta ennen Kosovo Poljen taistelua Serbiaan kuului melkein kaksi kolmasosaa Balkanin niemimaasta. (Emmert 1990, 13.)

¹⁸¹ Zirojević 2000, 189, 204.

¹⁸² Thomas 1999, 45.

Serbian eliitin ja median voimakasta nationalistista reaktiota Kosovon kysymykseen leimasi jo 1980-luvulla menneisyyden tapahtumien yhdistäminen nykypäivään. Raportit albaanien suorittamista serbinaisten raiskauksista yhdistettiin albaanien serbeille toisessa maailmansodassa tekemiin vääryyksiin. Serbimiehen pahoinpitelyssä nähtiin rituaalisia piirteitä, jotka olivat kuin suora muistutus serbien keskiajalla kärsimästä väkivallasta turkkilaisten vallan alla.¹⁸³

Serbian ortodoksinen kirkko manipuloi vihaa omalta osaltaan käyttämällä Jugoslavian liittovaltion historiaa apunaan. Vuonna 1982 *Pravoslavlje* (Ortodoksisuus) -niminen sanomalehti julkaisi Atanasije Jevtićin kirjoittaman artikkelin ”*Kosovosta Kosovon kysymykseen*”, jossa hän hyökkäsi albaaneja vastaan. Artikkelin mukaan albaanit ovat paljastaneet iskulauseillaan todellisen aikeensa, joka on serbien hävittäminen Kosovossa ja Metohijassa (ks. liite 2). Lisäksi artikkelissa syytetään albaaneja psykologisesta ja fyysisestä terrorista.¹⁸⁴ Atanasije Jevtić esittää retoriikassaan serbit tuttuun propagandistiseen tyyliin uhreina ja albaanit rikollisina serbivihaajina.

Turkkilaisvallalla on ollut Lautelan ja Palon mukaan paljon vaikutusta Balkanin kansojen väkivaltaisuuuteen. Miehittäjien kostotoimet, rangaistusten pelko ja pako kohtuuttomasti verottavien turkkilaisten viranomaisten kynsistä elävät muistoissa. Serbien kauhutarinat turkkilaisista kukoistavat yhä.¹⁸⁵ Kansan kollektiivinen muisti on pitkä. On poliittisesti ja myös psykologisesti yllättävää, kuinka paljon kansakunnan menneet kokemukset saattavat vaikuttaa ihmisiin. Tässä tapauksessa serbit eläytyivät voimakkaasti enää vain tarinoissa eläviin kertomuksiin yhteisestä menneestä. Tarinoiden retoriikalla pystyttiin osaltaan nostamaan viha muita etnisiä ryhmiä kohtaan.

Historian perusteella serbit ja kroaatit ovat pitäneet Bosnian muslimeja albaanien ohella vieraan vallan edustajina ja heidät on liitetty turkkilaisiin. Kirjailijat kuvaavat heitä usein miehittäjinä ja tyranneina. Kommunismin aikana Bosnian muslimit löysivät historiallisen paikkansa sosialismin rakentajina,¹⁸⁶ mutta sosialismin hajottua muslimit menettivät kyseisen historiallisen paikkansa. Muslimit hakivat historiallisen paikkansa pian uskonnosta. Lähes heti Titon kuoleman jälkeen muslimien keskuudesta nousi hahmoja,

¹⁸³ Hiekkänen 2000, 85.

¹⁸⁴ Radić 2000, 248-249.

¹⁸⁵ Lautela & Palo 1992, 129.

jotka ajoivat panislamilaaisuutta ja fundamistilaisuutta, minkä perusteella serbien oli entistä helpompi luoda yhteisiä islamilaisia stereotypioita¹⁸⁷.

Serbitalonpojat olivat suojattomia muslimiyläluokkaa vastaan, jotka olivat pääosin turkkilaisten apureita ja edustajia. He puhuivat samaa kieltä ja kuuluivat samaan rotuun kuin serbit.¹⁸⁸ Viha kääntyneitä muslimeja kohtaan on ollut helppo oikeuttaa historiallisesti heidän kääntymisensä myötä saamallaan verohelpoituksilla ja muilla etuoikeuksilla sekä vielä heidän väkivaltaisilla toimillaan turkkilaisvallan käytyinä.

Välittömästi länsimaiden tunnustettua Bosnia-Hertsegovina, Kroatia ja Slovenia, aloittivat serbit moskeijoiden sekä kaikkien turkkilaisvallan symbolien tuhoamisen. Samalla serbit aloittivat muslimien siviiliasutuksen tuhoamisen raskasta aseistusta hyväksikäyttäen.¹⁸⁹ Historiallinen ristiriita tuli kärjistetyksi esille 1990-luvun sodissa. Serbijoukkojen viha muslimeja kohtaan muuntui osin sairaalloiseksi terroriksi.

Bosnian muslimit ovat perinteisesti herättäneet syvää halveksuntaa. Karjalaisen ja Vallan mukaan serbit sekä kroaatit ovat ajoittain jollain tavalla sietäneet toisiaan. Jugoslavian muslimeita eli balijoita (räkä tai kuola) pidettiin kyseenalaistamatta turkkilaisina, vaikka kieli oli yhteinen. Ristit – katolinen ja ortodoksinenkin risti – ovat sittenkin lähempänä toisiaan kuin islamin puolikuuta.¹⁹⁰ Lähteiden erilaisuutta kuvastaa se, että Kroatian propagandakeskuksen eli *Kroatian informaatiokeskuksen* julkaisemassa teoksessa ”*Greater Serbia from Ideology to Aggression*” (1993) sana ”balijat” käännetään nationalistisiksi kommunismin vastustajiksi.¹⁹¹ On yllättävää, että eri lähteissä jopa vain yksi sana voidaan kääntää toisistaan eroavin tavoin. Kroatian informaatiokeskuksen julkaisussa muslimit kuvataan mieluummin vihollisina ja uhkana (nationalisteina), kuin uhreina (kuolana).

Kun myöhemmin vuonna 1995 Milošević pakotettiin Daytonin rauhansopimukseen (ks. liite 13), tarkoitti se serbeille aluemenetyksiä ja Naton joukkojen tuloa Bosniaan. Kiihkonationalistinen aineisto alkoi saada myös kritiikkiä. Vuk Draškovićin kirjoista

¹⁸⁶ Kind 1994, 119.

¹⁸⁷ Kind 1994, 121.

¹⁸⁸ Sremac 1999, 33-34.

¹⁸⁹ Kind 1994, 149, 151.

¹⁹⁰ Karjalainen & Valta 2000, 39.

todettiin oppositiopoliitikkojen taholta, että Drašković olisi onnellinen, jos hän ei olisi koskaan teoksiaan kirjoittanut. Esimerkiksi Draškovićin teos nimeltä ”*Veitsi*” sai paljon kritiikkiä. Kirjan mukaan eläminen muslimien kanssa on mahdotonta. Kirjassa kerrotaan myös menneestä ja kuvaillaan muslimien suorittamia etnisiä puhdistuksia serbikylissä.¹⁹²

Bosnian muslimeja vastaan hyökättiin hyvissä ajoin jo Jugoslavian liittovaltion hajoamiskehityksen alettua. Sarajevolainen pappi julisti vuonna 1988 Dragomir Ubiparipović-sanomalehdessä ”turkkilaisten” oikeuksien olevan liian hyvät. Hän esitti, että he olivat serbien sortajia ja halvensivat kristillistä kulttuuria Balkanilla viisi vuosisataa. Hän myös korosti, että he saavat kulttuurillisesti liikaa huomiota ja heidän kulttuurimonumenttejaan suojellaan turhaan.¹⁹³

Serbialainen kollektiivinen kauna Balkanin muslimeja kohtaan on selviö. On hämmästyttävää, kuinka eri tavoin eri tutkijat kuvaavat turkkilaisaikaa Balkanilla, josta kauna pääasiassa juontaa juurensa. Ainakin Zeki Kütük väittää, että turkkilaisvallan alla Balkanilla vallitsi suvaitsevaisuus. Turkkilaisia lähteitä käyttävä ja nimestään päätellen alun perin turkkilaistaustainen tutkija Zeki Kütük korostaa, että vielä nykyään lähinnä Balkanin muslimit muistelevat turkkilaisaikaa haikaillen, koska silloin ei ollut lälipääsemättömiä kulttuurirajoja eikä alueen ihmisiä kahlinnut suvaitsemattomuus toista kansallisuutta tai toisuskovaisia kohtaan. Toisaalta monet, erityisesti ortodoksit ja katolilaiset, muistavat turkkilaisaikaa katkerana, ja syyksi siihen hän esittää, että heidän mielestään se eristi Balkanin Euroopan kehityksestä.¹⁹⁴

Turkkilaisajasta on tutkimusten välillä poliittista ristivetoa ja selviä näkemyseroja. Esimerkiksi Kütük kääntää turkkilaisvallan ajan suhteessa muihin tutkimuksiin miellyttävämmäksi. Serbian ja kroaattien katkeruus suhteessa turkkilaisaikaan onkin hänen mukaansa vain sitä, että serbit ja kroaatit kokivat olevansa eristyksissä.

Ottomaanien viisisataa vuotta kestävästä miehitysaikaa valottavat tarkemmin, kuin Kütük esimerkiksi Miranda Vickers ja Laitila. Molemmat tutkijat korostavat, että yleisesti ottaen turkkilaisten miehitysaika oli huomattavan suvaitsevaista 1700-luvun lopulle saakka

¹⁹¹ Beljo 1993, 69.

¹⁹² Thomas 1999, 258-259.

¹⁹³ Radić 2000, 255.

suhteessa kielellisesti ja etnisesti monimuotoiseen väestöön.¹⁹⁵ Kuitenkin serbeistä tuli erityisesti 1800-luvun alusta alkaen turkkilaisille huomattavan vaikeita valloitettavia Länsi-Euroopasta levinneen nationalismin myötä. Serbien aloittamat laajamittaiset kapinat ja sodat turkkilaisia vastaan alkoivat vuonna 1803.¹⁹⁶ Siksi myös turkkilaisten sortotoimet serbejä kohtaan kovenivat, kuten Serbian Nišiin rakennuttu pääkallotorni serbikapinoitsijoiden päistä osoittaa. Yhä pystyssä olevan tornin tarkoituksena oli varoittaa niitä, jotka halusivat nousta vierasta valloittajaa vastaan.¹⁹⁷ Toisin kuin Kütük väittää, turkkilaiset aloittivat kovat sortotoimenpiteet viimeistään miehityksensä loppupuolella.

Slovenian presidentti sanoi toukokuussa 1999 koko Balkanin väkivaltaisuudesta sveitsiläiselle *Neue Zürcher Zeitungille* seuraavasti: ”Väkivalta Kosovossa ja Balkanilla ei ole eilisen päivän ilmiö. Sitä ei ole tuonut sinne Naton isku eikä Miloševićin hallinto. Se on vanha ilmiö, sen juuret ulottuvat kauas menneisyyteen. Sitä ei päivässä voi voittaa, parantumisen vie aikaa.”¹⁹⁸ Nebojša Popovin mukaan serbien historia on pullollaan sotia joko lähinnä suurvaltojen valtataisteluissa Balkanilla tai suurvaltojen armeijoissa kaukana kotimaasta. Siksi hänen mukaansa serbialaisessa kollektiivisessa muistissa sodilla on tärkeä sija ja sodan aloittaminen 1990-luvulla ei ollut serbeille vieras ajatus.¹⁹⁹ Väkivallan pitkä sarja aiheuttaa väistämättä myös eri Balkanin kansoille, kuten serbeille, kollektiivisia uhrimuistoja. Pohjatyö vihalle on tehty jo menneisyydessä, jota on vaivatonta käyttää tämän päivän poliittisessa retoriikassa.

¹⁹⁴ Kütük 1999, 92.

¹⁹⁵ Vickers 1995, 11, 16-17; Laitila 1997, 121.

¹⁹⁶ Hall 2000, 2.

¹⁹⁷ Karjalainen & Valta 2000, 13.

¹⁹⁸ Karjalainen & Valta 2000, 153.

Myyttiä Balkanin kansojen väkivaltaisuudesta käytettiin hyväksi länsimaiden Balkan-politiikassa 1990-luvulla, väittää Anzulovic. Srebrenican katastrofi oli hänen mukaansa hyvä esimerkki YK:n passiivisuudesta. Länsimaissa ihmiset seurasivat kodeissaan kansanmurhaa televisiosta ja ihmisille, jotka tiesivät mitä tapahtui, tuli tarve oikeuttaa oma passiivisuutensa esittämällä teoria Balkanin kansojen väkivaltaisuudesta. Anzulovicin katkera näkökulma – mahdollisesti balkanilaisesta taustasta johtuen - tulee esille hänen väittäessään, että luotiin myytti muinaisesta vihanpidosta, joka oli kestänyt vuosisatoja ja siksi kyseiset kansat eivät ansainneet tulla autetuksi.¹⁹⁸ Tuskin länsimaissa koettiin, etteivät Balkanin kansat ”ansainneet” tulla autetuiksi. Srebrenican katastrofin aikana YK painosti serbejä poliittisesti. Balkanin sota vaikutti varsin monimutkaiselta sekaantua sotilaallisesti, ottaen huomioon, ettei sodassa ollut edes selvyttä vihollisesta. Serbit sitten leimattiin länsimaissa, luultavasti jo osin tilanteen selventämiseksi, pahoiksi hyökkääjiksi. Poliittiset ja sotilaalliset painostustoimet olivat molemmat myöhässä, mutta Balkanin kansoja haluttiin varmasti auttaa.

¹⁹⁹ Popov 2000, 81-82, 85.

6.3. Kosovo Poljen muistojuhla räjäyttää nationalismin

Tunnustaakseen Kosovo Poljen taistelun (1389) historiallisen arvon, vuonna 1989 melkein miljoona serbiä kokoontui Kosovossa juhlimaan taistelun 600-vuotispäivää. Lähteiden erovaisuutta ja poliittista ristivetoa kuvastaa se, että Sremacin mukaan kuulijamäärä oli miljoona, mutta esimerkiksi Belgradin *Politikan* mukaan kuulijoita oli läsnä peräti kaksi miljoonaa²⁰⁰. Belgradin lehdistöllä (etenkin *Politikalla*) oli nationalistisia tarkoituksia artikkeleissaan, joten serbialainen lehdistö ei ollut kaikilta osin uskottava. Thomasin mukaan kuulijoita oli noin 500 000²⁰¹, mikä lienee uskottavin luku.

Muistojuhla oli tehokkaasti organisoitu. Sen valmistelu oli aloitettu peräti vuosi ennen tapahtumaa ja mediassa aloitettiin serbien valmistaminen ratkaisevaan juhlaan laajalla kampanjalla.²⁰² Valtion johdon taholta tiedostusvälineiden kautta tulleen valmistelun ohella myös Serbian ortodoksinen kirkko aloitti kansan valmistamisen juhlaan hyvissä ajoin.²⁰³

Kosovo Poljen taistelun juhlinta oli hetki, jolloin tunnustettiin menneisyyden sankaruus ja ortodoksisten serbien uhraukset, jotka puolustivat alueitaan turkkilaisvalloitukselta. Vuonna 1989 serbit uskoivat kohtaavansa samanlaisen haasteen Kosovossa, mutta tällä kertaa albaanien taholta. Juhlapäivää kutsutaan *Pyhän Vidovdan* päiväksi, ja sen kunniaksi Milošević piti puheen, jossa hän vetosi serbien kansallistunteeseen ja ilmaisi aikomuksensa vastustaa albaanien separatismia.²⁰⁴

Pyhän Vidovdan päivä oli Miloševićin puheelle sikäli otollinen, että serbit ovat kyseisenä päivänä perinteisesti julistaneet vihaansa muslimeja kohtaan. Esimerkiksi serbirunoilijat ovat tukeneet vihaa kuvaamalla muslimeja turkkilaisina rikollisina ja tapana oli, että

²⁰⁰ Karjalainen & Valta 2000, 36. *Politikan* kanta kahdesta miljoonasta kuulijasta on myös Dusko Doderin ja Louise Bransonin ottama kanta asiaan. (Doder & Branson 1999, 4.)

²⁰¹ Thomas 1999, 50.

²⁰² Zirojević 2000, 206-207.

²⁰³ Radić 2000, 253.

²⁰⁴ Sremac 1999, 47.

kyseisenä päivänä hyökkäykset kovenivat.²⁰⁵ Kirkon toimesta muistojuhlaan toimitettiin vielä vuonna 1989 tsaari Lazarin jäänteet²⁰⁶, mikä osaltaan lisäsi tunnelatausta.

Serbian johtoon ei heti sosialismin sorruttua päässyt itsenäisesti ja toisin ajattelevia kansallismielisiä intellektuelleja. Tästä huolimatta Serbian hallintoon pyrittiin kuitenkin vaikuttamaan. Päätähänä uudessa poliittisessa linjavedossa oli Slobodan Milošević. Hänen juhlapuheensa Kosovon taistelun tappion kuusisataa-vuotispäivän muistoksi oli historiallisen muistelun ohella Miloševićin voitonjuhla hänen ympärilleen saamastaan poliittisesta yhteenliittymästä.²⁰⁷

Robert Thomasin analyysin mukaan Milošević onnistui sisällyttämään puheeseensa retoriikkaa sosialistisesta kehityksestä ja vanhempaa, voimakkaampaa käsitettä sankaruudesta. Milošević kertoi kuulijoille tulevaisuudenohjeensa seuraavasti: ”The heroism of Kosovo has for more than six centuries inspired our creativity, fed our pride, so that we did not forget that once we had a great army, courageous and proud, one of the few which despite its losses remained undefeated. Six centuries later we are again involved in battles, and facing battles. They are not battles with arms, but these cannot be excluded. But regardless of what form they take these battles cannot be won without decisiveness, courage, and sacrifice, without those good characteristics which long ago were present on the field of Kosovo. Our main battle today is for the realisation of economic, political, cultural and general social prosperity, and the successful advance towards the civilization in which people will live in the twenty-first century.”²⁰⁸

Milošević korosti, ettei sen hetken taisteluita tulla voittamaan ilman uhrauksia. Hän ikään kuin Winston Churchillin tavoin lupasi kansalleen verta, hikeä ja kyyneleitä. Muistotilaisuuden pääasiallinen viesti oli, että serbien on oltava valmiita taistelemaan tulevaisuudestaan, koska hän ei puheessaan sulkenut pois aseiden käytön mahdollisuutta. Näin hän teki hyvin selväksi, mitä tulevaisuudelta saattoi odottaa. Toisaalta Milošević esitti puheessaan myös maltillisempia näkökohtia yhteiskunnallisesta kehityksestä. Hän korosti hyvinvointiyhteiskunnan kehittämisen tarpeellisuutta. Amerikkalaisen Thomasin analyysi, jonka mukaan Milošević liitti puheeseensa myös retoriikkaa sosialistisesta

²⁰⁵ Zirojević 2000, 201-203.

²⁰⁶ Radić 2000, 254.

²⁰⁷ Thomas 1999, 48-50.

kehityksestä on liioittelua, koska hän ei esittänyt varsinaisia sosialistisia ajatuksia, vaikka hyvinvointiyhteiskunnasta puhuikin.

Kansallisen romantiikan linjalla olleen intellektuelli Matija Bećkovićin mukaan puhe tarkoitti voittoa ”historiallisen oikeudenmukaisuuden” aluevaatimuksille suhteessa albaanien vaatimuksille itsehallinnosta. Bećković piti muistojuhlissa myös itse puheen. Hän sanoi, että ”Six hundred years after the battle of Kosovo it is necessary for us to declare: Kosovo is Serbian and that fact depends neither on Albanian natality or Serbian mortality. There is so much Serbian blood and holy relics there that it will be Serbian even when not one Serb remains there.” Bećković vielä väitti retoriikassaan Gazimestan taistelukentällä, että Kosovo pitäisi nähdä ”Jerusalemia, jossa koko Euroopalla on sen kirkot”. Hänen mukaansa Kosovon kentällä puolustettiin kuusisataa vuotta sitten ihmisoikeuksia, ja nyt on aloitettu toimet uudelleen ihmisoikeuksien puolustamiseksi.²⁰⁹

Serbialaisen uuden älymystön nationalistiset vaatimukset median säestämänä olivat varsin peräänantamattomia²¹⁰. Bećković on siitä hyvä esimerkki. Hänen vaatimustensa takeena ovat historialliset taistelut ja ortodoksisuuden pyhänjäännökset. Hän vielä legitimoit serbien etuoikeutta Kosovoon heidän moraalisella ylivoimaisuudellaan historian pohjalta. Hänen mukaansa serbit nimittäin puolustivat aikoinaan koko kristillistä Eurooppaa ja se legitimoit serbeille tänä päivänä tiettyjä oikeuksia. Länsi-Euroopan poliitikoilla ei teorian mukaan pitäisi olla mitään valittamista Kosovon kysymyksen suhteen. Kun Bećković esittää serbien puolustavan uudelleen ihmisoikeuksia kuusisataa vuotta myöhemmin, siinä on perusoletuksena, että serbit ovat Kosovossa albaanihyökkäyksen uhreja, eikä toisinpäin.

Politikassa haastateltiin miestä, joka oli jäänyt sotavangiksi vuonna 1941, ja oli tullut Kosovon taistelun vuosijuhlaan Pennsylvaniasta Yhdysvalloista. Milan Tribrenčić sanoo lehden haastattelussa seuraavasti: ”All the pains and sufferings which have followed me throughout my life have been healed today...”²¹¹ Kyseisessä kommentissa jatketaan

²⁰⁸ Thomas 1999, 50; Ks. myös Kind 1994, 113.

²⁰⁹ Thomas 1999, 48-50.

²¹⁰ Nenadović 2000, 556. Pyhän Vidovdan päivänä sanomalehti *Politikassa* kaikki palstatila käytettiin Kosovo Poljen muistojuhlan viettämiseen. Sanomalehdessä viitattiin serbien rooliin ”Euroopan puolustajina muslimiuhkaa vastaan”. Samalla muistutettiin tsaari Lazarin sanoja, joiden mukaan ”on parempi kuolla kunniallisesti kuin elää häpeässä”. (Zirojević 2000, 207.)

²¹¹ Nenadović 2000, 557.

tutulla retorisella linjalla, jonka mukaan serbien historia on ollut kärsimystä ja nyt on tullut aika muuttaa historialliset vääryydet. Propagandassa pyritään luomaan mielikuvia, mikä ei edellytä suoranaista valehtelua. Kosovon taistelun vuosijuhlasta pyrittiin selvästi luomaan serbien käsityksissä tapahtuma, joka oli osallistujiinsa hyvin vaikuttava hetki. Yksi propagandistinen keino lisätä uskottavuutta on käyttää ulkopuolisia tai osittain ulkopuolisia henkilöitä asioiden arvioijina.

Jo vuonna 1987 Milošević oli luvannut serbeille puolustavansa tiukasti heidän oikeuksiaan²¹². Pian Kosovo Poljen muistotilaisuuden jälkeen Milošević toimi nopeasti lunastaakseen lupauksensa. Serbian johto ja parlamentti peruuttivat vuonna 1989 Kosovon ja Vojvodinan autonomisen aseman. Serbit hyväksyivät toimet innokkaasti, mutta samaan aikaan Jugoslavian liittovaltion sisäiset jännitteet kasvoivat entisestään. Esimerkiksi slovenialaisille ja kroaateille kyseinen poliittinen siirto oli huono merkki.²¹³

Uusi prinssi, jonka nimeä kansa oli huutanut Kosovo Poljen kentällä, ei enää ikinä antaisi kenenkään alistaa serbejä²¹⁴. Kosovon kysymyksellä Miloševićin johdolla oli ratkaiseva vaikutus serbinationalismin nousuun 1980-luvulla. Kosovon provinssin autonomia lakkautettiinkin Kosovo Poljen taistelun kuusisataavuotisjuhlissa. Samalla albaanien syytely kiihtyi. Heitä syytettiin muun muassa serbien terrorisoinnista ja serbinaisten raiskauksista. Serbit olivat huolissaan albaanien korkeasta syntyvyydestä sillä seurauksella, että serbien suhteellinen osuus Kosovossa pieneni jatkuvasti.²¹⁵

Muistojuhlissa Milošević pystyi yhdistämään Serbian nationalisteja ja konservatiiveja oman nationalistisen politiikkansa taakse. Kosovolla on Stephen Saidemanin mukaan niin kriittinen rooli serbien historiassa, että kyseisenlainen poliittinen siirto oli mahdollinen.²¹⁶ Miloševićin poliittisen siirron onnistuminen kertoo osaltaan historian suuresta merkityksestä serbialaisessa politiikassa 1980- ja 1990-luvuilla.

²¹² Thomas 1999, 44.

²¹³ Sremac 1999, 47. Jugoslavian yhtenäisyydelle hintaan mihin hyvänsä vannoutunut kansanarmeija (JNA) oli sen taustalla, että Kosovo ja Vojvodina liitettiin kiinteiksi osiksi Serbiaa. (Karjalainen & Valta 2000, 36.)

²¹⁴ Doder & Branson 1999, 4.

²¹⁵ Anzulovic 1999, 108; Karjalainen & Valta 2000, 36.

²¹⁶ Saideman 1998, 140.

6.4. Kosovo poliittisena nyrkkinä

Tunnettu serbikirjailija Aleksa Djilas huomioi, että Milošević toivotti tervetulleeksi serbien kasvaneen turvattomuuden tunteen hyötyäkseen siitä poliittisesti. Hän kasvatti siten kannatustaan varsin paljon. Serbian poliittinen kenttä oli yksimielinen siitä, että serbien piti saada Kosovosta ote.²¹⁷ Miloševićin onnistui päästä kyseisen hankkeen keulakuvaksi.

Serbien asema Kosovossa oli oiva poliittinen lyömäase Miloševićille. Hän syytti albaaneja siitä, että he olivat uhkailulla ja painostuksella pakottaneet serbejä lähtemään historialliselta kotiseudultaan. Järjestämällä serbien oikeuksia puolustavia mielenosoituksia ja liikuttamalla massoja hän sai nationalistisen kuumeen aikaiseksi. Samaan aikaan hän kaappasi median Belgradissa tiukkaan kontrolliinsa.²¹⁸ Milošević lopetti samalla useita vapaita sanomalehtiä. Amerikkalaistutkija Eric Gordyn mielestä media olikin yksi tärkeimmistä syistä koko sotaan.²¹⁹

Titon luottomiehenä partisaanisodassa Montenegron alueella toimi Milovan Djilas. Hän oli johtohenkilönä Jugoslavian kulttuuri- ja poliittisen elämän liberalisoinnissa sekä taisteli myös puolue-eliitin etuoikeutettua asemaa vastaan. Hän korosti, että serbien kiintymys Kosovoon liittyi henkiseen ja tunteelliseen identiteettiin. Hänen mukaansa kommunistit eivät koskaan korostaneet Kosovon asemaa serbien mielissä ja ilman Kosovoa serbit eivät koe olevansa olemassa. Hän vielä väittää, että jos Kosovo Poljen taistelua ei olisi ollut, serbit olisivat keksineet sen kärsimyksiensä ja sankarillisuutensa nimissä.²²⁰ Hän oli vakuuttunut, että ilman serbejä koskettavia historiallisia ja traagisia tapahtumia, legendat luotaisiin tarpeen tullen vaikka tyhjästä. Djilas tiesi Jugoslavian liittovaltion olleen uhattuna historiallisten myyttien johdosta.

²¹⁷ Sremac 1999, 47. Historia ei ole ollut serbeille perinteisesti sanoja paperilla, vaan elävä asia. Historia on siirretty sukupolvelta toiselle ja se on ollut opastaja, miten selvitä tulevaisuudessa. Historia on jatkuvasti muistuttanut uusia sukupolvia ympäröivien etnisten ryhmien herkkyydestä hyökätä serbien kimppuun. (Sremac 1999, 30.)

²¹⁸ Kind 1994, 113.

²¹⁹ Gordy 1999, 62, 71. Kosovon käyttö poliittisena nyrkkinä ei ole uusi ilmiö serbien keskuudessa. 1800-luvun lopulla Montenegro ja Serbia vaativat Kosovoa itselleen. Alueella asui kyseiseen aikaan pääosin serbejä ja albaaneja, mutta myös useita muita eri etnisiä ryhmiä. Argumenttina vaatimuksille oli Kosovo Poljen taistelu (1389) serbien ja ottomaanien (turkkilaisten) välillä. (Hall 2000, 5.)

²²⁰ Thomas 1999, 37.

Kaikesta uhosta ja propagandasta huolimatta serbien halu uhrata itsensä Kosovon puolesta on ollut Julie Mertusen mukaan huomattavasti heikompi, kuin usein on esitetty. Serbian halu osallistua Jugoslavian perintösotiin ei ollut ylipäätään aina erityisen suuri, mikä osin selittää hysteerisen propagandakampanjan.²²¹

Kosovon tapauksessa alueen historiallinen merkitys serbinationalismille ei Vladimir Gligorovin mukaan yksistään oikeuttanut etnisiin puhdistuksiin ryhtymistä. Albaanit nähtiin syyllisinä serbien vastaiseen kansanmurhaan. Se loi politiikan, jossa kaikki tarpeelliset keinot olivat sallittuja.²²² Serbit legitimoivat moraalisesti väärät toimet sillä, että serbien piti puolustautua ja vastata albaanien pahoihin tekoihin. Albaanit olivat usein hyökänneet serbejä vastaan. Milošević alkoi johtaa politiikkaa, jossa serbeillä oli oikeus puolustaa itseään täysin valtuuksin.

Täysimittaisen sodan keskellä Kosovo Poljen taistelulla luotiin uskoa serbisotilaisiin. Sotilaita verrattiin helposti Kosovo Poljen taistelijoihin, jotka puolustivat itseään turkkilaisia vastaan. Bosnian sodassa Sarajevon muslimitaistelijat yrittivät murtaa serbien Sarajevoa pommittava piiritysrenkas kesäkuussa 1995. Serbit löivät muslimit katkerassa taistelussa. Taistelun jälkeen serbijoukkojen komentaja, kenraali Ratko Mladić, viittasi Pyhän Vidovdan päivän puheessaan miehilleen Kosovo Poljen taistelun kunniakkaaseen perintöön ja siihen, kuinka tsaari Lazar oli liittänyt itsensä taivaalliseen valtakuntaan. Hän korosti, että Lazar ”puolusti isänmaataan, uskoaan, vapauttaan ja Serbian kansan kunniaa. Meidän täytyy ymmärtää tuon uhrauksen tärkeys, jotta voimme piirtää siitä historiallisen oppitunnin. Tosiasia, että olemme luoneet voittoisan armeijan, on varmistanut, että Lazarin uhraus on siirtynyt yksinkertaisen myytin yläpuolelle.”²²³ Kosovo Poljen taistelu ei ollut Ratko Mladićin mukaan enää historiallinen myytti. Se oli hänen mukaansa jatkuvasti serbien sydämissä.

Historian avulla Mladić pyrki osoittamaan miehilleen heidän olevan kunniallisia oman kansansa vapauden puolustajia. Sarajevon piiritys oli kuitenkin kaukana kunniallisesta toiminnasta. Muslimisiviilejä pommitettiin ja ammuttiin sääliittä kaupunkia ympäröiviltä

²²¹ Mertus 1999, 11; Norris 1999, 137. Mertus korostaa sitä, että serbit, jotka osallistuivat etnisiin puhdistuksiin tai muihin etnisiin sortotoimenpiteisiin, olivat usein hyvin voimakkaan ja yksipuolisen tiedonsaannin uhreja. (Mertus 1999, 85-86.)

²²² Gligorov 1994, 68.

²²³ Thomas 1999, 237-238. Suora lainaus on käännetty Thomasin englanninkielisestä tekstistä.

vuorilta²²⁴. Moraalisesti hyvin kyseenalaisen operaation suorittajat tarvitsivat moraalista tukea. Mladić oli sitä myös historian avulla valmis tarjoamaan.

Kosovo Poljen taisteluun vedettiin useassa eri yhteydessä. Esimerkiksi Kroatiassa vaikuttaneen serbipoliitikko Milan Babićin retoriikka vetosi kyseiseen taisteluun, kun Milošević suostui Jugoslavian kansanarmeijan vetäytymiseen Kroatiasta joulukuussa 1991. Hän vertasi Miloševićia Kosovo Poljen taistelun pettureihin. Tämän seurauksena Milošević poisti tietyiltä poliittisilta järjestöiltä tukensa.²²⁵ Miloševićia siis myös painostettiin peräänantamattomaan sotapolitiikkaan, muun muassa mustamaalaamalla hänet historiallisesti.

Serbian poliittisissa kannanotoissa alkoi mahtipontisuuden terä taittua, kun kroaatit aloittivat heinäkuun lopulla 1995 suurhyökkäyksen Länsi-Bosniassa²²⁶. Tilanne Bosniassa paheni entisestään, kun kroaattijoukkojen ohella serbien kimppuun hyökkäsi Bosnian muslimiarmeija. Samaan aikaan Naton lentokoneet pommittivat serbiasemia. Miloševićin arvostelu sai entistä terävämpiä muotoja.²²⁷

Tappioiden myötä historia käännettiin entistä suorasanaisemmin Miloševićia vastaan. Sanomalehti *Velika Srbija* hyökkäsi häntä vastaan muistuttamalla Kosovo Poljen taistelun petturuudesta. Samalla Miloševićia syytettiin kaikista sotilaallisista tappioista. Lopuksi lehti vielä kirosi Miloševićin.²²⁸

”Muslimiuhkaa” käytettiin yleisesti serbien saattamiseksi kansalliseen rintamaan. Bosnian muslimeja ja Kosovon albaaneja epäiltiin islamistilaisista hankkeista.²²⁹ Belgradissa albaanien pyrkimykset leimattiin osaksi islamistista salaliittoa Balkanilla. Sen sijaan Kosovon albaanit vetosivat jo Kosovon kriisin alkuvaiheessa länsimaihin tuen saamiseksi. Albaanit vetosivat lukumääräänsä, jotta lännen silmissä heidän itsemääräämisoikeutensa olisi selviö.²³⁰ Kosovon albaanit voittivatkin propagandasodan

²²⁴ Bert 1997, 50-51.

²²⁵ Thomas 1999, 96.

²²⁶ Thomas 1999, 237-238.

²²⁷ Thomas 1999, 237-238, 241.

²²⁸ Thomas 1999, 241-242.

²²⁹ Anzulovic 1999, 108.

²³⁰ Zametica 1992, 26-27.

lännen suosioista²³¹. Serbit leimattiin kiihkonationalistisiksi hyökkääjiksi. Lännessä ei tehonnut retoriikka serbien historiallisesta roolista Euroopan kristinuskon puolustajina.

Käsitys Kosovosta Serbian kansan sydänmaana eli vahvana julkisessa sanassa ja samalla ristiriita sen jäämisestä etnisen vihollisen käsiin korostui. Kosovon albaaniväestö toimi siten syntipukkina laajemmille serbialaisessa yhteiskunnassa vaikuttaneille sosiaalisille ongelmille.²³² Albaanit olivat historiallinen vihollinen, joka oli saamassa serbien historiallista ja pyhää aluetta haltuunsa. Kosovon albaanit olivat samalla syntipukkeja muillekin yhteiskunnallisille ongelmille. Nationalistinen raivo suunnattiinkin heihin Kosovon etnisen puhdistuksen (1998-1999) yhteydessä.

Kosovoa ja Kosovo Poljen taistelua käyttivät retorisenä aseenaan kaikki poliittiset ryhmät myös toisiaan vastaan. Poliittisia kiistoja käytiin yllättävän samoin argumentein ja vertaukset haettiin usein historiallisista henkilöistä. On surullista, että Miloševićin politiikka tuomittiin varsinaisesti vasta serbien omien sotilaallisten tappioiden myötä. Miloševićin erittäin julma etnisten puhdistusten sarja ei koskettanut niinkään serbiyleisöä. Vasta serbien sotilaalliset tappiot tarjosivat Miloševićin vastustajille entistä suojatumman tilaisuuden astua esiin myös menneisyyspolitiikan avulla.

7. Maailmansodat

7.1. Ensimmäisen maailmansodan uhraukset

Yleiseurooppalainen tilanne räjähti valtavaksi nationalistiseksi sodaksi vuonna 1914, mutta Balkanilla sota oli syttynyt jo paria vuotta aikaisemmin. Heikentynyt Osmanivaltio seurasi sivusta Venäjän, Iso-Britannian ja Ranskan tukemien, itsenäisyyttä tavoittelevien separatistiliikkeiden toimintaa.²³³

²³¹ Kosovon etnisen puhdistus aloitettiin vuonna 1999, minkä seurauksena serbien maine huononi länsimaissa entisestään. Tämä käy esille myös Julie Mertusin asenteesta. Hän syyttää kansainvälistä yhteisöä siitä, ettei ulkoapäin puututtu jo aikaisemmin serbien brutaaleihin sortotoimenpiteisiin. (Mertus 1999, xii.) Siitä huolimatta, että hän pinnallisesti käsittelee myös serbinäkökulmia, on painotus albaaneja suosiva. On toki totta, että Kosovon brutaali etninen puhdistus olisi pitänyt estää jo ajoissa ja siinä mielessä Mertus iskeytyy asian ytimeen. Sortotoimenpiteisiin syyllistyivät kuitenkin molemmat osapuolet. Serbialaisen yleisen näkemyksen mukaan oli vihdoin aika päästä ”turkkilaisista” eroon.

²³² Hiekkänen 2000, 93.

²³³ Kütük 1999, 101. Ks. sama kohta, jonka mukaan Itävalta-Unkarin miehitys Bosnia-Hertsegovinassa lähensi osmaneja (turkkilaisia) Saksaan. Balkanin muslimiyhteisöjen epäonneksi

Balkanin tilanne oli alkanut radikaalisti muuttua vuonna 1908, kun Bulgaria julistautui itsenäiseksi ja Itävalta-Unkari liitti Balkanin alueita itseensä, kuten Bosnia-Hertsegovinan. Tämän taustalla oli nuorturkkilaisten kaappaus Konstantinopolissa. Kaappauksen seurauksena vuonna 1912 nuoret Balkanin valtiot yhdistivät voimansa ja päättivät ajaa Ottomaanisen valtakunnan rippeet pois alueelta. Turkkilaiset olivat tuskin ehtineet lähteä, kun naapurukset olivat jo toistensa kimpussa.²³⁴

Ensimmäisessä Balkanin sodassa vuonna 1912 Bulgaria, Kreikka, Montenegro ja Serbia muodostivat löyhän liiton turkkilaisia vastaan. Sota oli verinen, lyhyt ja kiivas konfliktien sarja. Rauha solmittiin Lontoossa 30. toukokuuta 1913. Toisessa Balkanin sodassa kesäkuun lopulta 1913 alkaen Balkanin liitto hajosi taisteluun Makedoniasta. Bulgaria taisteli Kreikan, Montenegron, Serbian, Romanian ja Osmani-valtion löyhää liittokuntaa vastaan. Bulgaria hävisi Serbian ja Kreikan selviytyessä voittajina. Turkkilaisten vetäytyttyä Balkanilta alueella vielä taisteltiin rajoista ja vähemmistöistä.²³⁵ Siten ensimmäisen maailmansodan syttyminen alle vuoden kuluessa tarkoitti vain sotien jatkumista Balkanilla, joskin tappiot nousivat suursodan myötä huimasti.

Serbit identifioituvat yhä voimakkaasti turkkilaisten vastustamiseen, ei pelkästään suhteessa heidän miehitysaikaansa, vaan myös turkkilaisten karkottamiseen. Turkkilaisten ajo pois Balkanilta on Misha Glennyn mukaan merkittävä historiallinen tapahtuma, johon hänen kokemuksensa mukaan serbit identifioituivat juuri ennen 1990-luvun Jugoslavian perintösotia.²³⁶ Serbit identifioituvat siten yhä Balkanin muslimien väkivaltaiseen käsittelyyn turkkilaisia vastaan käydyn taistelun kautta.

Ensimmäisen maailmansodan aattona Kosovon taistelun vuosipäivänä 29. kesäkuuta 1914 serbinationalisti Gavrilo Princip kapinoi Itävalta-Unkarin valtaa vastaan murhaamalla Habsburgin (Itävalta-Unkarin) valtakunnan kruununperijän Franz Ferdinandin hänen vierailullaan Sarajevoon. Tapahtuma laukaisi ensimmäisen maailmansodan, koska Itävalta-Unkari julisti sodan Serbialle. Siitä seurasi, että Venäjä

Osmani-valtio omaksui myös länsimaalaistamispolitiikan. Mitä enemmän turkkilaiset länsimaistuivat, sitä vähemmän Balkanin muslimit saivat tukea turkkilaisilta valtataistelussaan katolilaisia ja ortodokseja vastaan.

²³⁴ Karjalainen & Valta 2000, 15.

²³⁵ Kütük 1999, 101; Hall 2000, 1, 141.

osallistui sotaan serbejä puolustaakseen, mikä taas toi sotaan mukaan myös muut Euroopan suurvallat. Serbia taisteli ensimmäisessä maailmansodassa ympärysvaltain puolella suurin uhrauksin.²³⁷ Ympärysvaltojen silmissä Kosovo-myytti palveli yhä ensimmäisen maailmansodan ohella kuvaa Serbiasta maana, joka oli sitoutunut vapaudelle ja moraalisuudelle.²³⁸

Serbit pääsivät kansana parempaan asemaan väkivallan avulla ensimmäisessä maailmansodassa. Vuodesta 1918 muodostettiin Jugoslavian kuningaskunta serbeistä, kroaateista ja sloveeneista. Kansojen piti olla samanarvoisia, mutta käytännössä serbit pääsivät johtavaan asemaan. Serbien keskuudessa uusi valtio nähtiin suurempana Serbiana ja väkivalta toimintamuotona legitimoiti itsensä²³⁹, mikä on näkynyt ohjenuorana myös 1900-luvun lopulla.

Kun Jugoslavian liittovaltio oli jo hajoamispisteessä, muistelivat serbit ensimmäisen maailmansodan rauhanteon yhteydessä syntynyttä Jugoslavian kuningaskuntaa joulukuun 1. päivänä 1988²⁴⁰. Serbit arvioivat rooliaan Jugoslaviassa historian kautta ja samalla muistelivat varsin merkittävää rooliaan Jugoslavian kansojen johdossa ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Jugoslavian muut etniset ryhmät pääsääntöisesti eivät olleet huomaavinaanakaan muistojuhlaa tai saivat tilaisuuden esittää, kuinka pahaa aikaa se oli omalle kansalle ollut²⁴¹. (ks. liitteet 5 ja 6) Jugoslavian liittovaltion auktoriteetin alkaessa rakoilla, myös Jugoslavian kuningaskunta toimi retorisenä välineenä serbikansallisen yhtenäisyyden luontityössä.

²³⁶ Glenny 1992, 6-7.

²³⁷ Anzulovic 1999, 92; Sremac 1999, 36-37. Ks. myös Karjalainen & Valta 2000, 16. Serbien voitot ensimmäisessä maailmansodassa eivät tulleet ilmaiseksi. Sodassa Serbia mobilisoi jopa 30 % väestöstään ja noin neljäsosa koko väestöstä ja kolmasosa miehistä sai sodassa surmansa. (Djordjevic 1994, 72-73.) Sen sijaan Thomasin mukaan serbejä kuoli ensimmäisessä maailmansodassa viidesosa väestöstä. (Thomas 1999, 18.) Tappioluvut ovat suurelta osin riippuvaisia laskentatavasta.

Euroopan poliittinen tilanne oli vuonna 1914 niin räjähdysherkkä, että oli periaatteessa ajan kysymys, missä kriisi laukaistaan suursodaksi. Siinä mielessä Princip ei varsinaisesti aikaansaanut sotaa, vaikka sen laukaisikin.

²³⁸ Anzulovic 1999, 147.

²³⁹ Anzulovic 1999, 92.

²⁴⁰ Shoup 1990, 92.

²⁴¹ Shoup 1990, 92. Kuningas Aleksander muutti valtion nimen Serbian kuningaskunnasta Jugoslavian kuningaskunnaksi, jotta eri etniset ryhmät hyväksyisivät valtion omakseen. Hän myös teki hallinnollisia helpotuksia sloveeneille ja kroaateille. Kuningas Aleksander julisti etnisten ongelmien pahennettua vuonna 1929 kuninkaallisen diktatuurin. Sitten vuonna 1934 kroaatinationalistit murhasivat hänet ja uudeksi hallitsijaksi tuli kuningas Petar. Kuningaskunnan etniset ongelmat jatkuivat. (Sremac 1999, 36-37; Thomas 1999, 19.)

Serbeillä on jo ensimmäisen maailmasodan ajalta vakaumus taistella peräänantamattomasti ulkopuolisia yllävalloittajia vastaan. Kun Serbia sortui ensimmäisen maailmansodan yhteydessä, pääministeri Nikola Pašić julisti, että ”on parempi kuolla vapaina miehinä, kuin elää orjina”. Olga Zirojevićin mielestä asenne vaikuttaa edelleen.²⁴² Peräänantamattomalla asenteella saattoi olla oma vaikutuksensa vielä 1980- ja 1990-lukujen nationalismin nousussa, missä serbinationalistit kokivat ajavansa kansallisia etuja ulkoisia vihollisia vastaan. Serbian poliittinen johto ei myöskään nöyrytnyt edes Naton painostuksen edessä vasta kun tilanne alkoi näyttää todella tukalalta.

Oppositio puolue SPO otti Jugoslavian hajotessa kannan, jonka mukaan perustuslailliset muutokset ovat mahdollisia. Oppositio poliitikot Vuk Draškovićin johdolla lausuiivat, että siten korjataan historialliset ”vääryydet”.²⁴³ SPO:n ohjelman mukaan sellaiset alueet kuuluvat serbeille, missä oli serbienemmistö Jugoslavian kuningaskunnan synnyttyä 1918.²⁴⁴ Serbialaisessa poliittisessa keskustelussa Jugoslavian hajotessa oli tapana vetää rajat oman tulkinnan mukaisille historiallisille alueille. Poliittisessa argumentaatiossa tuli vain etsiä ”oikea” vuosi, jonka etnisten rakenteiden mukaan Serbian rajat oli parasta vetää.²⁴⁵

Monarkkinen Jugoslavia murskattiin Hitlerin toimesta vuonna 1941. Kuningas Petar oli alaikäinen ja hänen holhoojansa prinssi Pavle ja hallituksen ministerit allekirjoittivat antautumissopimuksen Jugoslavian liittymisestä Hitlerin antikomitern-akseliin yhdessä Italian ja Japanin kanssa²⁴⁶. Akselivaltojen miehitettyä Jugoslavian alueen toisen maailmansodan yhteydessä, illuusio yhtenäisestä jugoslavialaisesta kansakunnasta särkyi. Verinen sisällissota toisen maailmansodan yhteydessä vielä edesauttoi illuusion murskaantumista.²⁴⁷

²⁴² Zirojević 2000, 196.

²⁴³ Stojanović 2000, 461-463. SPO (Serbian Uudistus Puolue)

²⁴⁴ Stojanović 2000, 461-463.

²⁴⁵ Vuosi 1918 olisi ollut serbeille 1980- ja 1990-luvuilla varsin edullinen rajanvedoille jos sikäli, että albaanit olivat korkealla syntyvytydellään myöhemmin levittäytyneet perinteisille serbiväestön asuttamille alueille.

²⁴⁶ Karjalainen & Valta 2000, 26-27.

7.2. Ustašat, četnikit ja partisaanit

Jo ennen toista maailmansotaa Jugoslavian sisällä oli vakavia etnisiä ristiriitoja. Todellinen katastrofi alkoi tehdä tuloaan, kun Italia valloitti Albanian lokakuussa 1940. Italia hyökkäsi myös Kreikkaan ilman mainittavaa tulosta. Hitlerin oli riennettävä apuun.²⁴⁸ Jugoslavian armeija, joka koostui lähinnä serbeistä, ryhtyi torjuntataisteluun Hitlerin hyökkäystä vastaan. Natsi-Saksa kuitenkin murskasi Jugoslavian armeijan. Heti ensimmäisenä hyökkäyspäivänä 6.4.1941 Hermann Göringin johtamat Saksan ilmavoimat surmasivat ilmahyökkäyksellään Belgradiin noin 25 000 serbiä.²⁴⁹

Italia ja Natsi-Saksa miehittivät Kreikan ohella Jugoslavian ja kroaattinationalistit eli ustašat laitettiin valtaan miehittäjien toimesta. Miehittäjien ohella Serbian četnikit, monikansalliset ja kommunistiset partisaanit sekä Kroatian ustašat muuttivat Jugoslavian teurastamoksi.²⁵⁰

Miehitysvallan kaoottisten olosuhteiden ja keskusjohdon tuhoutumisen seurauksena serbialueilla valta jakaantui pieniin poliittisiin ja sotilaallisiin yksiköihin maaseudulla. Kyseisistä yksiköistä syntyivät četnikijoukot.²⁵¹ Četnikkejä (kuningasmielisiä serbinationalisteja) johti serbialainen kenraali Draza Mihajlović. Četnikit tukivat Lontoossa maanpaossa asuvaa Jugoslavian kuningasta Petar II:sta.²⁵² Välittömästi kesällä 1941 četnikit saivat kontrollin suuresta osasta serbiväestöstä.²⁵³

Lontoossa Jugoslavian pakolaishallituksen muodollisessa johdossa olevat kuningasmieliset četnikit toimivat reaali poliittisesti omien etujensa mukaisesti ja olivat

²⁴⁷ Cviic 1994, 42-43.

²⁴⁸ Karjalainen & Valta 2000, 20-21.

²⁴⁹ Sremac 1999, 37. Četnikit pysyivät hajanaisena joukkona koko sodan ajan siitäkin huolimatta, että heidän johtajansa Draza Mihajlović ja muut kuningasmieliset upseerit, jotka olivat kieltäytyneet antautumasta, pyrkivät yhdistämään heidät Serbiasta käsin yhteen. (Thomas 1999, 21.)

²⁵⁰ Anzulovic 1995, 95. Četnikit olivat serbinationalisteja. Ustašat olivat kroaattinationalisteja, jotka olivat pääosin äärioikeistolaisia. Saksan ja Italian armeijan tuki oli kroaattinationalisteille erityisen tärkeä muiden Jugoslavian kansojen alistamispyrkimyksissä ja valloitushankkeissa. Myös rajallisilla resursseilla taistelleet miehitysarmeijat hyötyivät Ustaša-liikkeestä suuresti. Kommunistisissa partisaaneissa taisteli eri kansallisuuksia, joskin sodan jälkeen serbit pyrkivät omimaan partisaaniliikkeen itselleen. (Lydall 1989, 201; Judah 2000, 28-29.) Natsi-Saksan armeija kärsi kroonisesta miehistöpulasta Neuvostoliiton niellessä miljoonia sotilaita. Se pystyi siten hyötymään kroaattien sotapanoksesta lähinnä Balkanilla ja Natsi-Saksan itärintamalla. Kroaatteja taisteli itärintamalla vapaaehtoisissa Waffen-SS-joukoissa. (Schreiber 1992, 132, 193.)

²⁵¹ Thomas 1999, 20-21.

²⁵² Sremac 1999, 37.

myös valmiita taistelemaan Titon johtamia kommunistisia partisaaneja vastaan. Aluksi četnikit saivat aseistusta länsiliittoutuneilta. Kun ilmeni, että četnikit taistelivat myös saksalaisten etujen mukaisesti partisaaneja vastaan, menettivät he lännen asetuen.²⁵⁴ Itse asiassa četnikit kokivat partisaanit sodan loppua kohden päävihollisikseen. Partisaaniarmeijasta muodostui lähes miljoonan miehen vahvuinen ja četnikit yrittivät jopa saksalaisten avulla kukistaa vuoristoista Bosniaa hallinneet partisaanit.²⁵⁵ Tilannetta sekoitti entisestään se, että Kroatian alueella partisaanit ja ustašat taistelivat osin yhdessä četnikkejä vastaan²⁵⁶.

Natsi-Saksa tuki Riippumatonta Kroatian valtiota – *Nezavisna Država Hrvatska* – vuodesta 1941 alkaen. Se koostui suurin piirtein samoista alueista, kuin kuningas Tomislavin hallitsema ensimmäinen kroatialainen kuningaskunta, joka muodostettiin vuonna 924. Kroaattivaltion rotuopeissa todisteltiin kroaattien germaanisuutta ja ei-slaavilaisuutta. Nürnbergin oikeudenkäynnissä valtion perustaminen tuomittiin sotarikokseksi.²⁵⁷ Kroaattien fasistinen liike (Ustaša) oli asettunut Hitlerin pyrkimysten taakse tukeakseen Euroopan saamista natsien haltuun.²⁵⁸ Sremac väittää, että Kroatian fasistiset joukot johtajansa Pavelić Ustašen johdolla olisivat surmanneet jopa 750 000 serbiä toisessa maailmansodassa²⁵⁹. Se ei voi pitää aivan paikkaansa sikäli, että koko Jugoslavian alueella sai surmansa toisen maailmansodan jälkeen tehdyn nimilistan mukaan vähemmän, kuin 750 000 ihmistä²⁶⁰.

²⁵³ Pinson 1996, 143.

²⁵⁴ Puolustusministeriön erikoistutkija Vesa Leinon haastattelu 10.6.2002.

Iso-Britannian pääministeri Winston Churchill suostutteli liittoutuneiden johtajat vaihtamaan tukensa četnikeiltä Josip Brozin (Tito) johtamille kommunistisille partisaaneille. Partisaanien uskottiin saavuttaneen merkittäviä alueellisia voittoja Hitlerin joukoista. Tuen vaihdon seurauksena četnikijohdaja Mihajlović teloitettiin kymmenien tuhansien muiden serbien joukossa, jotka vastustivat uutta hallintoa. (Sremac 1999, 38.)

²⁵⁵ Karjalainen & Valta 2000, 27.

²⁵⁶ Vukcevič 1994, 261.

²⁵⁷ ElRamly 1999, 77; Lendvai 1994, 31.

²⁵⁸ Sremac 1999, 37. Jugoslavian kuningas Alexander oltiin murhattu 1920-luvulla ja hänen seuraajansa prinssi Paul myöntyä vuonna 1939 kroaattien vaatimukseen autonomiasta ilman takuita. Hän halusi sillä taata serbien turvallisuuden kroaattialueella. Serbitutkija Dragoljub Živojinović väittää, että kuningas Alexander ja prinssi Paul pyrkivät mahdottomaan eli saamaan sloveenit sekä kroaatit hyväksymään Jugoslavia omana valtionaan. Ongelmana oli Mikko Kivikosken mukaan se, että kroaatit ja sloveenit ovat perinteisesti pyrkineet sitoutumaan Keski-Eurooppaan. Sen avulla kroaatit ovat ottaneet pesäeroa serbeihin. Hitlerin tukemassa satelliitissa, itsenäisen Kroatian alueella serbit sitten maksoivat olemassaolonsa kroaattinationalistien Ustaša-liikkeelle kalliisti. (Živojinović 1994, 59; Kivikoski 1999, 50-53.)

²⁵⁹ Sremac 1999, 37; Thomas 1999, 21.

²⁶⁰ Anzulović 1999, 100-101.

Kroatian johtava fasistinen puolue HDZ otti haltuunsa Hitlerin armeijan valtaamia alueita, kuten Bosnian ja Hertsegovinan. Useat natsien valtaamat alueet julistettiin Kroatiaan kuuluviksi ja ustaša-joukkojen tehtäväksi jäi suorittaa etniset puhdistukset. Juutalaiset ja serbit pyrittiin surmaamaan. Päämäärän saavuttamiseksi perustettiin erityisiä tuhoamisleirejä kuten ”Balkanin Auschwitz”, oikealta nimeltään Jasenovaćin leiri, jolla murhattiin 200 000 – 600 000 ihmistä.²⁶¹

Jugoslavian liittovaltion hajoamisen yhteydessä monet etniset ryhmät serbien ohella kokivat tapahtumien olleen voimakkaasti liitoksissa toiseen maailmansotaan. Eräs Bosnian muslimi kertoo Stevan Weinen tutkimuksessa ”*When History Is a Nightmare*” (1999), että Bosnian muslimit ovat menettäneet paljon serbeille. Hän kertoo isoäidistään seuraavasti: ”And in fifty years she lost a husband and a son in two wars from the same people. Different persons with the same insignia, the same ideas, the same words on their lips when they knocked on the door.”²⁶² Historia voi kertomuksen tavoin periaatteessa joskus toistaa itseään lähes sellaisenaan. Täsmälleen samanlaisena tapahtuminen ketjuna historia ei toistu, vaikka eksaktit yksityiskohdat voivat toistua ilman kontekstia.

Jugoslavian liittovaltiossa ihmisillä oli hyvin vaikea suhde toiseen maailmansotaan. Anzulovicin mukaan suurimman osan sotarikoksista toisessa maailmansodassa suorittivat kroaatit ja serbit. Kyseisten kansojen olisi hänen mukaansa pitänyt tunnustaa riköksensä ja työstää asia sekä ottaa askeleet, jotka olisivat estäneet konfliktit tulevaisuudessa. Hän käyttää historiaa sanojensa tukena esittämällä, että Ranskan ja Saksan välinen sovinto toisen maailmansodan jälkeen oli esimerkillinen. Jugoslavialta hänen mukaansa puuttui kuitenkin vapaus ja erityisesti tiedottamisen vapaus.²⁶³ Siitä huolimatta, että Ranskan ja Saksan hallituksilla onkin hyvät välit, eivät entiset itäsaksalaiset ole käyneet läpi samanlaista historian työstämistä, kuin länsisaksalaiset²⁶⁴. Lisäksi Ranskassa tuhansien yhteistoimintamiesten teloitus toisen maailmansodan päätyttyä ilman oikeudenkäyntiä on

²⁶¹ Sremac 1999, 38-39; Pinson 1996, 141-142. Sremac osin virheellisesti esittää natsien vallanneen Jugoslavian alueita, koska kaikki Hitlerin ja Mussolinin sotilaat eivät suinkaan olleet natsseja. Osa Jugoslavian ulkopuolelta tulleista lähinnä italialaisista, itävaltalaisista ja saksalaisista hyökkääjistä olivat kovan rangaistuksen uhalla sotaan pakotettuja. Kaikki hyökkääjät eivät suinkaan olleet natsseja, kuten kaikki neuvostoliittolaiset eivät olleet kommunisteja.

²⁶² Weine 1999, 8.

²⁶³ Anzulovic 1999, 99.

²⁶⁴ Hentilä 1994, 14, 180.

vielä osin käsittelemättä,²⁶⁵ mikä sinänsä on Ranskan sisäinen ongelma. Anzulovic kuitenkin ansiokkaasti korostaa vapaan tiedottamisen roolia rakentavana yhteiskunnallisena tekijänä.

7.3. Titon totuus luo pohjaa katkeruudelle

Jugoslavian liittovaltion menneisyyspolitiikka Titon johdolla loi raamit erityisesti 1980-luvun, mutta myös 1990-luvun menneisyyspolitiikalle. Uusi poliittinen tulkinta historiasta luotiin Titon näkemysten pohjalle. Toisin sanoen uusi nationalistinen menneisyyspolitiikka rakennettiin entisen virallisen totuuden pohjalle.

Toisen maailmasodan jälkeen kommunistiset partisaanit saivat vallan Jugoslaviassa ja poliittisen vallan ohella he huolehtivat myös uudesta historiankirjoituksesta.²⁶⁶ Titon johdolla luotiin perusrakenne menneisyyspolitiikan retoriikalle, joka oli voimassa vielä 1980-luvulla ennen Jugoslavian hajoamista. Virallisen totuuden rinnalle alkoi 1980-luvulla ilmestyä kansallista totuutta menneisyydestä²⁶⁷.

Kuten muissakin sosialistisissa maissa, myös Jugoslaviassa menneisyyspolitiikkaa ohjattiin tarkoin. Kommunisteilla oli monopoliasema ihmisten kollektiivisen muistin luonnissa. Sillä oli selkeitä strategisia tehtäviä ja yhteiskunnallisia tarkoitusperiä. Jugoslavia oli valtio, jolla oli erityistarve rakenteensa johdosta, kuten myös historiansa takia, perinteiden muodostamiseen. Jugoslavia oli valtio, jolla ei ollut pitkää valtiollista perinnettä. Jugoslavian liittovaltiossa oli myös lukuisia eri kansoja ja yhteenkuuluvaisuuden tunteen luominen oli ensiarvoisen tärkeitä. Menneisyyspolitiikan tehtävänä oli legitimoida kaksi asiaa. Sen tuli oikeuttaa järjestelmän sosialistinen luonne ja kommunistisen puolueen asema. Kommunistinen puolue kuvattiin toisen maailmansodan aikaisen miehityksen vapauttajana. Jugoslavian ei kuitenkaan tarvinnut vain legitimoida sen hetkistä hallintoa, vaan koko valtion olemassaolo. Koko valtio

²⁶⁵ Leggewie 1983, 125-127, 131. Myös suomalaisilla on historiallisia epäselvyyksiä toisesta maailmansodasta, kuten Lapin sodasta. Esimerkiksi rahalliset vaatimukset Saksan Liittotasavallalta eivät ole niin perusteltuja, kuten usein kuvitellaan. (Jyväskylän yliopiston taloushistorian professorin Ilkka Nummelan haastattelu 29.2.2000; Nummela 1993, 143-144.)

²⁶⁶ Lendvai 1994, 29.

²⁶⁷ Ks. esimerkkinä serbien kansallisesta historiankirjoituksesta 1980-luvun alussa. (Thomas 1999, 37.)

legitimoiitiin pitkälti Tito-kultin ympärille. Titon ympärillä ei kuitenkaan ollut uskonnonomaista palvontaa,²⁶⁸ vaikka valtiojohtajien ylistys oli Itä-Euroopassa yleistä.

Kommunistisen Jugoslavian liittovaltion propagandakoneiston kohtalokkain valhe oli Anzulovicin mukaan vähätellä kommunistien sotarikoksia toisessa maailmansodassa ja vastavuoroisesti liioitella heidän vihollistensa rikoksia. Belgradin propagandakoneiston toimesta keksittiin toisessa maailmansodassa saaneen surmansa 1,7 miljoonaa ”jugoslaviaalaista”. Siitä syytettiin akselivaltoja tai niiden liittolaisia. Tarkoituksena oli saada Saksan Liittotasavallalta sotakorvauksia.²⁶⁹ Esimerkiksi Milovan Djilas menee subjektiivisessa ja omiin kokemuksiinsa perustuvassa toisesta maailmansodasta kertovassa kirjassaan ”*Wartime*” (1977) niin pitkälle, että väittää Ustaša-liikkeen tarkoittaneen serbien hävittämistä kansakuntana²⁷⁰. Siitä huolimatta, että Djilas on osittain oikeassa, ovat väitteet monin paikoin liioiteltuja. Ustaša tarkoitti serbien hävittämistä lähinnä toisen maailmansodan aikaisessa fasistisessa Kroatiaassa.

Jugoslavian alueella koetut suuret etniset joukkomurhat ja materiaalitappiot jäivät lopulta selvittämättä. Srdan Bogosavljevićin mukaan se tosiseikka, ettei todellisia yrityksiä uhrien ja tekijöiden selvittämiseksi ollut, paljastaa jotain Jugoslavian vallanpitäjistä. Ei haluttu myöskään provosoida tilannetta ottamalla asioita esille. Hän jatkaa, että uhrien käsittelyn puuttuminen ja se, ettei sotarikollisia tuomittu, jätti tilaa manipulaatiolle sekä liioittelulle. Srdan Bogosavljevićin mielestä ei ole mahdotonta nähdä 1990-luvun

²⁶⁸ Höpken 1992, 217.

²⁶⁹ Anzulovic 1999, 100-101. Jugoslavian liittovaltio liioitteli suuresti Jugoslavian kuningaskunnan alueen sodan uhrien määrää toisen maailmansodan jälkeen, jotta olisi saanut suuremmat sotakorvaukset. Ennen Pariisin sotakorvausneuvotteluja vuonna 1947, Belgradissa päätettiin sodan uhrien määrän olevan 1,7 miljoonaa. Niin suureen lukuun päädyttiin antamalla laskentatehtävä toisen vuoden matematiikan opiskelija Vladeta Vučkovićille. Lisäksi hänelle annettiin vain kaksi viikkoa laskenta-aikaa. Luku ei alunperinkään kuvastanut sodan uhrien määrää Jugoslaviassa, vaan hypoteettista väkiluvun lisäystä ilman sotaa ja lukuun laskettiin mukaan muun muassa sodan oloista johtuen siittämättä jääneet lapset. (Anzulovic 1999, 100-101.)

Saksan Liittotasavalta pyysi listaa uhrien nimistä. Belgradissa tehtiin lista ja huomattiin, että sodan uhrien todellinen määrä oli alle 600 000. Jugoslavian kommunistinen hallitus pitäytyi entisessä 1,7 miljoonan lukumäärässään ja salasi laskemansa uuden luvun. Lisäksi kommunistien sotarikokset peitettiin ja kommunistipartisaanit pyrittiin esittämään ulkomaisten miehittäjien sekä eri etnisten ryhmien kansanmurhapoliitiikan torjujina. Sodan ihmistappioiden väitettiin olevan täysin akselivaltojen ja niiden liittolaisten aikaansaamia. (Anzulovic 1999, 100-101; ks. myös Bogosavljević 2000, 147-150.)

Titon Jugoslavian toisen maailmasodan tappioluvut ovat jääneet viralliseksi totuudeksi. Esimerkiksi amerikkalaistutkija Ernest W. Fisher esittää, että arviolta 1,7 miljoonaa jugoslaavia sai surmansa toisessa maailmansodassa. Hän kuitenkin esittää uuden tulkinnan mukaisesti, että suurin osa uhreista menehtyi jugoslaavien keskinäisissä taisteluissa. (Fisher 1994, 37; Lautela & Palo 1992, 156, 162.)

²⁷⁰ Djilas 1977, 314.

konflikti vuosien 1941-1945 jatkeena. Kovimmat taistelut käytiin molemmissa sodissa samoilla alueilla, mikä näkyi myös uhrien määrässä.²⁷¹ Myös Miroslav Hadžić näkee asioiden käsittelemättömyyden luoneen historiallisten traumojen ”mustan marketin”, mikä asetti ne samalla päivittäisen politikoinnin käyttöön. Barbaaristen tekojen tarkistamiseksi ei ollut tilanteessa systemaattista instrumenttia.²⁷²

Serbien aggressiivisuus muita kansoja kohtaan on Anzulovicin mukaan osin juontanut juurensa suuresta serbiuhrien määrän liioittelusta toisessa maailmansodassa. Sikäli Jugoslavian liittovaltiossa tapahtunut historian väärentäminen suhteessa serbiuhrien määrään ei ollut vähäinen asia.²⁷³ Näkemys antaa osaselvitystä serbien erittäin julmille etnisille puhdistusoperaatioille 1990-luvun Kroatiaassa, Bosnia-Hertsegovinassa ja Kosovossa. Historiallisia faktoja väärentämällä ja niitä ylläpitämällä vielä 1980-luvulla edesautettiin omalta osalta Jugoslavian kansojen, kuten serbien, kollektiivisia epäluuloja ja pelkotiloja. Laurie Calhounin mukaan jo kylmä sota osoitti selvästi, että epäluulo synnyttää epäluuloa, joskus paranoidille asteelle²⁷⁴. Serbien kohdalla seuraukset olivat kohtalokkaat.

Toisen maailmansodan tapahtumista ei sopinut puhua muuten kuin virallisen käsityksen mukaisesti²⁷⁵. Kuitenkin kroaattien Ustaša-hallinto oli jättänyt verisen muiston serbien ja juutalaisten vainoilla. Sotaan liittyvät traumat jäivät elämään ja pääsivät ruokkimaan eri kansallisuuksien vihamielisyyttä.²⁷⁶ Menneisyyden traumojen asianmukaisen käsittelyn puute teki Jugoslavian kansat varsin haavoittuvaisiksi toiseen maailmansotaan liittyville valheille Titon kuoleman jälkeen, kun nationalismi nosti voimalla uudelleen päätään 1980-luvulla. Hadžićin mielestä jugoslavalaisen yhtenäisyyden nimissä toisen

²⁷¹ Bogosavljević 2000, 146. Bogosavljević ei huomioi sitä, että kovimmat taistelut käytiin toisessa maailmansodassa ja 1990-luvun Jugoslavian sisällissodassa alueilla, joilla etninen rakenne oli monimuotoinen. Erityisesti merkittävä serbivähemmistö alueilla, kuten Kroatiaassa, Bosnia-Hertsegovinassa ja Kosovossa, tarkoitti kiivaita taisteluita.

²⁷² Hažić 2000, 510.

²⁷³ Anzulovic 1999, 109. Sodan uhrien lukumäärästä on tehty useiden tutkijoiden toimesta lukuisia arvioita. Tilanteen sekavuutta kuvastaa jo se, että pelkästään serbejä surmasivat toisessa maailmansodassa kroaatit, saksalaiset, albaanit, muslimit, unkarilaiset, italialaiset, neuvostojoukot ja vielä viimeisenä, muttei vähäisimpänä muut serbit. Serbitappioita tuli myös akselivaltojen ja liittoutuneiden pommituksissa, poliittisissa vainoissa sekä sairauksien johdosta. (Anzulovic 1999, 102.)

²⁷⁴ Calhoun 2002, 98.

²⁷⁵ Visuri 2000, 18-19.

²⁷⁶ Hösch 1988, 231.

maailmansodan menneisyys annettiin anteeksi, mutta sitä ei unohdettu²⁷⁷. Peilattaessa väitettä anteeksiannosta 1990-luvun sotia vasten, vaikuttaa erehdyttävästi siltä, ettei toisen maailmansodan tapahtumia annettu Jugoslaviassa anteeksi.

Yhteinen partisaanisota, joka yhdisti Jugoslavian työläiset sekä maan sisällä olevia että maata miehittäviä luokkavihollisia vastaan, on varmasti tuntunut taivaan lahjalta Jugoslavian rakentajille²⁷⁸. Jugoslavian liittovaltiolla ei ollut paljoa muita instrumentteja integraation vahvistamiseksi. Toisen maailmansodan partisaanitaistelu saksalaisia vastaan nousi siis avainrooliin järkevä kokonaisuuden luonnissa. Wolfgang Höpke ottaa esille myös ongelman väkivallan avulla legitimoinnista, sillä kun valtio legitimoii itsensä sotaan, ei se tarjoa tilaa toleranssille. Toleranssia ei tule sodan häviäjille, eikä vastustajille.²⁷⁹

Yhteisöllisyys väkivallan kautta luo mahdollisesti puitteita väkivaltaisille ratkaisuille poliittisissa patti-tilanteissa, kuten kävi sosialismin murruttua. Partisaanisota oli hatara yhdistävä historiallinen tekijä myös siksi, että se ei ollut yhteinen. Ongelma oli, että muita todella varteenotettavia kollektiivishistoriallisia yhdistäviä tekijöitä Titon ohella ei sitten ollutkaan.

Jugoslavian hajoamisen yhteydessä Belgradissa ei epäröity väkivallan käyttöä hajoamisen estämiseksi. Jugoslavian heikennyttyä 1980-luvun lopulla Kroatia ja Sloveniassa kasvoi halu irrottautua Jugoslaviasta. Väkivaltaisen välienselvittelyn enteitä oli ilmassa. ”Sosialistista Jugoslaviaa ei keskustelemalla luotu, keskustelemalla sitä ei myöskään voida hävittää”, sanoi Belgradin radio pahaenteisessä kommentissaan jo kesäkuun 2. päivän aamuna 1988 syvenevän kriisin hälytettyä Jugoslavian Kommunistiliiton Belgradiin ylimääräiseen puoluekokoukseen.²⁸⁰ Belgradin radio ei historialla politikoidessaan jättänyt huomioimatta Jugoslavian väkivaltaista luontityötä.

Lapsille partisaaniaika oli sankariaikaa. Sarjakuvavihkosissa polvenkorkuiset Mirko ja Slavko paljastivat pettureita ja tappoivat saksalaisia. Prvoborac, ensi hetken taistelija, oli kunnianimitys niille, jotka alusta asti olivat taistelleet partisaanien riveissä. Samalla

²⁷⁷ Hadžić 2000, 512.

²⁷⁸ ElRamly 1999, 79-80.

²⁷⁹ Höpken 1992, 210-212, 222-223. Ks. Myös Visuri 2000, 18-19.

Jugoslavia oli Euroopan ainoa kommunistimaa, jolla olivat ovet auki länteen. Uudet tuulet pääsivät esteittä Jugoslaviaan, mutta siellä ne tukahdutettiin. Uudesta puhuviin suhtauduttiin epäilevän vihamielisesti. Jokin oli vialla, koska nuoriin ei luotettu.²⁸¹ Yhteinen partisaanisota alkoi menettää tehoaan. Belgradissa pelättiin uusien ajatusten heikentävän Jugoslavian liittovaltiota, niin kuin pian tapahtuikin.

Partisaanimyytistä tehtiin toki valtiollinen, esimerkiksi partisaanipatsaiden ja kaikkia jugoslaaveja koskevien lomapäivien avulla. Ne pidettiin partisaanien vuosipäivinä. Kaikesta yrityksestä huolimatta partisaanijuhlapäivien lomassa serbiperheissä keskusteltiin toisenlaisesta historiasta, monimutkaisemmasta todellisuudesta.²⁸² Se oli todellista epäonnistumista Jugoslavian menneisyyspolitiikassa. Välittömästi Titon kuolemasta alkaen serbien oma etninen historia alkoi voittamaan alaa viralliselta historialta. Avoimempi keskustelu Jugoslavian liittovaltiossa jo ennen Titon kuolemaa olisi jättänyt vähemmän liikkumatilaa kiihkonationalistiselle menneisyyspolitiikalle, jossa historiasta tehtiin osin satua.

7.4. Kroaattinatsit serbien kimpussa

Titon kuoleman jälkeen toisenlainen näkemys serbien historiasta pääsi vähitellen pinnalle. Serbihistorioitsija Veselin Djuretić alkoi esittää poikkeavia näkökulmia jo 1980-luvun alussa. Hän osoitti serbinä solidaarisuutta Kosovon serbeille ja esitti Jugoslavian historian laittamista kokonaan uudelleentarkasteluun. Hänen työnsä *Saveznici i jugoslovenska ratna drama* (The Allies and the Yugoslav Wartime Drama) julkaistiin vuonna 1985, ja siinä hän korosti, että toinen maailmansota Serbiassa oli ollut sisällissotaa partisaanien ja četnikkien välillä. Hän painotti, ettei sota ollut vapaussotaa, kuten kommunistisessa historiankirjoituksessa. Hänet erotettiin lähes välittömästi kommunistisesta puolueesta.²⁸³

Serbian ortodoksinen kirkko oli ottanut toiseen maailmansotaan 1980-luvun alussa voimakkaasti kantaa, esimerkiksi lukuisin kirjoituksin sanomalehdissä. Radićin mukaan

²⁸⁰ Karjalainen & Valta 2000, 36.

²⁸¹ Karjalainen & Valta 2000, 34.

²⁸² Thomas 1999, 22.

on mahdollista, ettei Jugoslavian liittovaltion johto uskaltanut koskea kirkon edustajiin. Jo vuonna 1983 sanomalehti *Pravoslavlje* (Ortodoksisuus) julkaisi Atanasije Jevtićen yksityiskohtaisen artikkelisarjan serbien kärsimyksistä toisessa maailmansodassa. Artikkeleissa vedettiin suora linjaus sen hetkiseen tilanteeseen Jugoslaviassa.²⁸⁴ Kirkko pystyi ikään kuin suojatusta sivustasta hyökkäämään kansallismielisellä menneisyyspolitiikallaan yhteisjugoslaviaalaista totuutta vastaan.

Jugoslavian hajoamiskehityksen lähdettyä käyntiin otettiin Kroatiassa käyttöön 1990-luvun alussa vanha valtionsymboli, joka oli ollut kielletty vuodesta 1945 fasistisena Ustaša-valtion symbolina. Serbien vanhat muistot Ustašan suorittamista joukkomurhista heräsivät välittömästi henkiin. Zagrebin ja Belgradin välillä alkoi kiivas mediasota vuosikymmenien vaihteessa. Yhtenä tärkeänä aiheena olivat eroavat käsitykset menneisyydestä²⁸⁵.

Kroatian demokraattinen yhdistys muodostui johtavaksi puolueeksi ja se noudatti kroaattinationalistista ohjelmaa. Puolueen johtajaksi pääsi Franjo Tudjman. Serbian propaganda väitti Tudjmanin puolueen olevan ustaša-liikkeen politiikan jatkaja, joka pyrki tuhoamaan serbiväestön. Samanlaista propagandaa levitettiin Bosniassa.²⁸⁶ Serbinationalistit herättivät historiaa henkiin.

Vuonna 1990 Serbian ortodoksisen kirkon piispainkokous päätti pyytää asianmukaisilta viranomaisilta lupaa kaivaa Bosnia-Hertsegovinan serbien joukkohaudat auki ja haudata heidät uudelleen. Koko vuoden tiedostusvälineet suolsivat raporteja kirkon siunaustilaisuuksista jäännöksille. Samalla kirkon edustajat päättivät todella tehdä asialla politiikkaa. He vaativat serbeiltä yhtenäisyyttä seuraavissa vaaleissa.²⁸⁷ Serbian poliittisen johdon ja eliitin propagandistinen argumentointi nationalismiin puolesta historian avulla oli varsin avointa.

²⁸³ Thomas 1999, 37.

²⁸⁴ Radić 2000, 250, 253, 255.

²⁸⁵ Kind 1994, 137.

²⁸⁶ Laitila 1997, 281-283.

²⁸⁷ Radić 2000, 258-259. Kaikki saatavilla olevat tiedot Bogosavljevićin mukaan viittaavat siihen, että serbejä katosi erityisen paljon toisessa maailmansodassa erityisesti serbiasutuksen reuna-alueilla, mikä tarkoittaa lähinnä kroaattien hallinnoimaa aluetta ja Bosnia-Hertsegovinaa. (Bogosavljević 2000, 151-52.)

Kun Kroatiassa alkoi Serbian johdon tukema serbien kapina, Serbian lehdistössä ja televisiossa syttyi täysimittainen propagandasota. Siinä Kroatian hallituksesta tehtiin serbejä vainoava ”fašistinen Ustaša-hallitus”²⁸⁸. *Politika Ekspres* raportoi 28. lokakuuta 1990 Itä-Hertsegovinasta, jossa Serbian ortodoksikirkon piispa oli siunannut ylös kaivettuja luita: ”Valitettavasti tästä hirvittävästä serbien kansanmurhasta ei ole seurannut opetusta. Serbejä syytetään tänään kaikesta, kuten syytettiin muinoin...” Lehti myös siteeraa jälleenhautauslautakunnan puheenjohtajaa Slavko Kovačia: ”Raivoisat ustaša-joukkioit aloittivat sinä päivänä (23.6.1941) aavemaisen työnsä, metsästäen ihmisiä. Veljiämme heitettiin kallioaukkoon elävinä, kidutettuina, teurastettuina. Me emme koskaan enää salli tapahtuvan serbien kansanmurhaa!”²⁸⁹ *Politika Ekspres* käytti kollektiivista menneisyysidentifikaatiota hyväkseen tyypillisellä tavalla, missä vielä suunnataan katse tulevaisuuteen ja huonoimmassa tapauksessa oikeutetaan menneisyydellä omia väkivaltaisia toimenpiteitä.

Serbialainen lehdistö vertasi avoimesti 1990-luvun tilannetta Kroatian tapahtumiin vuonna 1941. *TV Novostin* televisiodokumentissa vanha mies muisteli, kuinka kroaatit veivät vuonna 1941 ensin aseet ja sitten teurastivat ihmiset. Mies tekikin johtopäätöksen, että vuonna 1990 serbit joko tarttuvat aseisiin tai kuolevat.²⁹⁰

Myös Serbian historiantutkijat osallistuivat kroaattien poliittiseen mustamaalaamiseen menneisyyden avulla. Belgradilaisen historiantutkimuksen laitoksen tutkija Nenad Urić muistutti sanomalehdessä, miten ”jokainen tietää, että historia toistaa itseään. Kukaan selväjärkinen ei ylläty Kroatian uuden hallituksen brutaliteetista ja uus-ustaša -ohjelmasta.”²⁹¹ Serbialaisessa lehdistössä jopa akateemiset tutkijat, joilla oli uskottavuutta, syyttivät kroaatteja natsiksi.

Serbian lehdistössä oli lähes joka päivä syytöksiä kroaattien natsismista. Lehdistössä oli myös pitkiä historiallisia tutkimuksia, jotka kahlasivat läpi serbien kokemia vääryyksiä. Serbejä palautettiin menneisyyteen toistamaan historiaa.²⁹²

²⁸⁸ Lautela & Palo 1992, 81.

²⁸⁹ Lautela & Palo 1992, 81-82.

²⁹⁰ Marković 2000, 603-604.

²⁹¹ Lautela & Palo 1992, 82-83.

²⁹² Lautela & Palo 1992, 82-83.

Kroaattien ohella serbit näkivät usein myös albaanit natsena. Albaanit olivat liittoutuneet Hitlerin kanssa. Sen avulla he pystyivät asuttamaan Kosovon omalla väestöllään. Sremacin mielestä kyseisellä seikalla oli ratkaiseva vaikutus serbien asenteisiin suhteessa albaaneihin.²⁹³ Hän jättää kuitenkin mainitsematta, että albaaneja asui Kosovossa myös ennen toista maailmansotaa. Sremac näkee asian serbikansallisesti ja politikoi tutkijana voimakkaasti historialla. Hän myös itse luo asenteita, eikä vain kerro serbien asenteista.

Kesällä 1991 Bosnian serbien lehdistössä väitettiin, että Zagrebissa myytiin lamppuja, jotka oli tehty Jasenovacin keskitysleirin serbiuhrien pääkalloista. Samana kesänä Belgradissa pidettiin filmifestivaalit, joiden tunnuslauseena oli: ”Aika ei tee tyhjäksi ustašan rikoksia!” Laitila korostaa tutkimuksessaan, että täten menneisyys nostettiin kirjaimellisesti haudastaan vaatimaan oikeutta kauan sitten kärsityistä vääryyksistä. Laitila jatkaa, että sosialismin aika ikään kuin katosi ja historia jatkui ikään kuin toinen maailmansota olisi päättynyt eilen, ei vuonna 1945.²⁹⁴ Kansakuntien kollektiivinen muisti on usein hyvä. Kipeitä sodan muistoja ei oltu työstetty ja serbit osin palasivat menneeseen.

Sodan jo alettua serbien epäluuloja kroaatteja kohtaan ei hälventänyt se, että Kroatian valtio palkkasi 1990-luvun sodissa riveihinsä äärioikeistolaisia palkkasotilaita suurelta osin Saksasta ja Itävallasta. Se oletettavasti vielä antoi monelle serbille varmuuden siitä, että historia toistaa itseään. Belgradin propagandakoneisto otti asiasta kaiken hyödyn irti. Väitteelle antaa tukensa Vukceвичin teos ”*Tito. Architect of Yugoslav Disintegration*”. Serbimyönteisen teoksen uskottavuutta lisää se, että Vukceвич siteeraa saksalaislehti *Der Spiegel*ä. Lehden mukaan saksalaisvapaaehtoiset palvelivat sodassa Kroatian puolesta puolisoitilaisissa HOS-joukoissa, joka oli tunnettu raakuudestaan. Bosnian muslimit sen sijaan palkkasivat sotilaita arabimaista. Vukceвич jatkaa, että kroaatit pitivät palkkasotilaitaan ”uutena SS-joukkona” toisen maailmansodan muistoa vaalien. Siitä johtuen Kroatian armeija antoi ulkomaalaisvapaaehtoisille tehtäväksi suorittaa valloitetujen kylien etnisiä puhdistuksia ja kaikista vaarallisimmat

²⁹³ Sremac 1999, 39.

²⁹⁴ Laitila 1997, 283-284.

sotilasoperaatiot.²⁹⁵ Toisaalta Vukcevič ”unohtaa” mainita, että yleisesti tiedetään myös serbien käyttäneen ulkomaalaisia vapaaehtoisia.

7.5. Serbikansallinen vastarinta voittaa sydämet

Serbit yrittivät saada Jugoslavian liittovaltiossa historiallisen ylilyöntiaseman suhteessa muihin kansoihin omimalla partisaanimenneisyyden. Vaikka usein niin luultiin, serbit eivät suinkaan olleet ainoita, jotka taistelivat partisaanijoukoissa.²⁹⁶ Partisaaniliikkeen olemisesta serbien hallussa on kuitenkin sen verran perää, että kun saksalaiset joukot saapuivat Zagrebiin huhtikuussa 1941, Tito katseli jalkakäytävällä saksalaisten saamaa erittäin ystävällistä vastaanottoa. Hän huomasi, että vastarinta pitää organisoida Serbiassa, missä sitä jo oli.²⁹⁷

Serbien partisaaniperinnettä ylläpiti myös Milošević vaalikampanjapuheessaan Nišin kaupungissa 21. marraskuuta 1990. Miloševićia kuunteli 250 000 ihmistä, kun hän vetosi serbien yhtenäisyyteen ja uljaaseen menneisyyteen. Milošević korosti, että serbit haluavat edetä rauhan ja parempien päivien suuntaan ja serbien tulisi olla ylpeitä partisaanimenneisyydestään.²⁹⁸ Milošević esitti kansan haluavan rauhaa, mutta toisaalta kansan tulisi ylpeydellä muistella sotaa.

Serbit olivat toisessa maailmansodassa uhmanneet Hitlerin siihen asti voittamatonta armeijaa. Kosovon etnisten puhdistusten lähdettyä käyntiin ja kansainvälisen yhteisön aloitettua Serbian hallituksen painostustoimet 1990-luvun lopulla, serbipoliitikko Mirko

²⁹⁵ Vukcevič 1994, 459. ”Serbi-propagandan” uskottavuutta kyseisessä asiassa - jossa kroaattiarmeijan natsimenneisyys kaivetaan tehokkaasti esiin - lisää se, että suomalaisessa mediassa tunnetuksi tullut Kroatian armeijassa taistellut palkkasotilas Marko Casagrande on antanut yhtenevän todistuksen asiasta esimerkiksi kirjassaan ”*Mostarin tien liftarit*” (1997). Casagrande on joutunut kirjansa johdosta toistuvasti poliisikuulusteluihin mahdollisista sotarikoksista epäiltynä, missä hän on esittänyt kirjan olevan osin fiktiota. Kirja on kuitenkin niin informaatiopainotteinen ja tarkka, että Casagranden väittämä tuskin pitää paikkansa. Elisabeth Rehn (entinen YK:n Bosnian lähettiläs) lähetti kirjan YK:n sotarikostuomioistuimelle Haagiin.

²⁹⁶ Pinson 1996, 143-144. Esimerkiksi partisaanien ja myöhemmin Jugoslavian liittovaltion johtaja Josip Broz, kutsumanimeltään Tito oli Edgar Höschin mukaan syntyjään kroaatti. (Hösch 1988, 232.) Toisaalta siinäkin tutkijat ovat keskenään hieman erimielisiä sikäli, että Sremacin mukaan Tito oli puoliksi kroaatti ja puoliksi sloveeni. (Sremac 1999, 40.) On myös mahdollista, että Sremac on Titon syntyperän suhteen vain tarkempi.

²⁹⁷ Živojinović 1994, 60. Viitteessä tulee ottaa huomioon serbitutkija Živojinovićin varsin serbialainen näkökulma asioihin. Zagreb oli Kroatian pääkaupunki.

²⁹⁸ Obradović 2000, 429.

Marjanović kehotti serbejä olematta sokeasti alistumatta länsivaltojen painostukseen. Hän kehotti serbejä hakemaan historiasta saman uhmaamisen tien, kuten vuonna 1941.²⁹⁹ Historiasta löytyi väkivaltainen ohjenuora tilanteeseen, missä serbit kokivat ulkopuolista painostusta.

Serbitutkija Dimitrije Djordjevic analysoi tutkimusartikkelissaan ”*Serbia: Ally of the West in two World Wars*” (1994) serbialaista marttyyrimenneisyyttä. Hänen mukaansa marttyyrimenneisyys toisessa maailmansodassa on selviö. Hän esittää seuraavasti: ”The Serbian martyrdom was repeated in World War II in which the resistance in Serbia sacrificed the nation’s youth to Nazi firing squads and fed crematoriums in fascist concentration camps. The reward for this Serbian resistance was the revenge of the new communist dictatorship which dismembered the Serbian national body in the post-war period.”³⁰⁰ Djordjevic subjektiivisesti legitimoit serbeille etuoikeuksia toisen maailmansodan pohjalta. Hänen mukaansa kommunistinen hallinto mitätöi serbien kansallista hallintoa, vaikka juuri he olivat taistelleet saksalaisia ja muita tunkeutujia vastaan.

Historia ei ollut pelkästään nationalistien ase, vaan sitä käyttivät myös heidän vastustajansa. Vuosina 1994-1995 oppositiopuolue SPO Vuk Draškovićin johdolla alkoi ajamaan rauhaa. Kun Drašković piti poliittisia puheitaan, hänellä oli kansallisromanttinen tyyli ja hän esitti rauhanpyrkimykset eettisenä sekä moraalisenä ehdottomuutena. Taustalla vaikutti pyrkimys kansainvälisten sanktioiden löysentämiselle. Siitä huolimatta, että SPO modernisoitui Balkanin sotien kuluessa, säilytti puolue identiteetissään vahvan historiallisen elementin.³⁰¹

Puolue juhlisti četnikkien toisen maailmansodan historiaa četnikkisanteri Draža Mihailovićin muistotilaisuudessa. Jopa 30 000 ihmistä kerääntyi seuraamaan Mihailovićin patsaan paljastamistilaisuutta vuonna 1992. Ortodoksiset piispat siunasiivat

²⁹⁹ Thomas 1999, 419. Serbien ylilyöntiasema toisen maailmansodan historiaan saattoi osaltaan johtaa serbien hyökkävään toisen maailmansodan historialla politikointiin. Siitä esimerkkinä amerikanserbien rahoittama ja Alex Dragnichin toimittama serbitutkijoiden esseekokoelma ”*Serbia’s Historical Heritage*” (1994). Vaikka tutkimus onkin suurelta osin tehty Yhdysvalloissa, on se osaltaan serbien historialla politikointia eikä sen analysointia.

³⁰⁰ Djordjevic 1994, 63.

³⁰¹ Thomas 1999, 210-211.

poliittisen kokouksen ja Drašković kuvaili tapahtumaa serbialaisena ylösnousemuksena.³⁰²

Puheessaan Drašković sanoi kenraali Mihailovićin olevan läsnä kansansa luona. Hän jatkoi Thomasin tutkimuksen ”The Politics of Serbia in the 1990s.” mukaan uskonnollispainotteisesti seuraavasti: ”The Serbian nation is experiencing the same fate as it did half a century ago when you came to Ravna Gora, shaking the dust from our banners, showing us the way to salvation, healing the wing of our nation. The Serbian resistance movement began on Ravna Gora in 1941 and was continued in 1990 as the SPO.” Draškovićin kimppuun hyökättiin lähes välittömästi, koska hänen vastustajiensa mielestä ”serbien pettäjällä” ei ollut oikeutta käyttää Mihailovićin muistoa.³⁰³ Oppositio puolueen historiallinen identifioituminen Mihailovićiin oli liikaa hallituksen tukijoille.

Pahamaineiset puolisotilaalliset joukot saivat myös osansa Draškovićin menneisyyspolitiikasta. Puolisotilaalliset joukot kuvailivat itseään četnikeiksi, mutta Drašković teki heihin ja četnikikenraali Mihailovićiin selvän eron, jolle hänen mukaansa ”sotilaan kunnia oli pyhä asia”. Samaan aikaan Draškovićin vastustajat syyttivät häntä entistä suorasukaisemmin četnikiperinteen tahraamisesta. Drašković vastasi hyökkäyksiin syyttämällä vastustajiaan etnisistä puhdistuksista ja natsismista.³⁰⁴

Serbien kiivaassa poliittisessa kamppailussa erittäin tärkeänä ja arvostettuna asiana pidettiin historiallista vastarintaperinteen omistamista. Partisaaniperinne ei kuulostanut hyvältä nationalistisen liikkeen korvissa, joten četnikiperinne otettiin menneisyyspoliittiseksi aseeksi. Poliitikoille ja poliittisille ryhmittymille oli tärkeää, mihin kansa heidät samaisti.

Rauhansanoman esilletuomisessa Drašković käytti historiaa voimakkaasti hyväkseen ja sai erityisesti sen johdosta monen serbin vihat osakseen. Keväällä 1992 hän vielä pyrki osoittamaan serbien suvaitsevaisuutta toisessa maailmansodassa. Hän väitti, että toisen

³⁰² Thomas 1999, 210-212.

³⁰³ Thomas 1999, 210-212. Osin myös opiskelijaliike vastusti Serbian hallitusta lujasti. Vuosina 1996-1997 Serbian oppositio ja opiskelijaliike aloittivat massamielenosoitukset kaduilla. Joulukuun 1. päivänä 1997 opiskelijamielenosoittaja Dragan Tomić kritisoi hallitusta julkisesti vertaamalla sitä natsihallintoon. Siitä seurasi, että Belgradin poliisi kielsi mielenosoitukset. (Thomas 1999, 291.)

maailmansodan aikana serbien omista tappioista huolimatta kukaan ei Serbiassa hyökännyt kroaattinaapureidensa kimppuun. Hänen mukaansa kenraali Mihailović olisi lisäksi myöntänyt muslimeille oikeuden omaan sanomalehteen niin sanotun vapaan Serbian vuorilla. Kansallissankarin muistoa korostaakseen Drašković kirjoitti myös kirjan *Noć generala* (kenraalin yö) Mihailovićin teloituksesta toisen maailmansodan jälkeen. Hän nimittää teoksessaan tapahtumaa ristiinnaulitsemiseksi.³⁰⁵

On tärkeää huomioida, että oppositiopoliitikko Vuk Drašković oli kiihkonationalisti vielä 1980-luvun lopulla, mutta alkoi julistamaan suvaitsevaisuuden sanomaa sodan todella alettua. Hän teki siinä mielessä poliittisen takinkäännön. Toisaalta hänen politiikkansa oli koko ajan nationalistista, missä käytettiin menneisyyspolitiikkaa. Vielä vuonna 1988 hän kritisoi Jugoslavian integraation tarkoittavan serbeille orjuutta³⁰⁶. On mahdollista, että Drašković haistoi poliittisen ilmapiirin muutoksen, kun Jugoslavian perintösodat pitkittyivät ja tämän seurauksena aloitti nationalistisen rauhanpolitiikan. Hän mahdollisesti huomasi kansan väsyvän Miloševićin sotaan ja lievensi omia kantojaan.

Häikäilemättömälle kollektiivisen menneisyyden hyväksikäytölle ilmestyi myös vastalauseita. Esimerkiksi Belgradin radion entinen Zagrebin kirjeenvaihtaja Vesna Kneževićin mukaan serbeissä pyrittiin herättämään kostonhimoa. Toisaalta jopa länsimaissa osa tiedotusvälineistä nielaisi syötin. Kun Serbiassa väitettiin, että Saksa tavoittelee neljättä valtakuntaa ja aseistaa Kroatiaa, juttu meni osin täydestä. Lautelan ja Palon mukaan ihmiset uskovat valheesta usein osan. Ajatellaan, ettei ”savua ilman tulta”.³⁰⁷ Toisin sanoen, jos valheen levittäjä on tarpeeksi häikäilemätön omassa retoriikassaan, propagandistinen vaikutus voi olla häkellyttävän tehokas.

³⁰⁴ Thomas 1999, 214.

³⁰⁵ Thomas 1999, 213-214.

³⁰⁶ Radić 2000, 255.

³⁰⁷ Lautela & Palo 1992, 82-83. Siinä mielessä serbien menneisyyspropaganda sivusi kuitenkin totuutta, että ulkovaltojen politiikalle on kautta linjan ollut tyypillistä perinteisten suhteiden painottuminen. Ranskalla ja Venäjällä on vanhat suhteet Serbiaan. Slovenia ja Kroatia ovat sen sijaan osa Keski-Eurooppaa (Lautela & Palo 1992, 108.) ja sen pohjalta poliittinen sekä hypoteettinen sotilaallinen tuki on myös odotettavissa Keski-Euroopasta.

7.6. Kaveria ei jätetä

Serbialaisen menneisyyspolitiikan tarkoituksena oli saattaa serbit yhteen. Serbien tuli taistella mahdollisimman yhtenäisenä muita etnisiä ryhmiä vastaan, jotta sotilaalliset voitot turvattaisiin. Menneisyyspolitiikalla oli myös muita tarkoituksia. Nimittäin sodan voiton kannalta oli ratkaisevaa saada suurvallat tukijoiksi. Serbien piti varmistaa, että omista hyökkäystoimistaan huolimatta, serbit nähtäisiin uhreina ja perinteisinä liittolaisina. Serbeillä oli tiettyjä suurvaltoja tähtäimessä, joilta sympatiaa saattoi hakea. Serbit olivat taistelleet 1900-luvun sodissa uskollisesti Ranskan, Iso-Britannian ja Venäjän puolella. Vanhaa kaveria ei sopinut hädän hetkellä jättää. Historiasta tuli serbien pelastusrengas.

Uhmakas vastarintamenneisyys toikin kansainvälistä ymmärrystä serbeille³⁰⁸. Toisaalta myös ustašan toimintaa on mielellään lainattu kansainvälisen ymmärryksen voittamiseksi serbien toimille Kroatiassa 1990-luvulla. Viktor Meier korostaa, että aikaisemmilla tapahtumilla on vaikutuksensa ja tärkeytensä, mutta niitä ei voi verrata presidentti Franjo Tudjmanin Kroatian muodostamaan uhkaan serbiväestölle. Hän jatkaa, etteivät ustašan toimet historiassa millään tavalla oikeuta serbien toimia Kroatiassa 1991.³⁰⁹

On mielenkiintoista, kuinka Meierin pitää ylipäättään perustella kantaansa. Historia on niin voimakas poliittinen ase, että sen avulla serbit voittivat länsimaiden sympatiaa puolelleen. Samaan aikaan serbiarmeija suoritti häikäilemättömiä terroritoimia kroaattiväestöä kohtaan vuonna 1991. Toisaalta on hyvä muistaa, että etniset puhdistukset olivat Kroatiassa molemminpuolisia.

Ranskan presidentti Francois Mitterrand vetosi historiaan puolustellessaan serbien toimia konfliktissa. Hän esitti seuraavasti: "What I know is that the history of Serbia and Croatia has been full of such dramas for a long time, especially during the Second World War, when numerous Serbs died in Croatian camps. As you know, Croatia formed part of the Nazi bloc, Serbia did not. After Tito's death, the latent conflict between Serbs and Croats had to explode. That's where we are now. I do not think that Serbia wants to wage war to seize Croatia but to obtain a shifting of borders and a form of direct or indirect control

³⁰⁸ Anzulovic 1999, 160-161.

³⁰⁹ Meier 1999, 133. Ks. myös Geiss 1994, 79.

over Serb minorities in Croatia.”³¹⁰ Ranskan Balkan-politiikan suunta muuttui vasta Mitterandin jäätyä eläkkeelle³¹¹.

Käsitys kroaateista perinteisinä vihollisina kuvastuu Mitterandin puheessa. Serbien 1990-luvun sotilaalliset toimet olivat hänelle siten puolusteltavissa. Mitterandin mukaan serbit halusivat ”vain” saavuttaa rajojen siirtymisen ja saada serbivähemmistöt Kroatiassa omaan suoraan tai epäsuoraan ohjaukseensa. Menneisyydestä perspektiiviä hakemalla voisi todeta, että myös Hitlerin tavoitteet olivat samankaltaiset 1930-luvulla. Toki serbien henki oli vaarassa 1990-luvun alun Kroatiassa, joten Miloševićin tavoitteet eivät siten olleet aivan kohtuuttomia.

Kun Stalin tuomitsi Titon ja Jugoslavian liittovaltion johdon vuonna 1948, länsi alkoi tukea Jugoslavian liittovaltiota ja myytti sankarillisesta Jugoslaviasta tuli takaisin. Lännen intresseissä oli tukea kommunistisen leirin hajoamista ja siksi lännessä ei välitetty Titon käyttämisestä stalinistisista metodeista hallituksen vastustajia kohtaan. Jugoslavia ja erityisesti serbit saivat takaisin ”taivaallisen” statuksen. Serbit nähtiin lännessä viattomana Daavidina, joka torjui urhoollisesti neuvosto- ja natsigoljatin. 1990-luvun lopulla brittiläinen oikeistoaktivisti Hart sanoi *Spectatorin* haastattelussa, että parasta konfliktissa olisi auttaa serbejä, koska voimakkaat ortodoksiserbit toimivat hyvänä puskurina islamilaisuutta vastaan. Alle vuodessa Hartista tuli Britannian puolustusministeriön neuvonantaja.³¹² Useissa maissa, kuten Yhdysvalloissa ja Saksassa, vastaava virkanimitys olisi tuskin ollut serbejä voimakkaasti tukevien lausuntojen jälkeen mahdollinen. Erityisesti Venäjältä, Ranskalta ja Iso-Britannialta riitti ymmärrystä vanhaa liittolaista kohtaan.

Serbit taistelivat useiden länsimaiden silmissä toisessa maailmansodassa ja sen jälkeen ”pahaa” vastaan. Serbit nähtiin Hitlerin ja Stalinin vastustajina Jugoslavian johtavana kansana. Kuinka paljon serbit saivat länsimailta ymmärrystä toimilleen historian avulla on mysteeri. Jos serbit saivat 1990-luvun alussa rikoksiaan anteeksi länsimaiden poliitikoilta ja toimittajilta sillä perusteella, että he olivat itse joutuneet viisikymmentä

³¹⁰ Anzulovic 1999, 160-161.

³¹¹ Maull & Stahl 2002, 90.

³¹² Anzulovic 1999, 160-161.

vuotta aikaisemmin kroaattinationalistien kynsiin, eivät serbit olleet ainoita, jotka menivät historian ansaan.

Länsimaiden epäyhtenäinen linja pitkitti sotaa ja pyrkimykset rauhan aikaan saamiseksi menettivät uskottavuutensa³¹³. Serbit voittivat konfliktin alussa historian avulla vähintäänkin aikaa, kunnes länsimaat heräsivät tuomitsemaan heidät turhankin yksioikoisesti. Sen myötä lännessä muuttuivat myös serbialaisen historiankäytön poliittiset tarkoitusperät. Historian pelastusrengas piti serbejä vain hetken pinnalla.

8. Akateemikkojen hyökkäys

8.1. Muistio herättää pahennusta

Titon Jugoslavia oli yksi serbien historiallinen sivu. Sen rakenne oli historiallinen. Jugoslavian liittovaltio oli Titon luomus ja sitä alettiin olosuhteiden muututtua arvostelemaan raivoisasti.

Yksi tärkeimmistä tapahtumista serbinationalisteille oli, kun Serbian tiede- ja taideakatemia [*Serbian Academy of Arts and Sciences, SANU*] julkaisi kesäkuussa 1985 hallintopiireille tarkoitetun dokumentin nostaakseen esille tärkeitä sosiaalisia, poliittisia, taloudellisia, koulutuspoliittisia ja kulttuurisia ongelmia. Ne koskivat Serbiaa ja koko Jugoslavian liittovaltiota.³¹⁴ Dokumentti jaettiin kahteen osaan: Jugoslavian kriisiin ja Serbian sekä serbien asemaan³¹⁵.

Sanomalehti *Večernje Novosti* julkaisi 24.-25.9.1986 ”vahingossa” vuotaneita otteita dokumenttiluonnoksesta. Myöhemmin dokumentti on saanut viralliseksi nimekseen ”*Memorandum*” eli muistio. Sen perusviesti oli, että Jugoslavian liittovaltion perustuslaillinen rakenne sortaa serbejä.³¹⁶ Muistio julkaistiin sen jälkeen, kun

³¹³ Ks. liitteet 9-12 esimerkkeinä rauhansuunnitelmista Bosnia-Hertsegovinassa. Jokainen rauhansuunnitelma sivuutettiin. Vasta kun Yhdysvallat aloitti koko poliittisella painollaan neuvottelut, saatiin aikaan Daytonin rauhansopimus (1995), joka on pitänyt. (ks. liite 14)

³¹⁴ Thomas 1999, 41. Ks. myös Mertus 1999, 140.

³¹⁵ Dragnich 1998, 67.

³¹⁶ Thomas 1999, 41. Dokumenttia kutsutaan nimellä ”*memorandum*” tai suomeksi ”*muistio*”.

Miloševićista oli tullut Serbian kommunistisen puolueen puheenjohtaja³¹⁷. Yhteensattuma oli ilmeinen.

Useat piirit sanomalehdet mukaan luettuna, hyökkäsivät muistiota vastaan³¹⁸. Myös *Večernje Novosti* hyökkäsi muistiota vastaan, pitäen sitä vastenmielisen nationalistisena, heti sen jälkeen, kun lehti oli julkaissut muistion ensimmäisiä osioita. Muistio levisi nopeasti valokopioina laajasti ympäri Jugoslaviaa. Sitä vastaan suunnattiin jopa lehdistökampanja, joka kesti syksystä 1986 kevääseen 1987. Kampanjassa vaadittiin SANU:n johtoa eroamaan ja erityisesti SANU:n varapresidentin Antonije Isakovićin eroa. Hän oli toiminut muistion pääasiallisena kirjoittajana.³¹⁹ Muistio oli varsin kriittinen suhteessa kaikkeen Jugoslavian liittovaltiossa, osin ilman kunnan perusteluja³²⁰, mikä tarjosi arvostelijoille helposti aseita sitä vastaan.

Kaikesta tuomitsemisesta huolimatta muistion sanoma vetosi tavallisiin serbeihin³²¹. Kansa sai vihdoin käydä älymystön johdattamana avointa keskustelua traumaattisista ja mieltä painavista poliittisista kysymyksistä. Ennen sitä mielipiteet ja huoli oli pitänyt tukahduttaa vuosikymmeniä.

Serbian tiede- ja taideakatemia (SANU) sekä Serbian kirjailijoiden liitto (UKS) olivat jo 1980-luvun puolivälistä – vielä Jugoslavian vanhan johdon ollessa vallassa – toimineet nationalististen ideoiden formuloijina ja levittäjinä. Kyseiset yhdistykset olivat siten Serbian ortodoksisen kirkon kanssa ensimmäisiä serbialaisia instituutioita, jotka haastoivat vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän ja tarjosivat vaihtoehdoksi paluuta vanhaan, vahvaan Serbiaan.³²²

Milošević oli yksi harvoista kommunistijohtajista, joka ei tuominut muistiota. Hän alkoi päinvastoin käyttämään muistion retoriikkaa.³²³ Vuonna 1987 Miloševićin päästyä todella valtaan, vastalauseet muistiota vastaan vaimenivat. Vaatimukset SANU:n jäsenten

³¹⁷ Doder & Branson 1999, 37.

³¹⁸ Thomas 1999, 41.

³¹⁹ Judah 2000, 48-49; Thomas 1999, 41.

³²⁰ Madžar 2000, 179-180.

³²¹ Mertus 1999, 141.

³²² Hiekkänen 2000, 63.

³²³ Mertus 1999, 141.

erottamiseksi loppuivat ja SANU:n kirjoitukset palasivat *Politikaan* ja muihin hallituksen sanomalehtiin.³²⁴

Muistion syntyhistoria ja alkuperäiset tarkoitusperät ovat jääneet epäselviksi. Tiedetään kuitenkin, että muistion laati 16 merkittävää serbialaista yhteiskuntatieteilijää. Sen kieli on varsin suoraviivaista ja kansallismielistä, mikä selittyy eräiden tulkintojen mukaan sillä, että muistio päättyi julkisuuteen osittain keskeneräisenä luonnoksena.³²⁵ Eri lähteiden eroavaisuuksia asiassa kuvastaa hyvin se, että esimerkiksi Robert Thomas väittää muistion parissa työskennelleen kuudentoista sijaan SANU:n 23 eri alojen asiantuntijaa³²⁶. Siitä huolimatta, että kyseessä on yksityiskohta, kuvastaa se lähteiden käytön haastavuutta. Muistio muotoutui Serbian eliitin poliittisen toiminnan ja erityisesti voimapolitiikan ohjenuoraksi.

8.2. Muistio voimapolitiikan ohjenuorana

Kiihkeä menneisyyden todellisten ja epätodellisten vääryyksien uudelleenarviointi, sekä vallalla olevien serbejä uhkaavien tekijöiden korostaminen Jugoslavian liittovaltiossa, olivat tyypillisiä piirteitä 1980-luvulle. Muistiossa serbit kuvataan Jugoslavian liittovaltion uhreiksi. Lisäksi siinä arvostellaan kovin sanoin vallitsevaa poliittista ja taloudellista järjestelmää. Muistiossa kirjoitetaan serbien peloista, ja siinä vedotaan tovereihin, jotta he kapinoitsisivat oletettua serbivastaista salaliittoa vastaan. Sen mukaan muut liittovaltion kansat olivat hyväksikäyttäneet serbejä ja vielä juonivat serbien tuhoa. Lisäksi Tito epäoikeudenmukaisesti jätti politiikassaan serbejä asumaan Serbian tasavallan rajojen ulkopuolelle.³²⁷

Muistiossa jatketaan luetteloa serbien kärsimyksistä, jotka perustuvat vääriin tietoihin, ja samalla pyritään retorisesti legitimoimaan serbien voimankäyttöä. Muistio loi perustan

³²⁴ Milosavljević 2000, 284.

³²⁵ Mertus 1999, 137; Hiekkänen 2000, 64; Lautela & Palo 1992, 26. Muistio oli alun perin tarkoitettu Serbian korkeimmalle poliittiselle johdolle (Laitinen 1997, 263-264). On mahdollista, että joku muistion laatijoista vuosi *Večernje Novostille* tietoisesti osia muistiosta. Siitä huolimatta, että useat piirit hyökkäsivät Jugoslavian liittovaltiossa muistiota vastaan, muistio sai tukea kansalta ja siten ”vuotaja/vuotajat” ja muut samoilla linjoilla olevat nationalistit pystyivät edesauttamaan serbinationalistista asiaa.

³²⁶ Thomas 1999, 41.

³²⁷ Anzulovic 1999, 114; Laitinen 1997, 263-264.

Miloševićin johtamalle serbinationalistiselle politiikalle. Dokumentin perusviesti oli, että serbien tulee ryhtyä mihin tahansa toimenpiteisiin serbien saattamiseksi samaan valtioon.³²⁸ Myöhemmät tapahtumat todistavat, että kyseistä sanomaa alettiin noudattamaan kirjaimellisesti, jopa etnisin puhdistuksin. Muistion sanoma serbejä uhkaavasta tuhosta oli tehokas, koska serbit tunsivat hyvin historiansa. He olivat kansakuntana joutuneet usein hyökkäysten kohteeksi.

Muistiossa haetaan historiallista perspektiiviä ”serbien kansanmurhalle” Kosovossa seuraavasti: ”The physical, political, legal, and cultural genocide of the Serbian population of Kosovo and Metohija liberation wars is a worse historical defeat than any experienced in the waged by Serbia from the First Serbian Uprising in 1804 to the uprising of 1941.”³²⁹ Vastaavaa kieltä ei oltu ennen käytetty Jugoslavian liittovaltiossa³³⁰.

Serbialaisessa menneisyyspolitiikassa historian tapahtumia väritettiin tarvittaessa suhdeilmauksilla. Sellaisia ilmaisuja saattoivat olla ”serbien kokemat vääryydet” tai ”serbien suurimmat uhraukset”. Menneisyyspolitiikassa retoriset suhdeilmaukset ovat sopiva työkalu.

Kari Palonen korostaa, että historialla politikoinnissa ja propagandassa käytetään paljon suhdeilmauksia. Suhdeilmauksia ovat usein esimerkiksi puolueettomuus ja oikeudenmukaisuus. Palosen mukaan suhdeilmauksilla ei ole mitään sisältöä ilman kontekstuaalista tai sisällöllistä täsmennystä.³³¹

Akateemisen komission mukaan kahdenkymmenen vuoden aikana 200 000 serbiä lähti Kosovosta pakoon. Heidän mukaansa albaanit pyrkivät saavuttamaan etnisesti puhtaan Kosovon ja olivat parhaillaan tavoittamassa sitä.³³² Muistiossa arvostellaan voimakkaasti myös serbien asemaa Kroatiassa³³³. Samalla siinä muistutetaan, että serbien osuus Kroatiassa oli sodanjälkeisenä aikana vähentynyt jatkuvasti³³⁴.

³²⁸ Anzulovic 1999, 114; Laitinen 1997, 263-264; Bert 1997, 28. Ks. myös Thomas 1999, 41. Drinka Gojković korostaa, että useat Jugoslavian kulttuuri-instituutit, kuten *Academic Writers Association* (AWS) edesauttoivat omalta osaltaan Jugoslavian hajoamista. (Gojković 2000, 346.)

³²⁹ Judah 2000, 48-49.

³³⁰ Doder & Branson 1999, 37.

³³¹ Palonen 1988, 34.

³³² Kind 1994, 112.

³³³ Shoup 1990, 93-94.

³³⁴ Beljo 1993, 70-72.

Muistio käsittelee 50 vuoden ajalta serbien kärsimyksiä yleisellä tasolla suhdeilmauksia käyttäen. Kieli on katkeraa: ”In less than fifty years, over two successive generations, the Serbian nation has been exposed to such severe trials-exposed to physical extermination twice, forced assimilation, religious conversation, cultural genocide, ideological indoctrination, and the denigration and renunciation of their own traditions.”³³⁵ Eriyisen vihainen sävy muistiossa on suhteessa serbejä kohdanneisiin vainoihin. Siinä ei todeta serbien kokeneen vain etnisiä puhdistuksia, vaan myös sortotoimenpiteitä kaikessa mahdollisessa, mikä liittyy serbialaisuuteen.

Tappioista syytetään muistiossa liittovaltion auktoriteetteja, kommunistista puoluetta ja serbipoliitikkoja. Siinä vaadittiin samalla serbeille uudelleen heidän historiallista ja henkistä olemusta.³³⁶ Esimerkiksi Ante Beljon Kroatian hallituksen ”propagandajulkaisussa” – ”*Greater Serbia. From Myth to Aggression.*” – on muistion teksti kokonaisuudessaan. Muistiossa lukee esimerkiksi seuraavasti: ”Responsibility for this defeat falls primarily on the still living Comintern heritage in the nationalities policy of the Communist Party of Yugoslavia.”³³⁷ Kommunistinen puolue alettiin nähdä serbialaiskansallisissa akateemisissa piireissä vihollisena.

Muistiossa esitetään serbien kokemia vääryyksiä menneisyydessä ja nykyaikana. Ne esitetään limittäin ja siten liitetään yhteen. Eriyisen voimakkaasti hyökätään Jugoslavian liittovaltiota vastaan, esimerkiksi väittämällä Titon Jugoslavian ja ”*jälkititolaisen Jugoslavian*” olevan lähistoriallisia ja akuutteja vääryyksiä pullollaan. Muistion mukaan Slovenia ja Kroatia ovat kehittäneet talouttaan Serbian kustannuksella. Serbiassa ihmiset olivat sitä mieltä, että ”*jälkititolaisessa*” kakunjaossa serbeille jäi käteen luu, vaikka serbit olivat tehneet Jugoslavian eteen suurimmat uhraukset.³³⁸ Siinä tarkoitetaan mitä ilmeisimmin lähinnä partisaanisodan uhrauksia, mikä ei todellisuudessa ole suinkaan vain serbien historiallinen etuoikeus.

Historialla legitimoitiin serbien vaatimuksia ja siten niille luotiin painoarvoa. Muistion yhteenvedon retoriikassa korostetaan serbien vaatimuksilla olleen pitkät perinteet.

³³⁵ Beljo 1993, 70-72, 75.

³³⁶ Mertus 1999, 140.

³³⁷ Beljo 1993, 69.

SANU:n jäsenet muistuttavat ryhtyvänsä kaikkiin hallussa oleviin toimenpiteisiin saavuttaakseen koko sukupolven historialliset pyrkimykset³³⁹. Historian avulla haettiin retorisesti jatkumoa nationalistisessä argumentaatiossa ja perinteillä legitimoitiin vaatimuksia. Akateemikot olivat auktoriteettihahmoja, joita kansa uskoi.

Akateemisten asiantuntijoiden rooli – erityisesti SANU:n – Miloševićin hallinnossa korostui entisestään 1990-luvun alussa. Akateemiset auktoriteetit eivät koskaan kyseenalaistaneet avoimesti hallituksen linjaa, eivätkä akateemikot uskaltaneet kritisoida omia auktoriteettejaan siitä, että he avoimesti tukivat hallitusta.³⁴⁰

9. Vääryydestä unelmaan

9.1. Titon aluepolitiikka

Rooman jakautuminen Länsi- ja Itä-Roomaan (395 jKr.), ottomaanimiehitys ja Habsburgien valtakunta jakoivat, niin sanotulla Jugoslavian alueella, väestöryhmiä eri uskontojen piiriin.(ks. liite 4) Vuonna 1918 perustetun Jugoslavian kuningaskunnan koko olemus ilmentyi eri etnisten ryhmien historiallisten jakolinjojen minimoimiseen.³⁴¹ Kun Jugoslavian sosialistinen liittotasavalta perustettiin, Titon tavoitteena oli yhdistää eri etniset ryhmät yhden toiminnallisen valtion alaisuuteen. Tito käytti kovia otteita pitääkseen Jugoslavian liittovaltion yhtenäisenä.³⁴² Hän hallitsi monisärmäisen valtakuntansa tasapainottamisen taidon. Belgradissa Tito ei ollut elinaikanaan pidetty, pikemminkin vain pelätty mies. Ei ollut vaikea havaita, että Tito leikkasi nimenomaan serbien siipiä muodostaessaan uutta Jugoslaviaa.³⁴³

³³⁸ Lautela & Palo 1992, 26, 30.

³³⁹ Milosavljević 2000, 287-288.

³⁴⁰ Milosavljević 2000, 287-288.

³⁴¹ Cviic 1994, 42.

³⁴² Sremac 1999, 39; Thomas 1999, 22. Vuonna 1943 Jajcessa tehty uuden Jugoslavian peruskirja lähti liittovaltioajatukselta ja korosti osavaltioiden tasa-arvoisuutta. (Karjalainen & Valta 2000, 27, 29.) Titon poliittiset vastustajat vaiennettiin heti 1946 fyysisellä väkivallalla ja vangitsemisella. (Thomas 1999, 22.)

³⁴³ Karjalainen & Valta 2000, 29.

Media hyökkäsi Titoa vastaan Jugoslavian hajottua ja Belgradin televisiossa ja radiossa oli aiheesta useita pitkiä juttuja. Äänensävy tuli entistä kriittisemmäksi ja kielteisemmäksi Titoa kohtaan.³⁴⁴

Jugoslavian alueella puhjenneissa sodissa 1990-luvulla oli Lenvain mukaan pääosin kyse keskusjohtoisuuden ja alueellisen hallinnon ristiriidasta. Serbit ajoivat suurelta osin hallitsemaansa keskusjohtoisuutta ja Jugoslavian pienemmät kansat ajoivat alueellisen itsehallinnon voimistamista.³⁴⁵ Ongelma syntyi heti monarkkisen Jugoslavian perustamisesta ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Ongelma on siis historiallinen, jota ei voi täysin ymmärtää ilman historian tuntemusta. Kun serbit käsittelivät ”vääristyneen” aluepolitiikan rakennetta, oli se historian käsittelyä ja sen myötä historialla politikointia.

Jugoslavian liittotasavallan kaikissa tasavalloissa oli pysyvä uskomus, että tasavallan asukkaat kärsivät taloudellisia menetyksiä liittovaltion rakenteesta johtuen. Jo ennen Jugoslavian liittotasavallan hajoamisprosessia oman tasavallan menetyksien ja muiden väärinkäytösten korostamisesta tuli tärkeä poliittinen ase.³⁴⁶ Serbeille Kosovo oli etnisen rakenteen ohella taloudellisen rakenteen johdosta katkera pala³⁴⁷. Serbiassa kiinnitettiin retorisisissa lausunnoissa huomiota siihen, että jo 1970-luvulla Kosovon budjetista noin 75 prosenttia rahoitettiin liittovaltion varoin³⁴⁸. Akateemisen muistion mukaan serbit pidettiin Jugoslavian liittovaltiossa tietoisesti heikkoina, estämällä Serbian tasavallan taloudellinen kehitys³⁴⁹.

Titon toimenpiteet eivät olleet suunnattu vain serbien dominoivan aseman pienentämiseksi, kuten suuri osa serbeistä asian näki. Mikko Kivikoski esittää, että kroaattien kasvaneen kansallistunteen nousu aiheutti Titolle myös harmia. Titon lääke kroaattien kasvavan kansallistunteen muodostamaa uhkaa vastaan oli asteittainen

³⁴⁴ Veljanovski 2000, 571; Marković 2000, 588.

³⁴⁵ Lendvai 1994, 30.

³⁴⁶ Madžar 2000, 161. Jugoslavian talouden rakenteelliset heikkoudet tulivat 1980-luvulla selvästi esille. Vuonna 1988 Jugoslavian ulkomaanvelka oli 23 miljardia dollaria. Työttömyysprosentti oli 17 ja sen lisäksi 20 prosenttia työssä olevista oli alityöllistettyjä. Kolmasosa Jugoslavian teollisuudesta toimi 40-50 prosenttia alikapasiteetilla. (Thomas 1999, 26.) Belgrad oli ottanut lainaa tyydyttääkseen sillä – selityksiä tai tilintekoa vaatimatta – eri osatasavaltojen kunkin itse ilmoittaman rahantarpeen. Hälytyskellot eivät soineet Brysselissäkään. Titon politiikka oli loitontanut Jugoslaviaa Euroopasta ja eurooppatuntemusta ei ollut, kun sitä olisi tarvittu. (Karjalainen & Valta 2000, 35.)

³⁴⁷ Hiekkänen 2000, 2.

³⁴⁸ Sremac 1999, 43; Marković 2000, 588.

reformikehitys kohti laajempaa federalismia. Prosessin lopputuloksena oli asteittainen siirtyminen keskusjohtoisuudesta eri tasavaltojen entistä itsenäisempään päätäntävaltaan. Keskusjohtoisuuden purkaminen oli erävoitto muille etnisille ryhmille paitsi serbeille. Erityisesti kroaattien nationalistinen liike koki saavansa erävoiton ja alkoi samalla korostamaan kroaattien ylivertaisuutta suhteessa serbeihin.³⁵⁰

Federalismin asteittainen purkaminen antoi nationalismille lisää liikkumavaraa toisin kuin oli alun perin tarkoitus. Eri tasavalloissa ei osattu olla Jugoslavian liittovaltiolle tai Titolle uusista valtaoikeuksista kiitollisia.

Jugoslavian liittovaltion vuosien 1968 ja 1971 perustuslakimuutoksilla Kosovon maakunta irrotettiin Serbian määräysvallasta ja luovutettiin kosovolaisten eli lähinnä albaanien omaan hallintoon. Vuoden 1974 perustuslailla Kosovo nimitettiin yhdeksi Jugoslavian perustavaksi alueelliseksi yksiköksi. Serbit näkivät, että Serbia menettää Kosovon. Serbien poismuutto Kosovosta oli ilmiselvää, mutta Titon aikana asiasta ei saanut puhua.³⁵¹ Pääosin Kosovon albaanien erittäin korkean syntyvyysasteen tuloksena albaanien osuus Kosovon väestöstä nousi noin 90 prosenttiin³⁵². Albaanien saadessa Kosovo vähitellen haltuunsa, asiasta piti olla edelleen hiljaa. Se on Marina Blagojevićin mukaan yksi syvimmistä traumaista serbiväestölle ja kyseistä traumaa manipuloitiin nationalistisen liikkeen toimesta³⁵³.

Jugoslavia siirtyi myrskyisille vesille Titon kuoltua (1980) jo siitä syystä, että kolmasosa serbeistä asui muissa tasavalloissa, kuin Serbiassa. Serbejä asui Serbian ohella pääosin Kroatiassa, Bosnia-Hertsegovinassa ja Kosovossa. Kuumien kysymys oli Kosovo, osittain

³⁴⁹ Beljo 1993, 70-71.

³⁵⁰ Kivikoski 1999, 51. Ks. sama kohta, jonka mukaan Titon harjoittaman kansallisuuspolitiikan kulmakiviä olivat ”veljeyden” ja ”yhtenäisyyden” periaatteet. Ne vaikuttivat taustalla myös laajemman federalismin suunnitelmassa. Reformiprosessi alkoi 1960-luvun puolivälissä. Vuoden 1963 perustuslakiin tehtiin vuosina 1967 ja 1968 muutoksia, joiden tarkoituksena oli kehittää Jugoslaviasta enemmän osallistuvan federalismin periaatteille rakentuva valtio. Seuraavan kerran perustuslakia muutettiin vuonna 1971. Vuonna 1974 federalistinen kehitys saavutti yhden päätepisteensä ja uusi perustuslaki astui voimaan.

³⁵¹ Lautela & Palo 1992, 25. Kosovon kysymys nousi akateemisissa piireissä, kuten tiede- ja taidepiireissä pinnalle 1980-luvun puolivälissä. Tämä johtui siitä, että aihe oli sitä ennen ollut tabu Jugoslaviassa. (Hiekkanen 2000, 66.)

³⁵² Lendvain 1994, 33. Kosovon moraalinen ongelma sen hallinnosta on erittäin kompleksinen. Toisaalta alue on Serbiaa, mutta toisaalta albaanien osuus väestöstä on noussut hyvin suureksi. Siten serbivähemmistön hallinto 10 prosentin väestöosuudella Kosovossa olisi jopa epäoikeudenmukaista. Siinä mielessä Kosovo alkoi olla serbien osalta Jugoslavian liittovaltiossa historiaa ja vain historiaa.

³⁵³ Blagojević 2000, 212.

siksi että alue oli osa Serbian tasavaltaa. Tämä siitä huolimatta, että Kosovolla oli autonomia albaanien johdolla. Alex Dragnich jopa väittää tutkimuksessaan, että Kosovon albaanit käyttivät saamaansa autonomiaa aseenaan sortaa serbejä. Jugoslavian kommunistinen puolue julkaisi lukuisia julistuksia, joissa käskettiin lopettaa serbien ja montenegrolaisten painostus.³⁵⁴ Serbit joutuivat sortotoimien kohteeksi osin siitä syystä, että autonomian myötä albaaneilla oli Kosovossa ehdoton enemmistö.

Etninen rakenne Jugoslavian liittovaltiossa oli muodostunut historian saatossa varsin monimutkaiseksi. Tito olisi toki voinut yhdistää serbiasutusta mahdollisuuksien mukaan, mutta ei sitä luultavasti poliittisista syistä halunnut tehdä. Dragnich väittää, etteivät serbit olisi olleet surullisia Kroatian itsenäisyyden johdosta, jos lähinnä Krajinan alueella ei olisi asunut yli puoli miljoonaa serbiä³⁵⁵. Historiallisista asuinsijoista tuli kuuma poliittinen kysymys, jonka seurauksena etnisten ryhmien väliset ristiriidat eskaloituivat.

Serbivähemmistöt Bosnian ja Kroatian alueilla olivat Wayne Bertin mukaan tärkein asia sodan ja rauhan välillä³⁵⁶. Kyseinen historiallinen ongelma aiheutti rauhan esteeksi kiivaan väestöpoliittisen riidan. Se esti, esimerkiksi sellaisen sopuratkaisun, että tasavallat olisivat yksinkertaisesti itsenäistyneet. Vahvuudeltaan ylivoimainen serbiarmeija katsoi Belgradin johdon opastamana oikeudekseen puolustaa omiaan³⁵⁷.

9.2. Historiallinen Suur-Serbia

Kun nationalismi oli nostanut päätään Jugoslaviassa, ristiriitoja ei helpottanut sekään, että Tito sulki myöhäissyksyllä 1971 nationalismin elähdyttämät nuoret pois politiikasta. Karjalainen ja Valta esittävät, että siten suljettiin ulos yksi sukupolvi Jugoslavian

³⁵⁴ Dragnich 1994, xii-xiii. Slovenian sodasta tuli lyhyt, koska Slovenian alueella ei asunut merkittävää serbivähemmistöä. (Zametica 1992, 15.)

³⁵⁵ Dragnich 1998, 76. Serbien asema Kroatiassa heikkeni huomattavasti jo vuonna 1989, kun nämä pyrkivät avoimesti liittymään Serbiaan. Kninin ja sen lähiympäristön, Dalmatian rannikkoseudun, serbit perustivat tavoitteidensa saavuttamiseksi helmikuussa 1990 Kninissä nationalistisen Serbian demokraattisen puolueen. Sen johtajaksi valittiin Kroatian johtava serbipoliitikko, psykiatri Jovan Rašković. (Laitila 1997, 284-285.) Slobodan Milošević mobilisoi suuria kansanjoukkoja mielenosoituksiin ”vanhaa byrokraattista johtoa” vastaan. Näin hän onnistui samalla erottamaan Serbian presidentin Ivan Stambolićin ja pääsemään Serbiassa itse määräävään asemaan. (Visuri 2000, 21.)

³⁵⁶ Bert 1997, 32.

päätäjien paikalta. Poistettujen uudistusmielisten päättäjien tilalle Tito istutti partisaaniveteraaneja.³⁵⁸ Ennusmerkit eivät Jugoslavian tulevaisuuden kannalta olleet kovin valoisat. Kun uusi polvi tuli myöhemmin takaisin politiikkaan, kompromisseihin ei oltu enää halukkaita.

Eri kansojen nationalistiset pyrkimykset vain kasvoivat Titon otteista huolimatta³⁵⁹. Viimeisellä Yhdysvaltojen matkallaan pari vuotta ennen kuolemaansa vuonna 1978 Tito vanhan tuttavansa, amerikkalaisprofessori George Hoffmannin kanssa keskustellessaan myönsi suurimman epäonnistumisensa, joka oli Titon mielestä se, ettei hän sittenkään pystynyt yhdistämään Jugoslavian kansoja todelliseksi yhteisöksi.³⁶⁰ Tito ymmärsi epäonnistuneensa, eikä hän siten voinut siten olla aavistamatta ja pelkäämättä pahinta.

Serbian valtakunnan muistolla on hyvin keskeinen rooli serbien menneisyyspolitiikassa ja sotilaallisissa toimissa. Siitä huolimatta, että serbialaisen valtakunnan suuruuden aika ennen turkkilaisia kesti vain vähän aikaa, muisto on elänyt serbien mielissä. Serbien keskuudessa on ollut suosittu ajatus, että Serbia on tuomittu tulemaan valtakunnaksi uudestaan. Kyseinen näkemys on ollut hyvin suosittu jo vuosisatojen ajan. 1990-luvun Balkanin sodissa serbit halusivat sotilaallisilla toimillaan ja jopa kansanmurhaa lietsovilla sodillaan toteuttaa vanhan unelmansa.³⁶¹

Historian kulku on Karjalaisen ja Vallan mukaan toistuvasti osoittanut oikeaksi monen Jugoslavian tuntijan teorian, että Serbia on pyrkinyt ylivaltaan Jugoslaviassa sen myyttisen näkemyksensä avulla, jonka mukaan kaikkien serbien asuinalueiden, jopa heidän hautojensa, on kuuluttava Serbiaan. Jos se ei ole onnistunut, seuraava vaihe on ollut yritys luoda Suur-Serbia. 1980-luvulla serbialaisessa nationalistisessä retoriikassa alettiin markkinoimaan Suur-Serbiaa. Keväällä 1991 oltiin kehityksen ensimmäisessä vaiheessa. Jugoslavian sodissa viimeinen vaihe oli Naton pommitukset Kosovoon ja samalla Belgradiin vuonna 1999. Samaan aikaan toimestaan estetty Jugoslavian

³⁵⁷ Kansanarmeijan käskynantajat olivat serbejä ja Jugoslavian hajotessa se oli serbien asialla. (Karjalainen & Valta 2000, 39.) Tästä johtuen tekstissä käytetään siitä nimitystä serbiarmeija.

³⁵⁸ Karjalainen & Valta 2000, 30, 34.

³⁵⁹ Anzulovic 1999, 95. Osalle serbeistä peruslatauksen katkeruudelle antoi luultavasti Jugoslaviassa jo Titon puhdistukset, jotka koskivat suurelta osin serbejä. Vuosina 1948-53 neuvostomielisiä kommunisteja pidätettiin ja 16 288 henkilöä tuomittiin oikeudessa. Kyseisistä henkilöistä yli 44 % oli serbejä. (Thomas 1999, 32.)

³⁶⁰ Karjalainen & Valta 2000, 33.

³⁶¹ Anzulovic 1999, 38.

presidenttineuvoston puheenjohtaja Stipe Mesić tuomitsi Miloševićin hyvästellessään tätä viimeistä kertaa. Mesić sanoi hänelle seuraavasti: ”Hyvä, sinä haluat Suur-Serbian. Mutta se ei ole mahdollista, ja kaiken päätteeksi Serbia kylpee veressä ja sinut hirtetään Terazijella” (Belgradin keskustassa).³⁶²

Useat tarkkailijat arvelivat serbien havittelevan Suur-Serbiaa, kun kävi ilmi että Jugoslavian liittovaltio ei säily koskemattomana. Serbien aavistettiin pyrkivän liittämään serbiasutus Serbiaan luoden yhtenäisen kokonaisuuden.³⁶³ Serbialaiselle kiihkonationalistiselle johdolle asia oli siinä vaiheessa jo selviö. Lehdistössä esitettiin päivittäin karttoja uuden Suur-Serbian rajoista³⁶⁴.

Kun opinnäytetyössä puhutaan serbeistä, tulee ottaa huomioon erilaisten mielipiteiden moninaisuus. Liiallinen yleistys ei ole kohtuullista serbioppositiota kohtaan. Kaikki serbit eivät alusta alkaenkaan halunneet Suur-Serbiaa ja sotaa. Kaikki eivät uskoneet historian myytteihin, kirkkoon, Miloševićiin, nationalismiin sanomaan sekä serbien pyhyteen. Osa serbeistä ei ylipäätään uskonut tiedostusvälineiden sanomaan, poliittiseen johtoon ja kirkonmiesten vakuutteluihin. Esimerkiksi jo vuonna 1990 Belgradissa oli raivoisia mielenosoituksia Miloševićin nationalistista politiikkaa vastaan. Vuonna 1991 Miloševićin turvallisuus Belgradissa oli jo vaarassa.³⁶⁵ Nationalismi tempaisi sotaan vain osan serbeistä. Siitä kertoo osaltaan suuri serbipakolaisten määrä, esimerkiksi Saksassa, Itävallassa ja Yhdysvalloissa.

Serbien moninaisista mielipiteistä huolimatta Tito oli pistänyt merkille, että aina läsnäoleva unelma Suur-Serbiasta, joka vallitsi serbienemmistöisessä armeijassa ja valtionhallinnossa edusti suurinta uhkaa Jugoslavian tulevaisuudelle.³⁶⁶ Serbialainen eliitti seiso i varsin yksimielisesti nationalismin ja Suur-Serbian luonnin takana.³⁶⁷ Sillä oli suora vaikutus myös menneisyyspolitiikan linjauksiin.

³⁶² Karjalainen & Valta 2000, 37.

³⁶³ Bert 1997, 44.

³⁶⁴ Lautela & Palo 1992, 82-83.

³⁶⁵ Doder & Branson 1999, 6.

³⁶⁶ Anzulovic 1999, 110.

³⁶⁷ Maaliskuussa vuonna 1991 Belgradissa oli massiivisia mielenosoituksia Serbian kovan linjan hallitusta vastaan. Mielenosoituksissa kyseenalaistettiin valtaan päässyt Serbian hallitseva puolue: Serbian Sosialistinen Puolue (SPS). Puolueen johdossa ollutta Slobodan Miloševićia verrattiin Saddam Husseinin. Mielenosoitukset olivat lähinnä opiskelijoiden vastaus Miloševićin harjoittamalle nationalistisen vihan politiikalle. (Magaš 1993, 281.) Milošević sai selvää näyttöä, ettei koko kansa suinkaan seissyt hänen takanaan. Häntä kuitenkin auttoivat Jugoslavian

Saksalainen Imanuel Geiss arvostelee erittäin kriittiseen sävyyn serbialaista historiassa elämistä. Suur-Serbia tavoitteena on ollut serbeille perinteinen ajatus ja sillä on pitkät historialliset juuret. Historia, joka ei suostu katoamaan serbien mielistä, tarjoaa kohtalokkaan syndrooman. Käsittämätön historia tuo hänen mukaansa esiin latautuneita tunteita. Sen myötä tilanne on eskaloitunut kuolettavaan vihaan. Serbeillä on historiassaan keskeisinä elementteinä hetkelliset alistumiset vieraan valloittajan toimesta, kansanmurhat ja kansojen keskinäiset ylivalta-yritykset. Hän lisää, että serbejä vaivaa marttyyrikompleksi, kuten Kosovo Poljen taistelun poliittisessä käytössä on tullut ilmi. Serbien historiallinen pelko siitä, että ulkopuolinen vihollinen haluaa vahingoittaa heitä johtaa serbien aggressiivisuuteen. Geiss lisää vielä analyysissään, että uhri- ja marttyyrirooli on serbien itsensä pettämistä, mikä tuhoaa ympäristöä.³⁶⁸ Asia ei ole aivan niin yksioikoinen kuin Geiss sen esittää, mutta hän on siinä oikeassa, ettei kansakunnan uhri- ja marttyyrirooli sekä kollektiivinen pelko edistä rauhaa. Se on nähtävissä jo juutalaisten suorittamissa kostoiskuissa Lähi- Idän kriisissä.

Koko serbialaisen eliitin rintama alkoi 1980-luvulla kamppailla retoriikassaan Suur-Serbian puolesta³⁶⁹. Tarkoituksena oli valmistaa kansa henkisesti taistelemaan sen puolesta. Kansa piti saada samalla vihaamaan. On ilmeistä, että kun Jugoslavian perintösodat alkoivat vuonna 1991, kansainvälinen yhteisö ei ymmärtänyt eskaloituneen tilanteen vakavuutta ja oli toimeton. Ei ymmärretty sitä, kuinka syvälle vihan sanoma oli jo juurtunut erityisesti serbeihin ja kroaatteihin. Ei ymmärretty täysin valtiollisen johdon tavoitteita ja kansan sitoutumista niihin.

Karjalainen ja Valta korostavat EU:n kyvyttömyyttä puuttua tilanteeseen kritisoidulla tavalla, että kun EU sitten vihdoinkin teki jotain, se vain osoitti voimattomuutensa ja tietämättömyytensä. EU lähetti paikallisten ihmisten ”jäätelökauppiaksi” pilkkaamia

hajoamiskehityksen tuoma kriisitilanne ja siten vahvan johtajan tarve. Häntä auttoivat myös serbialainen poliittinen kulttuuri, jossa koko kansan ei tarvitse seistä valtiojohtajan takana.

³⁶⁸ Geiss 1994, 72.

³⁶⁹ Anzulovic 1999, 128. Kansallisvaltiot rakenne on kyseenalaistettu koko Balkanilla nationalismin myötä tulleiden poliittisten kiistojen sotaisan luonteen hillitsemiseksi. Richard C. Hall esittää, että Balkanin poliittinen rakenne kansallisvaltioiden avulla ei ole järkevä. Hänen mukaansa vain poliittinen rakenne, joka sopeutuisi etnisiin ja kulttuurisiin eroihin, voisi kehittää Balkanin eri valtioita riittävän paljon taloudellisesti ja poliittisesti. Hall tarkoittaa samalla sitä, että poliittisen ja taloudellisen kehityksen kautta jäsenyys Euroopan Unionissa tulisi mahdolliseksi. (Hall 2000, 142-143.)

valkokaapuisia tarkkailijoita seuraamaan, kuinka serbitykistö moukaroï Unescon ihmiskunnan kulttuurimuistomeriksi julistamaa Dubrovnika. Sodan ensi kuukausina EU:n ulkoasiainkomissaari Hans van den Broek julisti rauhanomaisen ratkaisun olevan káden ulottuvilla tavattuaan Miloševićin. YK menetti kasvonsa viimeistään Srebrenicassa serbiarmeijan kesällä 1995 jyrätessä YK:n muslimiväestön suoja-alueeksi julistaman kaupungin. Vastalauseita ei kuulunut, puhumattakaan että kukaan olisi aseïn turvannut niitä, joille turvaa oli luvattu. Hollantilaissotilaat seurasivat vierestä, kun tuhansia muslimeja vietiin ammuttaviksi.³⁷⁰

Suur-Serbialla on historialliset perusteensa ja ennen kaikkea se elää serbialaisessa kollektiivisessa muistissa. Tilannetta pahentaa serbialainen väkivaltainen poliittinen kulttuuri. Historiallinen haave Suur-Serbiasta osin legitimoï 1980- ja 1990-luvuilla voiman käytön.

10. Vihasta katastrofiin

10.1. Historia eliitin työkaluna

Professori Markku Kuisma siteeraa amerikkalaishistorioitsija Peter Hayesia seuraavasti: “Jos historioitsijoilla on julkista vastuuta, jos viha on osa heidän metodiaan ja jos varoituksen antaminen on osa heidän tehtävänsä, on välttämätöntä, että he vihaavat tarkasti, täsmällisesti.”³⁷¹

Serbihistorioitsijat ja -poliitikot käyttivät 1980- ja 1990-luvuilla historiaa työkalunaan. Viha oli yksi heidän pääasiallinen metodinsa. Kuitenkaan he eivät vihanneet tarkasti ja täsmällisesti, vaan yleistäen ja summittaisesti. He käyttivät historiaa tieteen ja taiteen välimaastossa, joten se oli pääosin runoutta.

³⁷⁰ Karjalainen & Valta 2000, 107-108; Dimitrijević 2000, 653. Hollannin hallituksen teettämä perusteellinen selvitys Srebrenican tapahtumista toteaa, että Hollanti lähetti 200 puutteellisesti varustettua rauhanturvaajaansa suoraan myrskyn silmään puolustamaan muslimeja. YK ei sen sijaan antanut tukea muslimien puolustamiseksi, vaikka oli luvannut suojaa jokaiselle suoja-alueelle saapuvalla muslimille. (HS 10.4.2002, ”Hollantilaiset rauhanturvaajat käytännössä avustivat Srebrenican puhdistuksessa 1995.”)

³⁷¹ HS 9.12.2001, ”Historia ei loppunutkaan”. Toimittaja: Professori Markku Kuisma Helsingin yliopistosta. Hän siteeraa artikkelissaan amerikkalaishistorioitsija Peter Hayesia, mutta Kuismalle on jäänyt epäselväksi toteamuksen täsmällinen alkuperä.

Historiaa käytettiin Titon johdolla Jugoslaviaa yhtenäistäviin tarkoituksiin. Jugoslavian liittovaltion hajoamiskehityksen alettua 1980-luvulla eri etniset ryhmät alkoivat käyttää poliittisesti kansallisia historioitaan välineenä oman etnisen ryhmänsä yhtenäisyyden tiivistämiseksi. Kansalliset tarinat alkoivat nopeasti syövyttää jugoslaviaaista yhtenäisyyttä.

Serbialainen eliitti oli nationalistisen joukkohysterian aikaansaannissa ratkaisevassa asemassa. Se käytti historiaa poliittisessa manipuloinnissa ja omien tavoitteidensa ajamisessa. Eliitti petti serbit sikäli, että juuri heihin kansa uskoi. Serbejä kohtasi tragedia vuosia kestävän sodan muodossa, missä ei tullut luvattua voittoa.

Menneisyydestä tarjottiin kansalle ohjeistus, jolla legitimoitiin poliittisen johdon linjavetoja. Serbian eliitti käytti menneisyyspolitiikkaa myös ulkovaltojen sympatioiden voittamiseksi omille hyökkääville toimille. Esimerkiksi Ranskan poliittinen johto näki serbit konfliktin synnyttyä urhoollisena ja paljon kärsineenä kansana, jolla on tiettyjä etuoikeuksia. Toisaalta on huomionarvoista, että myös ulkovallat käyttivät serbien historiaa omien tarkoituseriensä ajamiseksi.

Kriisitilanteessa, jossa valtion olemassaolo on uhattuna, valtiollinen johto ottaa retoriikassaan käyttöön hätäkeinot, joista yksi mahdollinen on menneisyyspolitiikka. Serbialainen eliitti, johon kuului lähinnä poliittinen johto, älymystö, kirkonmiehet ja armeijan upseerit, ei epäröinyt tarttumista menneisyyden aseeseen. Historian avulla serbit saatettiin psyykkisesti valmiiksi sotaan. Siten oli tarkoitus varmistaa, etteivät serbit menettäisi alueita ja itse joutuisi etnisten puhdistusten kohteeksi. Serbien nationalistinen perusasenne vielä edesauttoi turvan hakemista menneestä. Historian käyttöä politiikassa lisäsi vielä se, että serbialainen kulttuuri on voimakkaasti liitoksissa menneisyyteen.

Menneisyyspolitiikkaa käytettiin 1980- ja 1990-luvuilla nationalismin levittämisen ohella myös rauhan aikaansaamiseksi. Lisäksi se oli myös Serbian opposition ase valtion nationalistista johtoa vastaan. Oppositio pyrki myös identifioitumaan serbialaisiin kansallissankareihin. Historia oli terävä ulko- ja sisäpoliittinen ase toisistaan poikkeaville poliittisille ryhmille. Myös serbitutkijat käyttivät usein kotimaahan ja ulkomaille suunnatuissa poliittisissa tutkimuksissaan serbien menneisyyttä argumentinaan.

Olenainen osa menneisyyspolitiikkaa ovat myytit. Serbialaiset myytit muuntuivat vastaamaan poliittisia tarpeita. Historiallisia serbialaisia myyttejä luotiin vääristelemällä suoraan menneisyyttä, mutta myös korostamalla tiettyjä historiallisia tapahtumia samaan aikaan, kun osa jätettiin pimentoon. Tietyistä myyteistä muotoutui serbipropagandassa itsestään selviä taustaoletuksia.

Myytti viattomista ja kärsivistä serbeistä, jotka ovat menettäneet historiansa aikana niin paljon vieraille valloittajille, elää yhä voimakkaana serbialaisessa yhteiskunnassa. Myyttien olemassaolo mahdollisti historian käytön erittäin tehokkaana aseena serbialaisessa menneisyyspolitiikassa ja samalla ne vahvistivat eliitin omaa auktoriteettia sekä otetta vallasta.

Poliittisen eliitin menneisyyspoliittisena vaikutuskanavana toimivat tiedotusvälineet. Lisäksi serbeihin pyrittiin vaikuttamaan muun muassa älymystön nationalistisesti painottuvilla ja historiallisilla kansantarinoilla. Nationalistien järjestämällä kansankokouksilla, joissa viitattiin historiaan, oli myös oma vaikutuksensa. Sanomalehdistä erityisesti Serbian nationalistisen eliitin äänitorvi *Politika* suolsi vihan sanomaa. Serbeistä tuli usein yksipuolisen tiedottamisen uhreja. Valtiollisen johdon kontrollissa ollut tiedottaminen tarjosi mahtavan propagandaväylän poliittiselle eliitille.

Serbian ortodoksinen kirkko on perinteisesti sidottu valtioon ja se teki kirkosta nationalismiin työkalun. Kirkon asema oli poliittisesti myös varsin suojattu ja siitä syystä sen piiristä hyökättiin Jugoslavian sosialistista johtoa vastaan jo 1980-luvun alussa. Kirkon retoriikkaa kuunneltiin kansan opastajana. Sillä oli kuitenkin omat hyötynäkökulmat serbien saamiseksi sotaan. Kirkko politikoi historialla lähinnä hautaamalla uudelleen sodissa surmansa saaneita serbialaisia kansallissankareita ja tavallisia serbejä. Kirkonmiehet julistivat vihan sanomaa myös kirjallisuuden ja median avulla. Kirkko osallistui nationalistiseen politiikkaan myös taustavaikuttajana, esimerkiksi tuomalla serbien historiaa esille nationalistisissa joukkokokouksissa ja tukemalla avoimesti poliittista johtoa.

Serbialainen menneisyyspolitiikka 1980- ja 1990-luvuilla tarjoaa erinomaisen esimerkin siitä, kuinka menneisyyttä ja kansan kollektiivista muistia on käytetty poliittisten tavoitteiden ajamiseksi. Serbialaisessa poliittisessä argumentaatiossa kytkettiin nykyisyys

ja tulevaisuus tiiviisti menneisyyteen. Samalla menneisyyttä muunneltiin instrumentalistisesti poliittisten tavoitteiden mukaisiksi.

Serbialainen menneisyyspolitiikka oli 1980- ja 1990-luvuilla eritysasemassa, koska serbialisen eliitin tuli saattaa serbit yhtenäisiksi ennen Jugoslavian hajoamista ja sotien alettua. Siinä käytettiin myös hätäkeinoja. Menneisyyspolitiikan käyttö venyi täten äärimmäiseen muotoonsa. Toisaalta yhteiskunnan ei tarvitse välttämättä olla kriisissä, jotta menneisyyspolitiikka olisi voimakasta. Esimerkiksi Saksa on lähinnä historiallisista syistä Israelin uskollinen poliittinen ja taloudellinen tukija.

Serbialainen esimerkkitapaus valaisee eri poliittisten ryhmien menneisyyspoliittisia mekanismeja propagandassa, jossa yhteiskunnallinen eliitti oikeuttaa omia linjavetojaan. Eliittiin kuuluvat ryhmät luovat historiasta tiettyjä mielikuvia omien poliittisten tarpeidensa mukaisesti. Menneisyyden avulla eliitin jäsenet voivat myös hyökätä toisiaan vastaan. Kansakunnan joutuessa konfliktiin ulkopuolisen vihollisen kanssa, peräänkuulutetaan yhtenäisyyttä. Se murskaa objektiivisen historian käsittelyn. Kansakunnan menneisyydestä tulee väline ihmisten manipuloimiseksi.

10.2. Menneisyyden traumat nationalismin polttoaineena

Nationalistisen kehityksen äkkinäinen eskaloituminen johtui osittain avoimen historian kieltämisestä Jugoslavian liittovaltiossa ennen Titon kuolemaa. Kun kipeä kansallinen menneisyys otettiin Serbian eliitin johdolla päivänvaloon, koko kansakunta vaipui siihen.

Jugoslavian hajoamiskehityksen alettua peruuttamattomasti, Serbian poliittisen johdon tuli valmistella kansa henkisesti valmiiksi taisteluihin. Jotta kansa saatiin kollektiivisesti katkeraksi, tuli korostaa historiallisia vääryyksiä ja kärsimyksiä. Serbialaisen eliitin johdolla aloitetut poliittiset hyökkäykset johtivat pian sotilaallisiin hyökkäyksiin muita Jugoslavian liittovaltion kansoja vastaan.

Vuonna 1987 Milošević alkoi käyttää kovia otteita päästäkseen nationalistisen massaliikkeen johtoon. Menneisyyspolitiikka oli olennainen metodi hänen pyrkimyksissään oman asemansa ja samalla nationalismin voimistamiseksi. Eri tutkijoilla

on kuitenkin varsin erilaisia käsityksiä serbinationalismin kehityksestä 1980- ja 1990-luvuilla. Tutkimuksiin ovat heijastuneet myös lukuisat erilaiset perusasenteet, joiden pohjalta serbialaista nationalismin nousua ja menneisyyspolitiikkaa on analysoitu. Tapahtumat ovat osin epäselviä ja väärä tieto on joskus siirtynyt tutkijalta seuraavalle. Opinnäytetyössä onkin pyritty kattavaan lähdekritiikkiin ja mahdollisimman objektiiviseen analyysiin.

Serbialainen kollektiivinen muisti oli traumatisoitunut. Serbit olivat kokeneet vuosisatoja kestäneen turkkilaisvallan hyvin vaikeana. Menneisyyspoliittisella vihan ruokinnalla 1980- ja 1990-luvuilla herätettiin henkiin kollektiivisia menneisyysmuistoja. Historiassa serbit kuvattiin turkkilaisten uhreiksi ja pyhäksi kansaksi. Kosovon kysymys sidottiin voimakkaasti myyttiin ja siitä tuli serbialaisen nationalistisen liikkeen keulakuva. Kosovo Poljen legendaarisessa juhlassa vuonna 1989 Milošević vetosi myyttiseen serbien historiaan ja lupasi puolustaa heitä jatkossa. Hän oli kuulijoille kuin muinainen tsaari Lazar, joka oli myös puolustanut serbejä. Serbien vihaa ei heikentänyt se, että Jugoslavian liittovaltiossa albaanit olivat painostaneet serbiväestöä pois Kosovosta. Muinaisen menneisyyden kautta serbit olivat aina moraalisia voittajia toisten moraalittomuutta vastaan. Osa serbeistä näki historian kautta itsensä myös kristityn Euroopan puolustajina, minkä tulisi tarjota heille tiettyjä etuoikeuksia. Menneisyyden myytit tarjosivat ehdottomuudellaan paljon aseita nationalistiselle sanomalle.

Ensimmäinen maailmansota tarkoitti serbeille katastrofia. Ikään kuin hyvityksenä ympärysvalloilta, sodan voittajilta, serbit saivat johtavan aseman Jugoslavian kuningaskunnassa. Tämä muistettiin serbialaisessa nationalistisessä retoriikassa, kun Jugoslavian liittovaltion auktoriteetti osoitti heikkenemisen merkkejä.

Toisessa maailmansodassa serbejä vastaan hyökkäsivät useat eri kansat fasistiset kroaattijoukot etunenässä, mistä seurasi laaja serbisiviilien etninen puhdistus. Serbit kokivat taistelleensa sodassa ulkoisia miehittäjiä vastaan urhoollisesti, mistä he eivät omasta mielestään saaneet riittävästi kiitosta ja etuoikeuksia Titon Jugoslaviassa.

Titon luoma myytti toisesta maailmansodasta yhteisenä partisaanisotana antoi paljon aseita serbikansalliselle menneisyyspolitiikalle 1980- ja 1990-luvuilla. Jugoslavian liittovaltiossa vielä Titon eläessä oltiin salaa kodeissa puhuttu monimutkaisemmasta

totuudesta. Puutteelliset tiedot jättivät liikkumatilaa menneisyyspoliittiselle asioiden vääristelylle. Sota oli jättänyt serbeihin lisäksi trauman, josta ei saanut Titon eläessä puhua. Kun Tito kuoli (1980) ja yleisesti tunnustettiin yhteisen partisaanimenneisyyden olleen satua, tilanne alkoi eskaloitua nopeasti. Jugoslavian liittovaltiolla ei enää ollut historiallista perustaa ja alkoi vihan kausi. Serbien uhmakas historiallinen vastarintaperinne (kuten četnikiperinne) voitti sydämet. Se voitti sydämiä myös ulkomailla.

Yrittäessään pitää jugoslaavit rauhan tiellä, Tito oli käyttänyt osin koviakin otteita. Hän oli samalla luonut serbeihin toimillaan katkeruuden siemenen. Jo 1980-luvulla serbialaisessa poliittisessa retoriikassa vedottiin kiihkeästi muiden menneiden vääryyksien ohella erityisesti Jugoslavian liittovaltion rakenteellisiin vääryyksiin. Serbejä asui paljon Jugoslavian liittovaltiossa Serbian tasavallan rajojen ulkopuolella. Lisäksi heidän valtaoikeuksiaan oltiin riisuttu Titon perustuslaillisten uudistusten myötä. Serbit olivat historiassaan useaan otteeseen joutuneet hyökkäysten kohteeksi ja heitä hallitsi Titon kuoleman jälkeen pelko. Tito oli eläessään vielä sulkenut uuden nationalistisen sukupolven pois politiikasta, millä hän ikään kuin viritti myöhemmin räjähtäneen pommin.

Tilannetta ei helpottanut Serbian tiede- ja taideakatemia laatima nationalistinen muistio Jugoslavian liittovaltion vääryyksistä serbejä kohtaan. Muistio vuoti/vuodatettiin julkisuuteen ja siitä tuli Miloševićin voimapolitiikan ohjenuora. Serbien historiallinen unelma Suur-Serbiasta, johon vedottiin nationalistisessa retoriikassa, koitui lopulta rauhan ja Jugoslavian kohtaloksi.

Serbialaisella nationalistisella eliitillä oli menneisyyspolitiikassaan paljon aseita käytettävänä, kun 1980-luvun lopulla alkoi tulla selväksi, että Jugoslavian alueista olisi taisteltava. Viha, katkeruus ja pelko olivat olennaisia tunteita serbien saamiseksi sotaan. Ne luotiin suurelta osin välineellisesti menneisyydestä käsin menneisyyspolitiikan avulla. Serbialainen menneisyyspolitiikka oli osaltaan ravisuttamassa koko Eurooppaa.

Serbialainen menneisyyspolitiikka oli osa Jugoslavian kriisin kokonaisuutta. Kaikki asiantuntijat eivät olleet tietoisia Belgradin (myös Zagrebin) poliittisen koneiston voimakkaasta menneisyyspolitiikasta. Kansainvälinen yhteisö oli ylipäättään poliittisissa

toimissaan myöhässä ennen sodan syttymistä. Sodan syttyä, sen ratkaisuun poliittisesti ilman sotilaallista voimaa ei enää pystytty. Tieto serbialaisen menneisyyspolitiikan voimakkaasta vaikutuksesta nationalismiin kehitykseen olisi mahdollisesti osaltaan auttanut poliittisessa päätöksenteossa ennakoimaan tilanteen äkkinäistä eskaloitumista.

Erityisesti Yhdysvalloilla oli merkittävä rooli Miloševićin perääntymisessä. Siten amerikkalaisilla Jugoslavian asiantuntijoilla on ollut merkittävä rooli konfliktin kulussa. He tunnustivat historian merkityksen sinänsä, mutta joko totesivat sen olleen loppujen lopuksi epäolennaista tai tunnustivat, etteivät oikein ymmärrä asiaa. Historiallisen vihan kääntyminen nationalistiseksi konfliktiksi äkkiarvaamatta 1980- ja 1990-luvuilla on jäänyt usealle asiantuntijalle syiden osalta epäselväksi.

Julkisesta esiintymisestään poiketen, Milošević piti serbien suuria historiallisia myyttejä arveluttavina. Hän ymmärsi kuitenkin menneisyyspolitiikan instrumentalistisen arvon. Se oli erittäin voimakas väline nationalistisen vihan herättämisessä, joka samalla legitimoijohdon valta-aseman ja sai osan serbeistä osallistumaan sotaan.

Yksityisessä keskustelussaan ulkomaisten vieraiden kanssa Milošević kuvaili serbialaisia menneisyyskuvia ja myyttejä, joihin kuuluu muun muassa tunne uhriudesta, sanalla ”*bullshit*”³⁷². Milošević tiesi menneisyysmyyttien olevan suurelta osin satua. Serbien myyttinen historia oli osin keksittyä, mutta sillä luotiin kiihkonationalismi kansaan hämmästyttävän lyhyessä ajassa. Nationalismi sai serbialaiset massat yhteiskunnallisessa muutostilassa tehokkaammin liikkeelle, kuin esimerkiksi kommunismi. Serbit saatettiin mukaan sotaan keinoja kaihtamatta ja siinä menneisyys havaittiin yhdeksi tehokkaaksi poliittiseksi välineeksi.

³⁷² Doder & Branson 1999, 5, 100.

Lähteet

1. Haastattelut:

Puolustusministeriön erikoistutkija Vesa Leino 10.6.2002.

Professori Ilkka Nummela Jyväskylän yliopiston historianlaitoksella (taloushistoria) 29.2.2000.

2. Sanomalehtiartikkelit

Helsingin Sanomat (2001). Pekka Hakala: ”Serbian eripura varjostaa Kosovon vaaleja”. *Helsingin Sanomat* 17.11.2001.

Helsingin Sanomat (2002). Pekka Hakala: ”Milosevicin edeltäjä muurattiin siltaan, sanoo Belgradista paennut toimittaja”. *Helsingin Sanomat* 16.1.2002.

Helsingin Sanomat (2002). Pekka Hakala: ”Syyttäjä käytti kovaa kieltä Milosevicista”. *Helsingin Sanomat* 13.2.2002.

Helsingin Sanomat (2002). Pekka Hakala: ”Serbia ja Montenegro solmivat uuden liittosopimuksen”. *Helsingin Sanomat* 15.3.2002.

Helsingin Sanomat (2002). Pekka Hakala: ”Hollantilaiset rauhanturvaajat käytännössä avustivat Srebrenican puhdistuksessa 1995”. *Helsingin Sanomat* 10.4.2002.

Helsingin Sanomat (2001). Markku Kuisma: ”Historia ei loppunutkaan”. *Helsingin Sanomat* 9.12.2001.

Helsingin Sanomat (2002). Marko Lopusina ja Andre Huzvai: ”Milosevic on Balkanin syntipukki”. *Helsingin Sanomat* 19.2.2002.

Helsingin Sanomat (2002). Kaius Niemi: ”Todistaja: Serbia suunnitteli Kosovon albaanien tuhoa”. *Helsingin Sanomat* 19.2.2002.

Helsingin Sanomat (2001). Kari Salminen: "Vain kauneuden vuoksi". *Helsingin Sanomat* 4.3.2001.

3. Kirjallisuus:

Anzulovic 1999. Anzulovic, Branimir, *Heavenly Serbia. From Myth to Genocide*. New York University Press. New York and London.

Barthes 1994. Barthes, Roland, *Mytologioita*. Gaudeamus. Tampere.

Beljo 1993. Beljo, Ante, *Greater Serbia from Ideology to Aggression*. Croatian Information Centre. Zagreb.

Bert 1997. Bert, Wayne, *The Reluctant Superpower. United States' Policy in Bosnia, 1991-95*. St. Martin's Press. New York.

Billig 1995. Billig, Michael, 'Socio-psychological aspects of nationalism: imagining ingroups, others and the world of nations'. Teoksessa Keebet von Benda-Beckmann and Maykel Verkuyten (toim.), *Nationalism, ethnicity and cultural identity in Europe*. Utrecht University. Utrecht.

Blagojević 2000. Blagojević, Marina, 'The Migration of Serbs from Kosovo during the 1970s and 1980s: Trauma and/or Catharsis' (s. 212-246). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Bogosavljević 2000. Bogosavljević, Srđan, 'The Unresolved Genocide' (s. 146-159). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Borgström 1995. Borgström, Bengt-Erik, 'Into the future via past: development and cultural identity in a Swedish context'. Teoksessa Keebet von Benda-Beckmann and

Maykel Verkuyten (toim.), *Nationalism, ethnicity and cultural identity in Europe*. Utrecht University. Utrecht.

Calhoun 2002. Calhoun, Laurie, 'How Violence Breeds Violence: Some Utilitarian Considerations'. *Politics. Surveys, Debates and Controversies in Politics*. (Volume 22; number 2)

Chebel d'Appolonia 1995. Chebel d'Appolonia, Ariane, 'Nationalismi, etnisyys, kansallinen identiteetti: ranskalaisten äärioikeistojen doktriini ja diskurssit' (s. 191-244). Teoksessa Anne Ahonen (toim.), *Kansakunnat murroksessa. Globalisoitumisen ja äärioikeistolaistumisen haasteet*. Rauhan ja konfliktintutkimuskeskus. Tutkimuksia No. 60. Tampereen yliopisto. Tampere.

Cviic 1994. Cviic, Christopher, 'Das Ende Jugoslawiens'. Teoksessa Volle, Angelika & Wagner, Wolfgang (toimittaneet), *Der Krieg auf dem Balkan. Die Hilflosigkeit der Staatenwelt*. Beiträge und Dokumente aus dem Europa-Archiv. Verlag für International Politik. Bonn.

Daalder 2000. Daalder, Ivo H., *Getting to Dayton. The Making of America's Bosnia Policy*. Brookings Institution Press. Washington D.C.

Dimitrijević 2000. Dimitrijević, Vojin, 'The International Community and the Yugoslav Crisis' (s. 399-424). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Djilas 1977. Djilas, Milovan, *Wartime*. Harcourt Brace Jovanovich. New York.

Djordjevic & Fischer-Galati 1981. Djordjevic, Dimitrije & Fischer-Galati, Stephen, *The Balkan Revolutionary Tradition*. Columbia University Press. New York.

Djordjevic 1994. Djordjevic, Dimitrije, 'Serbia: Ally of the West in two World Wars' (s. 63-78). Teoksessa Alex Dragnich (toim.), *Serbia's Historical Heritage*. Boulder. New York.

Doder & Branson 1999. Doder, Dusko & Branson, Louise, *Milosevic. Portrait of a Tyrant*. The Free Press. New York.

Dragnich 1994. Dragnich, Alex N., *Serbia's Historical Heritage*. Boulder. New York.

Dragnich 1998. Dragnich, Alex N., *Serbia and Yugoslavia*. Historical Studies and Contemporary Commentaries. Columbia University Press. New York.

Dunleavy & O'Leary 1987. Dunleavy, Patrick & O'Leary, Brendan, *Theories of the State: The Politics of Liberal Democracy*. Macmillan. London.

ElRamly 1999. ElRamly, Ranya, 'Jugoslavalaisista muistoista kroatialaisiin muistoihin. Partisaanimyytti ja sen purkaminen' (s. 73-90). Teoksessa Saarikoski, Vesa (toim.), *Balkan 2000. Näkökulmia ja taustoja Kaakkois-Euroopan nykytilanteelle*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 17. Turun yliopisto. Turku.

Emmert 1990. Emmert, Thomas A., *Serbian Golgotha Kosovo 1389*. Columbia University Press. New York.

Etzioni-Halevy 1993. Etzioni-Halevy, Eva, *The Elite Connection. Problems and Potential of Western Democracy*. Polity Press. Oxford.

Fearon 1998. Fearon, James D., 'Commitment Problems and Spread of Ethnic Conflict' (s. 112-135). Teoksessa David A. Lake & Donald Rothchild (toim.), *The International Spread of Ethnic Conflict*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.

Fisher 1994. Fisher, Ernest W., 'The Yugoslav Civil War' (s. 37-66). Teoksessa David G. Haglund & S. Neil MacFarlane & Joel J. Sokolsky (toim.), *Nato's Eastern Dilemmas*. Westview Press. Boulder, San Francisco and Oxford.

Fiske 1992. Fiske, John, *Merkkien kieli. Johdatus viestinnän tutkimiseen*. Gummerus. Jyväskylä.

Geiss 1994. Geiss, Imanuel, 'Hegemonie und Genozid: Das Serbien-Syndrom 1991/1992'. Teoksessa Volle, Angelika & Wagner, Wolfgang (toim.), *Der Krieg auf dem Balkan. Die Hilflosigkeit der Staatenwelt. Beiträge und Dokumente aus dem Europa-Archiv*. Verlag für Internationale Politik. Bonn.

Glenny 1992. Glenny, Misha, *The Fall of Yugoslavia. The Third Balkan War*. Penguin Books. London.

Gligorov 1994. Gligorov, Vladimir, *Why Do Countries Break up? The Case of Yugoslavia*. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala Studies on Eastern Europe. Uppsala.

Gojković 2000. Gojković, Drinka, 'The Birth of Nationalism from the Spirit of Democracy. The Association of Writers of Serbia and the War' (s. 327-350). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Gordy 1999. Gordy, Eric D., *The Culture of Power in Serbia. Nationalism and the Destruction of Alternatives*. The Pennsylvania State University Press. Pennsylvania University Park.

Gullberg 2000. Gullberg, Tom, *State, Territory and Identity. The Principle of National Self-Determination, the Question of Territorial Sovereignty in Caranithia and other Post-Habsburg Territories after the First World War*. Åbo Akademis förlag. Åbo.

Hall 2000. Hall, Richard C., *The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War*. (Warfare and History) General editor Jeremy Black. Routledge. London and New York.

Hartman 1978. Hartman, Frederick, *The Relations of Nations*. Naval War College. New York.

Hadžić 2000. Hadžić, Miroslav, 'The Army's Use of Trauma' (s. 509-536). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Hentilä 1994. Hentilä, Seppo, *Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945-1990*. Historiallisia tutkimuksia. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Hiekkänen 2000 Hiekkänen, Harri, *Serbia ja etninen "toinen". Kosovon konfliktin eskalaatio 1980-luvulla instrumentalististen etnisyysteorioiden mukaan*. Yleisen valtiopin kansainvälisen politiikan suuntautumisvaihtoehdon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Helsinki.

Hill & Rothchild & Cameron 1998. Hill, Stuart & Rothchild, Donald & Cameron, Colin, 'Tactical Information and the Diffusion of Peaceful Protest' (s. 66-80). Teoksessa David Lake & Donald Rothchild (toim.), *The International Spread of Ethnic Conflict*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.

Hobsbawn 1994. Hobsbawn, Eric, *Nationalismi*. Gummerus. Jyväskylä.

Höpken 1992. Höpken, Wolfgang, 'Vergangenheitspolitik im sozialistischen Vielvölkerstaat: Jugoslavian 1944 bis 1991' (s. 210-246). Teoksessa Petra Bock & Edgar Wolfrum (toim.), *Umkämpfte Vergangenheit*. Oldenbourg. München.

Hösch 1988. Hösch, Edgar, *Geschichte der Balkanländer. Von der Frühzeit bis zur Gegenwart*. Beck. München.

Ivić & Krestić 1998. Ivić, Pavle & Krestić, Vasilije (toim.), *Persecution of Serbs and Ethnic Cleansing in Croatia 1991-1998. Documents and Testimonies*. Serbian Council Information Center. Belgrade.

Judah 2000. Judah, Tim, *Kosovo: War and Revenge*. Yale University Press. New Haven.

Järä 1999. Järä, Hanna, *History at the Crossroads. Dealing with the Past in Estonia*. Poliitiikan tutkimuksen laitoksen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Tampere.

Karjalainen & Valta 2000. Karjalainen, Erkki ja Valta, Raija, *Balkan kolkuttaa Euroopan omaatuntoa*. Gummerus. Helsinki.

Kind 1994. Kind, Christian, *Krieg auf dem Balkan. Der jugoslawische Bruderstreit: Geschichte, Hintergründe, Motive*. Neue Zürcher Zeitung. Zürich.

Kivikoski 1999. Kivikoski, Mikko, 'Keski-Eurooppa, ei Balkan! Sloveenien ja kroaattien Keski-Eurooppa – identifioitumisen poliittiset ulottuvuudet 1980- ja 90-luvuilla' (s. 47-72). Teoksessa Saarikoski, Vesa (toim.), *Balkan 2000. Näkökulmia ja taustoja Kaakkois-Euroopan nykytilanteelle*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 17. Turun yliopisto. Turku.

Kütük 1999. Kütük, Zeki, 'Turkki Balkanilla' (s. 91-116). Teoksessa Saarikoski, Vesa (toimittanut), *Balkan 2000. Näkökulmia ja taustoja Kaakkois-Euroopan nykytilanteelle*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 17. Turun yliopisto. Turku.

Laine 2000. Laine, Jarmo, *Toisenlainen totuus Kosovosta*. Fenix. Helsinki.

Laitila 1997. Laitila, Teuvo, *Veljeys ja epäsopu. Monikansallinen Jugoslavia teoriana ja käytäntönä. Rauhan- ja konfliktintutkimuskeskus*. Tutkimuksia No. 67. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, Tampereen yliopisto. Tampere.

Lake & Rothchild 1998. Lake, David A. & Rothchild, Donald, *The International Spread of Ethnic Conflict*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.

Lautela & Palo 1992. Lautela, Yrjö ja Palo, Jyrki, *Jugoslavia. Kansakunta, jota ei ollut*. VAPK-kustannus. Helsinki.

Leggewie 1983. Leggewie, Claus, 'Frankreichs kollektives Gedächtnis und der Nationalsozialismus' (s. 120-140). Teoksessa Dan Diner (toim.), *Ist der Nationalsozialismus Geschichte? Zu Historisierung und Historikerstreit*. Universität Stuttgart. Stuttgart.

Lehti 1999. Lehti, Marko, 'Bosnia ja Makedonia. Historialliset kummajaiset kansallisvaltioiden maailmassa' (s. 19-46). Teoksessa Saarikoski, Vesa (toim.), *Balkan*

2000. *Näkökulmia ja taustoja Kaakkois-Euroopan nykytilanteelle*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 17. Turun yliopisto. Turku.

Lendvai 1994. Lendvai, Paul, 'Jugoslawien ohne Jugoslawen. Die Wurzeln der Staatskrise'. Teoksessa Volle, Angelika & Wagner, Wolfgang (toim.), *Der Krieg auf dem Balkan. Die Hilflosigkeit der Staatenwelt*. Beiträge und Dokumente aus dem Europa-Archiv. Verlag für Internationale Politik. Bonn.

Lévi-Strauss 1981. Lévi-Strauss, Claude, *The Naked Man Introduction to a Science of Mythology: 4*. Jonathan Cape. London.

Lydall 1989. Lydall, Harold, *Yugoslavia in Crisis*. Oxford Clarendon Press. New York.

Madžar 2000. Madžar, Ljubomir, 'Who Exploited Whom?' (s. 160-188) Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Magaš 1993. Magaš, Branka, *The Destruction of Yugoslavia. Tracking the Break-up 1980-92*. Verso. London.

Marković 2000. Marković, Zoran M., 'The Nation: Victim and Vengeance' (s. 587-607). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Maul & Stahl 2002. Maul, Hanns W. & Stahl, Bernhard, *Durch den Balkan nach Europa? Deutschland und Frankreich in den Jugoslawienkriegen*. Politische Vierteljahresschrift. (43. Jahrgang; März 2002)

Meier 1999. Meier, Viktor, *Yugoslavia. A History of its Demise*. Routledge. London and New York.

Mertus 1999. Mertus, Julie A., *Kosovo. How Myths and Truths Started a War*. University of California Press. Berkeley/Los Angeles/London.

Michels 1966. Michels, Robert, *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies by Modern Democracy*. The Free Press. New York and London.

Milosavljević 2000. Milosavljević, Olivera, 'Yugoslavia as a Mistake' (s. 50-80). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Mosca 1939. Mosca, Gaetano, *The Ruling Class*. Mc Craw-Hill Book Company. New York, Toronto and London.

Nenadović 2000. Nenadović, Aleksandar, 'Politika in the Storm of Nationalism' (s. 537-564). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to war in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Norris 1999. Norris, David A., *In the Wake of the Balkan Myth. Questions of Identity and Modernity*. Macmillan. Basingstoke.

Nummela 1993. Nummela, Ilkka, *Inter arma silent revisores rationum. Toisen maailmansodan aiheuttama taloudellinen rasisuus Suomessa vuosina 1939-1952*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Nyyssönen 1999. Nyyssönen, Heino, *The Presence of the Past in Politics, '1956' after 1956 in Hungary*. Jyväskylän yliopisto. (SoPhi). Jyväskylä.

Obradović 2000. Obradović, Marija, 'The Ruling Party' (s. 425-448). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Offe 1996. Offe, Claus, *Varieties of Transition. The East European and East German Experience*. Polity Press. Cambridge.

Palonen 1988. Palonen, Kari, *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Pappas 1994. Pappas, Nicholas, 'Between Two Empires: Serbian Survival in the Years After Kosovo' (s. 17-38). Teoksessa Alex Dragnich (toim.), *Serbia's Historical Heritage*. Columbia University Press. New York.

Perović 2000. Perović, Latinka, 'The Flight from Modernization' (s. 109-122). Teoksessa Popov, Neboša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Pesić 2000. Pesić, Vesna, 'The War for Ethnic States' (s. 9-49). Teoksessa Popov, Neboša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Pinson 1996. Pinson, Mark, *The Muslims of Bosnia-Herzegovina. Their Historic Development from the Middle Ages to the Dissolution of Yugoslavia*. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts.

Popov 2000. Popov, Nebojša, *The Road to War in Serbia. Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Poulton 1991. Poulton, Hugh, *The Balkans. Minorities and States in Conflict*. Minority Rights Publications. London.

Radić 2000. Radić, Radmila, 'The Church and the Serbian Question' (s. 247-273). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia: Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Roosens 1995. Roosens, Eugeen, 'Ethnicity as a creation: some theoretical reflections'. Teoksessa Keebet von Benda-Beckmann & Maykel Verkuyten (toim.), *Nationalism, ethnicity and cultural identity in Europe*. Utrecht University. Utrecht.

Saarikoski 1999. Saarikoski, Vesa, Balkan 2000. *Näkökulmia ja taustoja Kaakkois-Euroopan nykytilanteelle*. Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 17. Turun yliopisto. Turku.

Saideman 1998. Saideman, Stephen M., 'Pandora's Box Half Empty or Half Full? The Limited Virulence of Secessionism and the Domestic Sources of Disintegration' (s. 15-35). Teoksessa David A. Lake & Donald Rothchild, *The International Spread of Ethnic Conflict*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey.

Schreiber 1992. Schreiber, Friedrich, *Kampf um Palästina. Eine 3000jährige Geschichte der Gewalt*. F. A. Herbig. München.

Shoup 1990. Shoup, Paul S., *Problems of Balkan Security. Southeastern Europe in the 1990's*. The Wilson Center Press. Washington DC.

Singleton 1976. Singleton, Fred, *Twentieth Century Yugoslavia*. University of Bradford. Bradford.

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., *War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict*. Praeger. Westport, Connecticut and London.

Stojanović 2000. Stojanović, 'Dubravka, The Traumatic Circle of the Serbian Opposition' (s. 449-478). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia. Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Thomas 1999. Thomas, Robert, *The Politics of Serbia in the 1990s*. Columbia University Press. New York.

Torbacke 1995. Torbacke, Jarl, *Ensimmäinen ja toinen maailmansota*. Otava. Helsinki.

Van Evera 1997. Van Evera, Stephen, 'Hypotheses on Nationalism and War' (s. 26-60). Teoksessa Michael E. Brown (toim.), *Nationalism and Ethnic Conflict*. An International Security Reader. The MIT Press. Cambridge, Massachusetts.

Veljanovski 2000. Veljanovski, Rade, 'Turning the Electronic Media Around' (s. 565-586). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia. Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

Vickers 1995. Vickers, Miranda, *The Albanians. A Modern History*. St Martin's Press. New York.

Visuri 2000. Visuri, Pekka, *Kosovon sota*. Ulkopoliittisen instituutin julkaisuja nro 7. Helsinki.

Volle & Wagner 1994. Volle, Angelika & Wagner, Wolfgang, *Der Krieg auf dem Balkan. Die Hilflosigkeit der Staatenwelt*. Beiträge und Dokumente aus dem Europa-Archiv. Verlag für Internationale Politik. Bonn.

Von Benda-Beckmann & Verkuyten 1995. Von Benda-Beckmann, Keebet & Verkuyten, Maykel, *Introduction: cultural identity and development in Europe*. Utrecht University. Utrecht.

Vuckevich 1994. Vukceвич, Bosko S., *Tito. Architect of Yugoslav Disintegration*. Rivercross Publishing. New York.

Weine 1999. Weine, Stevan, *When History Is a Nightmare*. Rutgers University Press. New Brunswick, New Jersey and London.

Zabkar 1995. Zabkar, Anton, *The Drama in Former Yugoslavia – The Beginning of the End or the End of the Beginning?* National Defence Academy Series. Studies and Reports 3/95. Schriftenreihe der Landesverteidigungsakademie. Wien.

Zametica 1992. Zametica, John, *The Yugoslav Conflict*. Adelphi Paper. The International Institute for Strategic Studies. London.

Zirojević 2000. Zirojević, Olga, 'Kosovo in the Collective Memory' (s. 189-211). Teoksessa Popov, Nebojša (toim.), *The Road to War in Serbia. Trauma and Catharsis*. Central European University Press. Budapest.

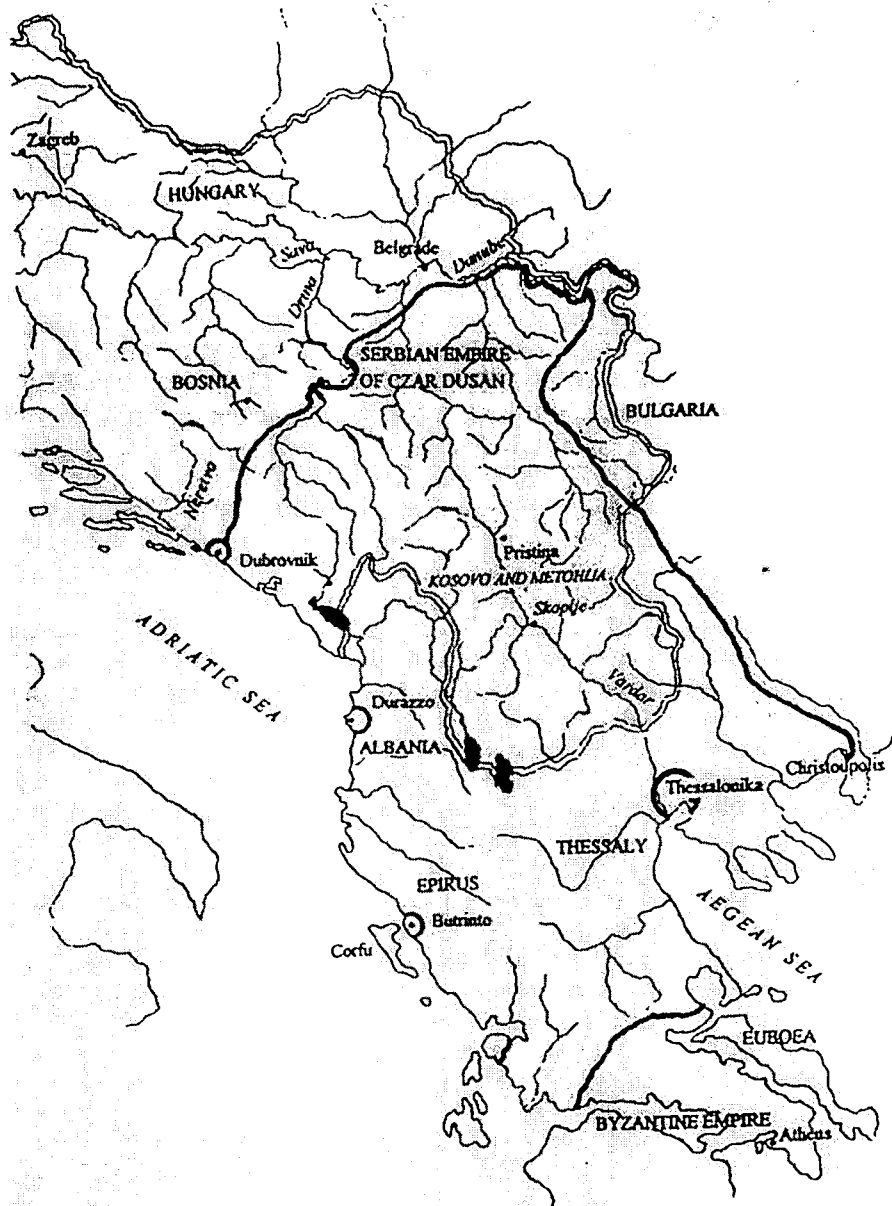
Živojinović 1994. Živojinović, Dragoljub, 'Serbia and Yugoslavia: Past, Present, and Future' (s. 53-62). Teoksessa Alex Dragnich (toim.), *Serbia's Historical Heritage*. Columbia University Press. New York.

Population Statistics of Bosnia and Hercegovina

	Muslim	Serb	Croat	Total
1910	612,137 32%	825,418 44%	434,061 22.8%	1,897,962 100%
1921	588,200 31%	829,400 44%	444,300 24%	1,890,400 100%
1931	718,100 31%	1,028,100 44%	547,900 24%	2,323,600 100%
1948	788,400 31%	1,139,200 44%	614,100 24%	2,565,300 100%
1953	892,000 31.3%	1,264,000 44.4%	654,000 23%	2,848,000 100%
1971	1,482,000 39.6%	1,393,000 32%	772,000 20.6%	3,746,000 100%
1981	1,630,033 40%	1,334,852 33%	758,140 18%	4,124,256 100%
1991	1,905,000 43.7%	1,364,000 31.3%	752,000 17.5%	4,355,000 100%

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 257)

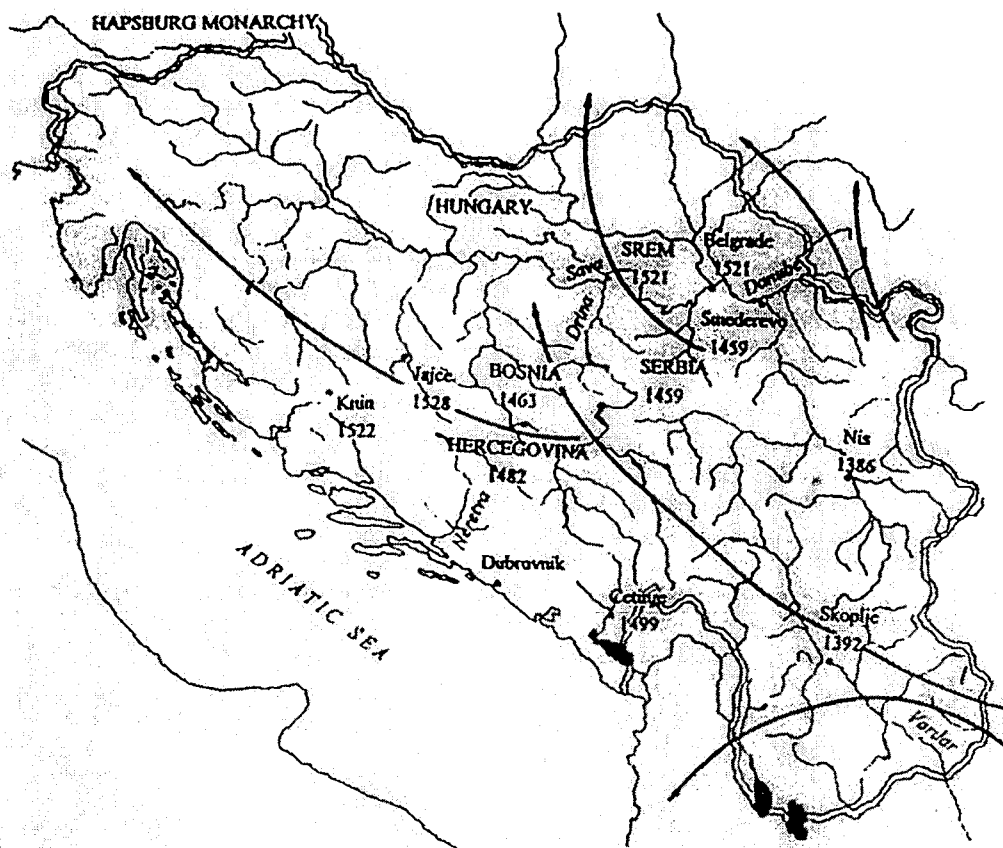
MAP 1. Serbian empire of Czar Dusan: The expansion of the Serbian state at its peak during the Middle Ages.

———— Border of the Serbian empire in the mid-1300s

==== Border of Yugoslavia from 1945 to 1992

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 258)

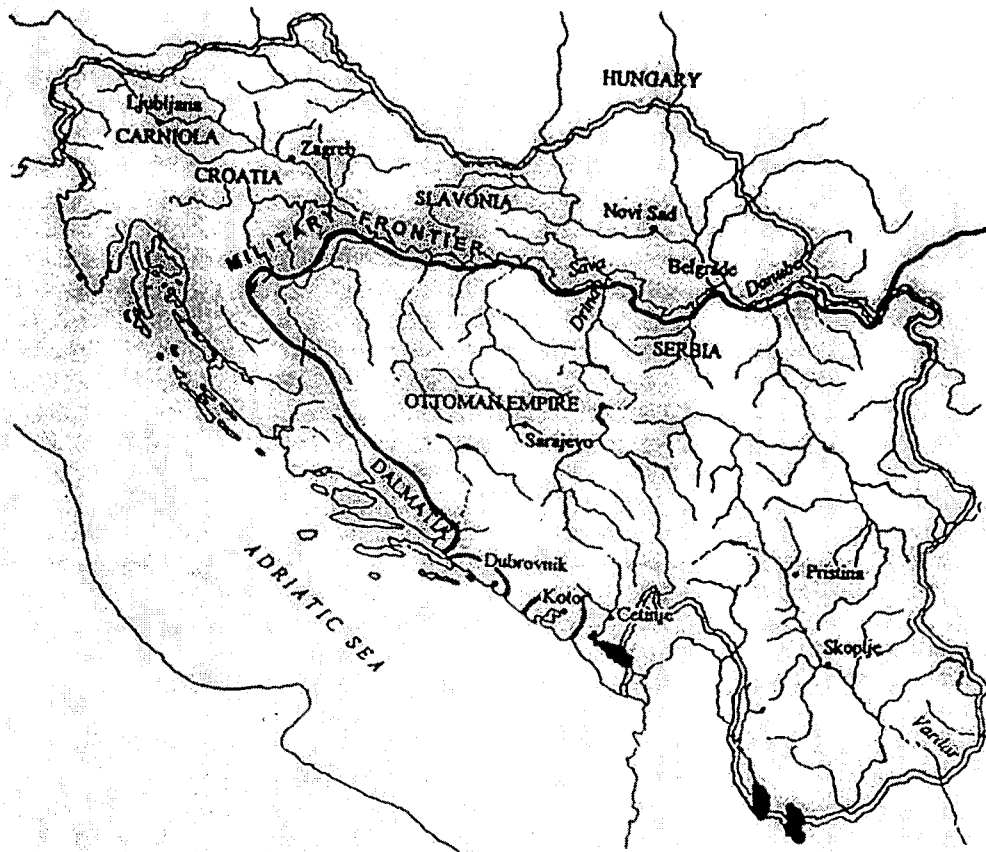
MAP 2. Ottoman Turkish conquest of southern Slavic regions during the 14th and 15th centuries.

— Directions of Turkish advances and year of conquest

==== Border of Yugoslavia from 1945 to 1992

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 259)

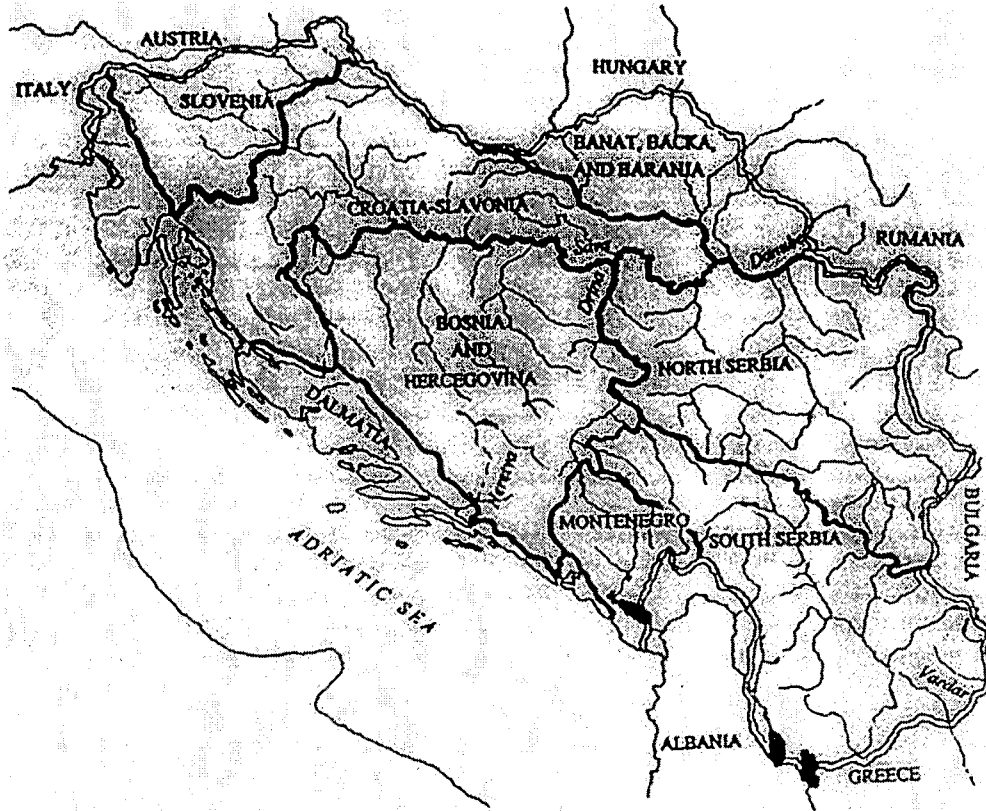
MAP 3. Military Frontier formed by Austria and Hungary against Ottoman invasions, expanded from the 16th century to the mid-1800s (shown here).

— Border of Military Frontier

== Border of Yugoslavia from 1945 to 1992

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 260)

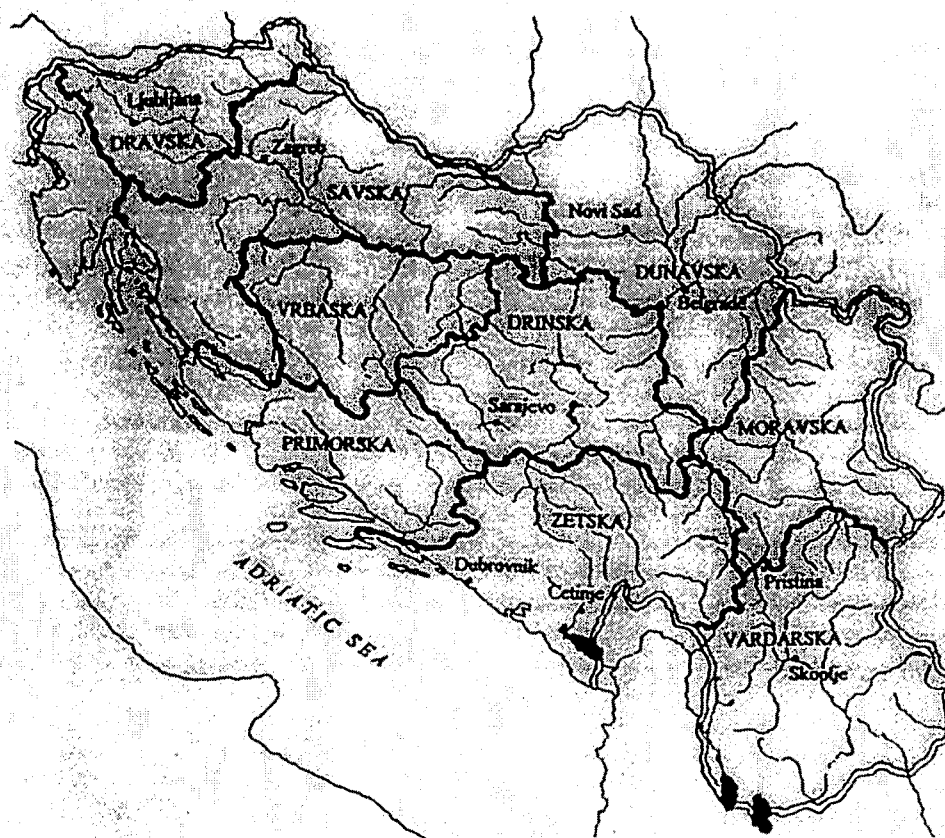

MAP 4. Yugoslavia, "Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes."

- Boundaries of the provinces in 1921
- == Border of Yugoslavia from 1945 to 1992

Lähde:

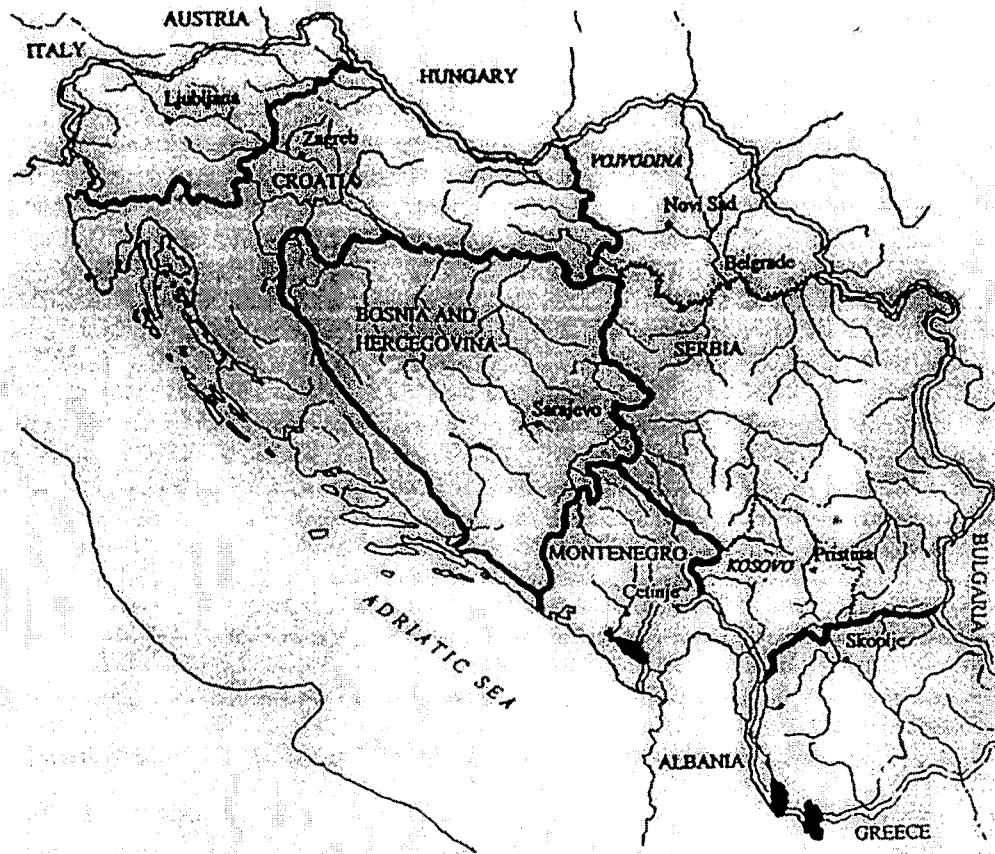
Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 261)

MAP 5. Kingdom of Yugoslavia.
— Boundaries of Banovinas in 1931
= Border of Yugoslavia from 1945 to 1992

Lähde:

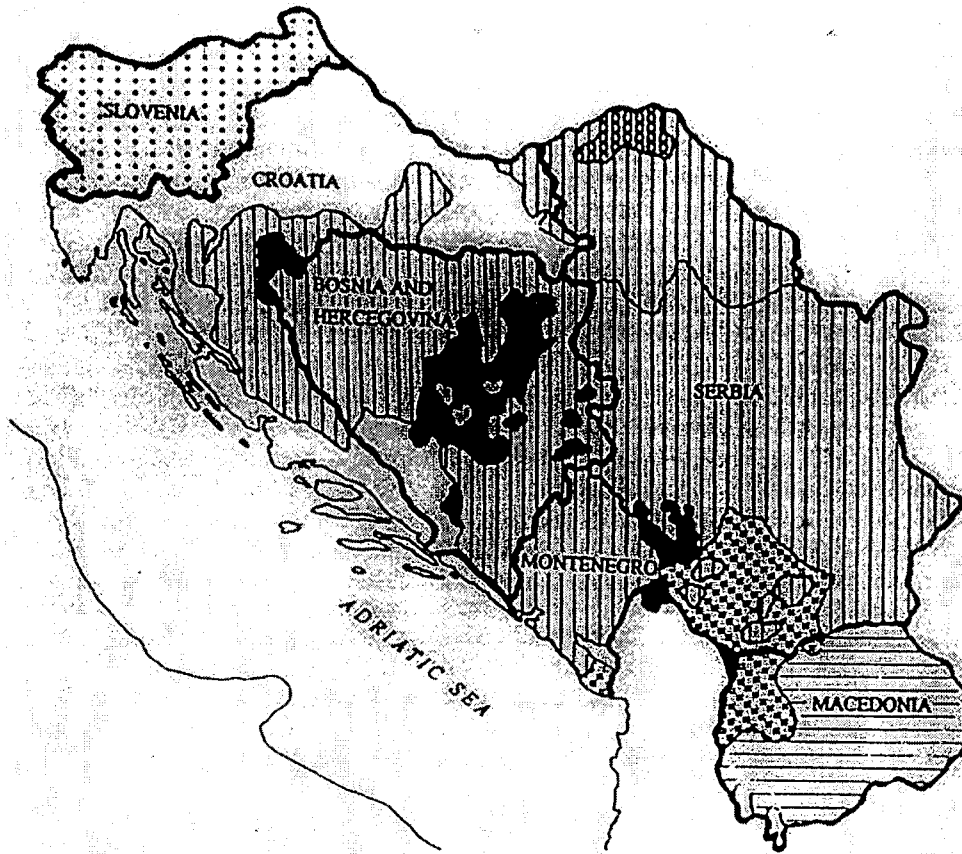
Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 262)

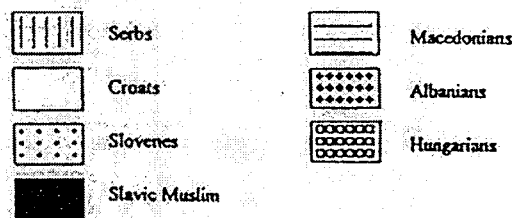
MAP 6. Administrative divisions of Yugoslavia, 1945-1992.

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 263)

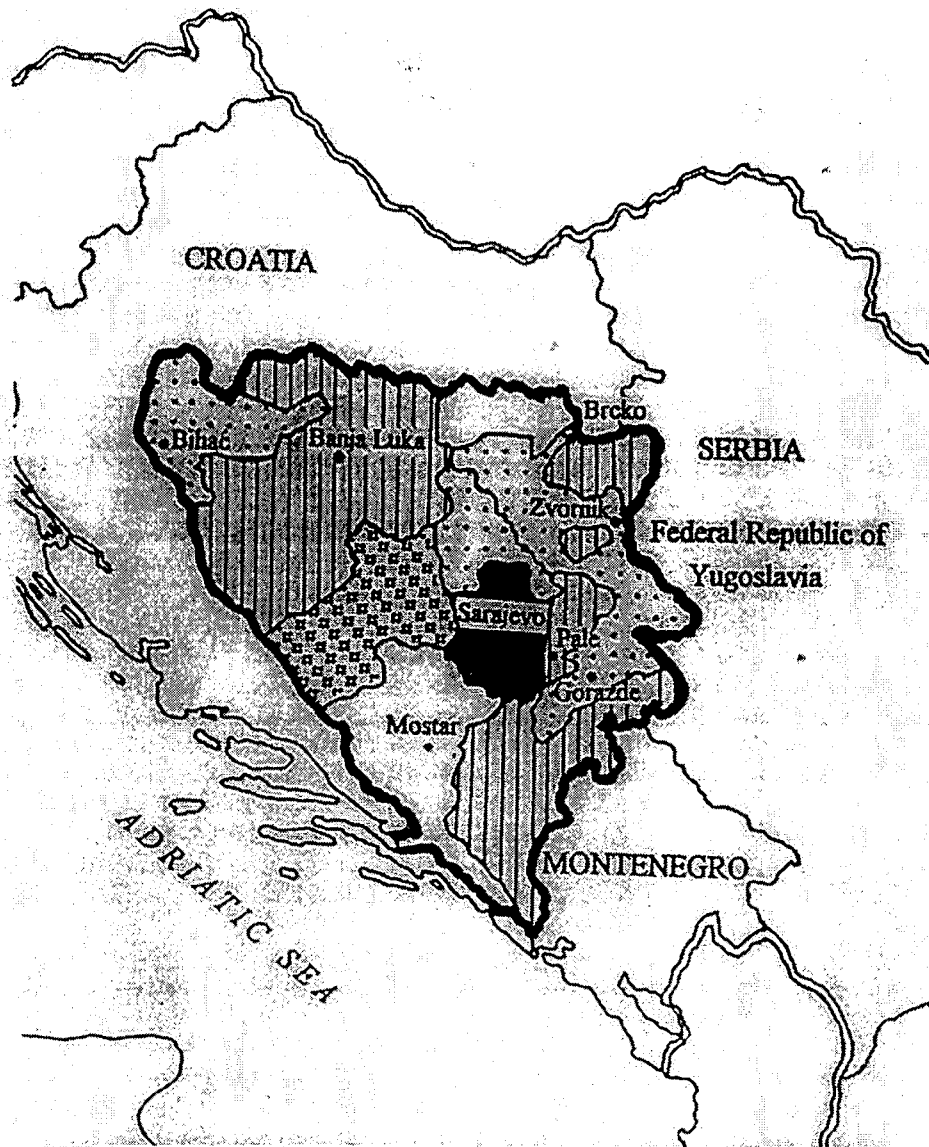

MAP 7. Ethnic population of Yugoslavia: location of ethnic majorities based on the 1981 census.

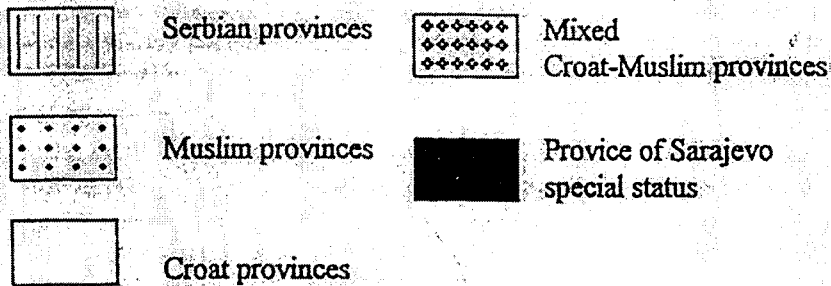

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 264)

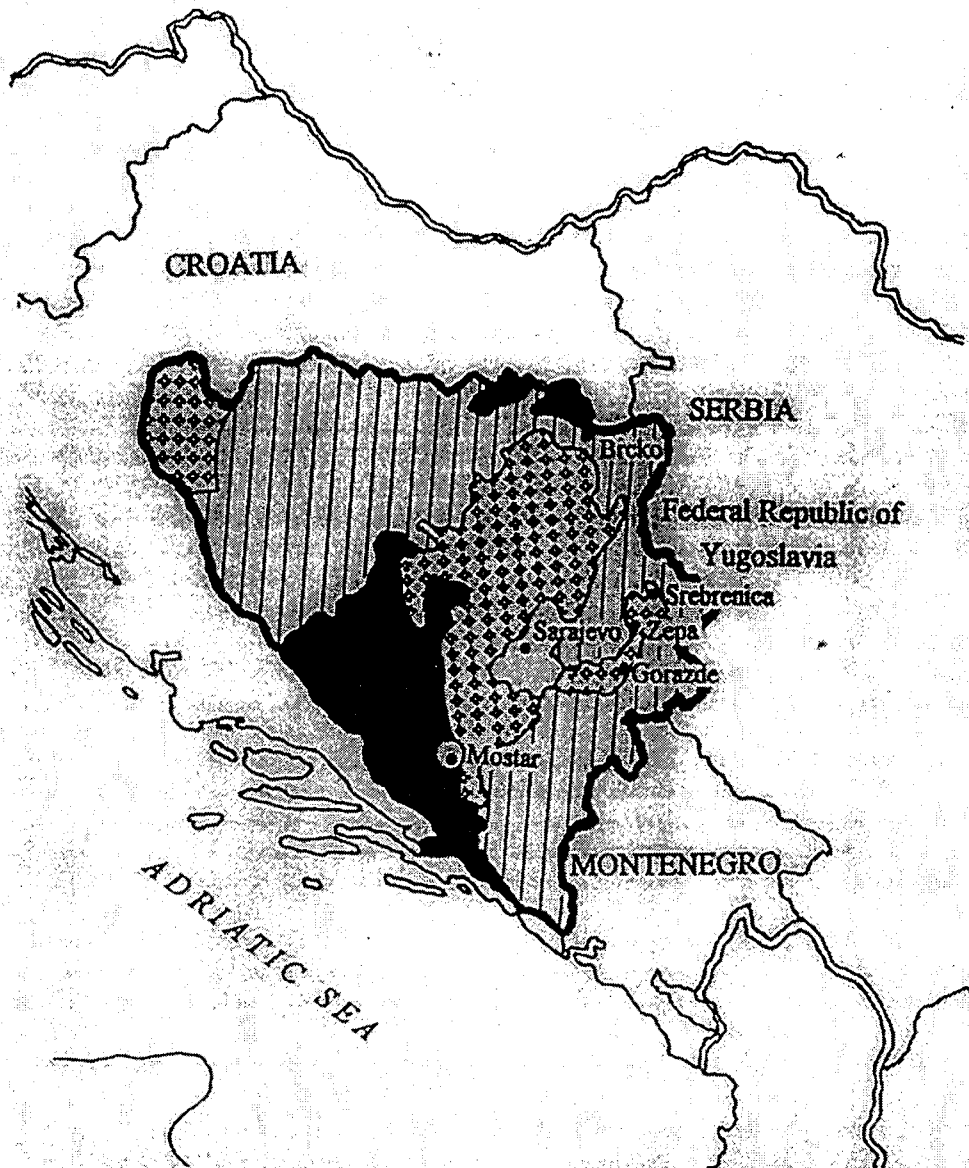

MAP 8. Vance Owen Plan, presented to Bosnia's warring parties at Geneva in January 1993.

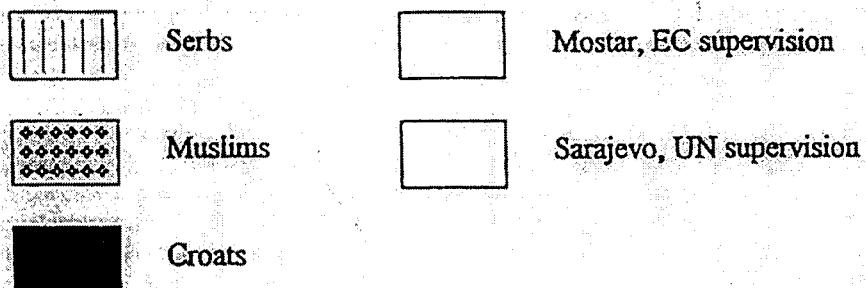

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 265)

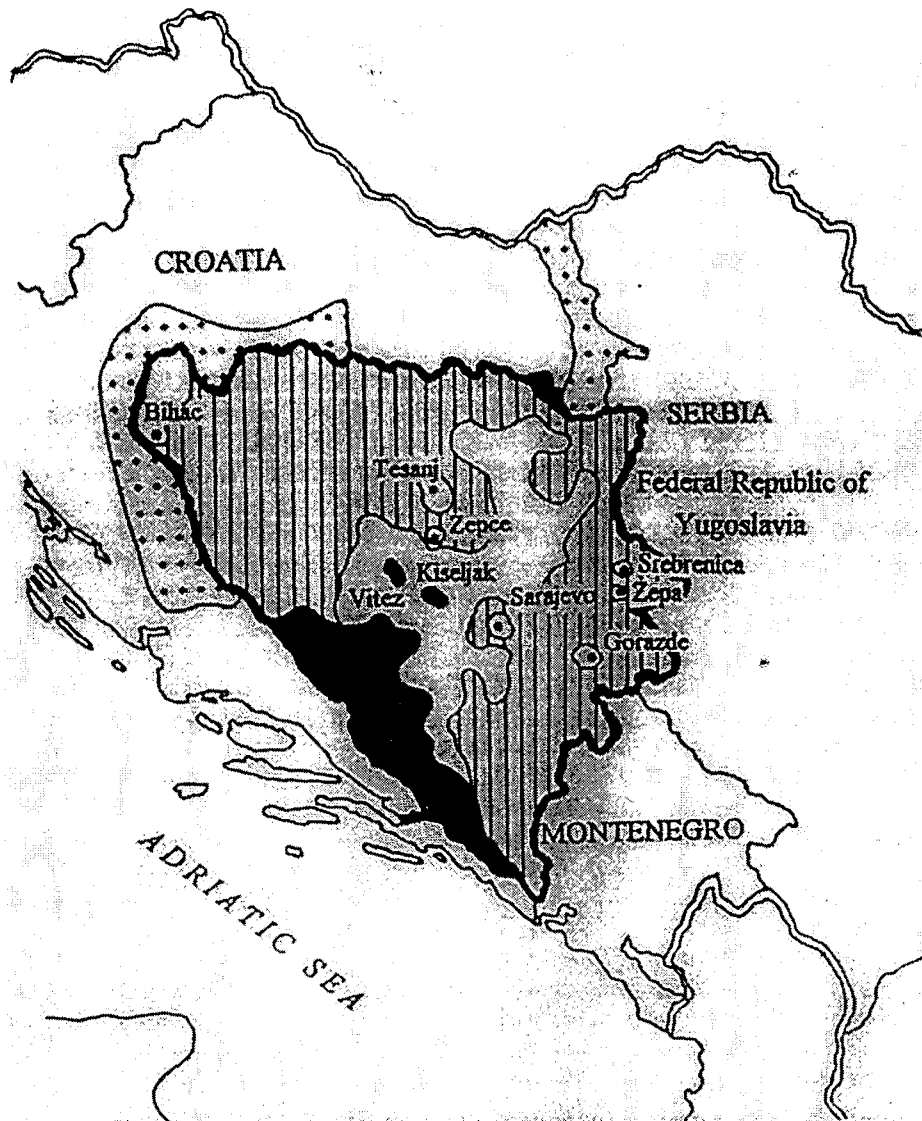

MAP 9. Owen-Stoltenberg Plan, presented to Bosnia's warring parties in Summer of 1993.

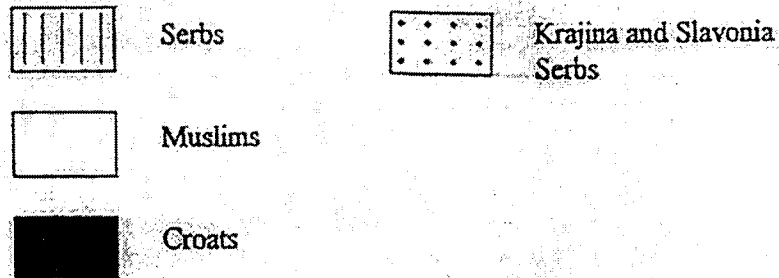

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 266)

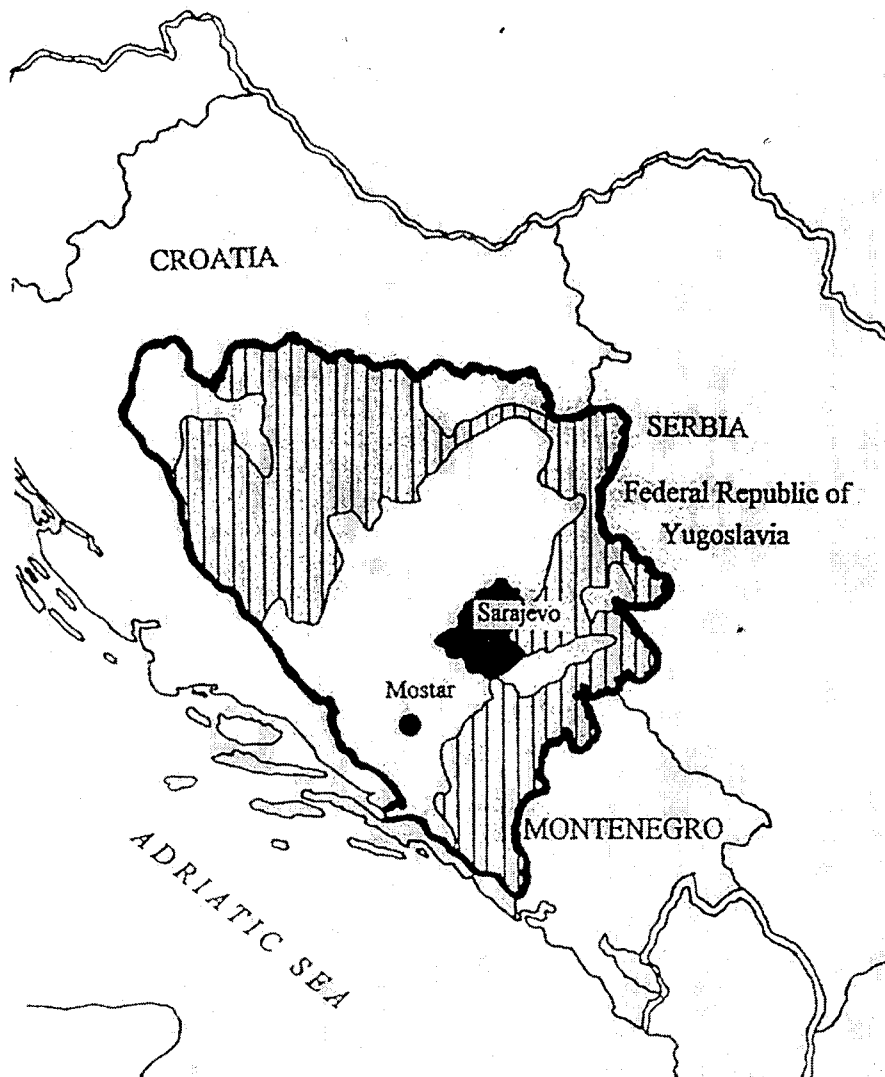

MAP 10. Bosnia and Hercegovina, areas of control by warring parties, January 1994.

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 267)

MAP 11. Contact Group Plan, presented to warring parties in July 1994.

- Serbian territories
- Muslim-Croat territories
- Sarajevo, under UN protection
- Mostar, under EC protection

Lähde:

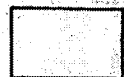
Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 268)

MAP 12. Dayton Agreement, November 1995.

Republika Srpska – Bosnian Serb territories

Muslim-Croat Federation

Lähde:

Sremac 1999. Sremac, Danielle S., War of Words. Washington Tackles The Yugoslav Conflict. Praeger. Westport, Connecticut and London. (sivu 269)

Balkanin verinen historia

1991

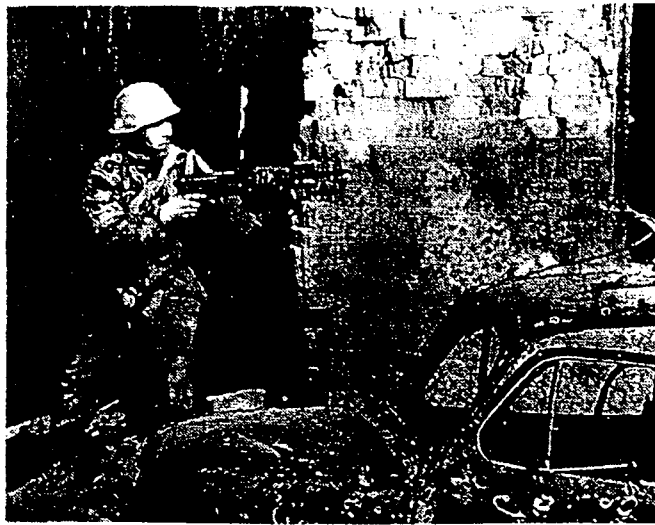
Slovenia ja Kroatia julistautuivat itsenäisiksi Jugoslavian liittovaltiosta kesäkuussa.

Serbian presidentti *Slobodan Milosevic* lähetti Sloveniaan sotilaita, ja kymmenen päivää kestäneissä yhteenotoissa kuoli noin sata ihmistä.

EY välitti kriisiä Kroatiansa Brionin saarella pidetyssä kokouksessa. Jugoslavia veti joukkonsa pois Sloveniasta lokakuussa.

Milosevic päästi Slovenian menemään melko helposti, mutta Jugoslavian armeija ja serbiseparatistit valloittivat lähes kolmasosan Kroatian vuoden loppuun mennessä. Taisteluissa kuoli ainakin 6 000 ihmistä, noin 13 000 katosi ja 330 000 joutui pakolaisiksi.

Bosnia-Hertsegovinan parlamentti julisti maan itsenäiseksi joulukuussa. *Milosevicin* pelättiin haluavan liittää Bosnian serbialueet Serbiaan.

REUTERS

Jugoslavian armeijan sotilas tulittaa Kroatian joukkoja Vukovarin kaupungissa Kroatiansa marraskuussa 1991.

Bosnia-Hertsegovina

Jugoslavian liittovaltio

Kroatia

Makedonia

Slovenia

1992

Tulitauosta sovittiin tammikuussa.

Helmikuussa järjestettiin itsenäisyydestä kansanäänestys: kroaatit ja muslimit puolsivat itsenäisyyttä, serbit boikotoivat äänestystä.

Huhtikuussa puhkesi sisällissota hallituksen ja serbijoukkojen välille. Jugoslavian armeija tuki serbejä. *Franjo Tudjmanin* Kroatia kroaatteja.

1993

Bosnian rauhanneuvottelut epäonnistuivat, ja sota alkoi nyt myös muslimien ja kroaattien välillä. Kroatian joukot ja Bosnian kroaatit valtasivat suuren osan Bosnian serbialueista, ja noin 180 000 serbiä – lähes koko alueen siviiliväestö – pakeni Serbiaan ja Bosnian serbialueille. Vuosina 1992–95 Bosniasa tapettiin ainakin 250 000 ihmistä.

1995

Bosnian rauhansopimus neuvoteltiin Daytonissa. *Milosevic* oli mukana neuvotteluissa, ja häntä kiiteltiin yhtenä sopimuksen takuumiehenä.

Bosnia jaettiin muslimien ja kroaattien yhteisesti hallitsemaan liittovaltioon sekä serbialueeseen.

Makedonia oli ainoa entisen Jugoslavian alueista, joka irtaantui vakivallalta.

REUTERS

Milosevicia syytetään muun muassa Srebrenican joukkomurhasta, jossa serbit surmasivat 8 000 muslimia 1995. Patologit tutkivat uhrien jäännöksiä 1997.

1998

1999

Milosevic lähetti joukkoja Kosovoon tukahduttamaan albaanien aseellisen kapinan Serbian hallintoa vastaan.

Syyskuussa YK:n turvallisuusneuvosto vaati Jugoslavian joukkoja vetäytymään Kosovosta. Alueelta oli paennut jo satojatuhansia siviilejä.

Nato alkoi maaliskuussa pommittaa Serbiaa, Montenegroa ja Kosovoa. Serbia suostui vetäytymään Kosovosta 78 vuorokauden jälkeen.

YK:n sotarikostuomioistuin Haagissa asetti Milosevicin syytteeseen Kosovon sotarikoksista.

DAMIR SAGOLJ / REUTERS

Tuhannet Kosovon albaanit pakenivat Makedoniaan 1999.

Lähde: HS 13.2. 2002,
"syyttäjä käytti kovaa kieltä Milosevicista"